

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

ÖZBEK HALK EDEBİYATI ÖRNEĞİ: POLKEN'DEN DERLENEN ÇEMBİL
KAMALI RİVÂYETİ (101-131)
(GİRİŞ-İNCELEME-METİN-DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELİN GÖZDE TOPÇU

İSTANBUL 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

ÖZBEK HALK EDEBİYATI ÖRNEĞİ: POLKEN'DEN DERLENEN ÇEMBİL
KAMALI RİVÂYETİ (101-131)
(GİRİŞ-İNCELEME-METİN-DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELİN GÖZDE TOPÇU

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MESUT ŞEN

İSTANBUL 2019

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Selin Gözde TOPÇU'nun "**Özbek Halk Edebiyatı Örneği: Polken'den Derlenen Çembil Kamalı Rivayeti (101-131): Giriş, İnceleme, Metin, Dizin**" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mesut ŞEN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof Dr. Gül den SAĞOL YÜKSEKKAYA
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Uğur GÜRSU
Üniversitesi İstanbul Üniversitesi

İmza

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 24/11/2019 tarih ve 2019/14-5 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YESİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖN SÖZ	VII
ÖZET	X
ABSTRACT.....	XI
KISALTMALAR VE İŞARETLER LİSTESİ.....	XII
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	XIII
1. GİRİŞ	1
1.1. DESTAN	1
1.1.1. Destan Tanımı ve Türk Edebiyatında Destan.....	1
1.1.2. Köroğlu Destanı ve Varyantları.....	2
1.1.3. Çambıl Kâmilî Adlı Eser Hakkında Bilgi.....	3
1.1.4. İncelememize Konu Olan 101-131 Sayfalarının Özeti.....	4
2. DİL İNCELEMESİ.....	7
2.1. YAZILIŞ (İMLÂ) ÖZELLİKLERİ.....	7
2.1.1. Ünlülerin Yazılışı	7
2.1.1.1. a ünlüsünün yazılışı	7
2.1.1.2. e ünlüsünün yazılışı	7
2.1.1.3. ı, i ünlülerinin yazılışı.....	8
2.1.1.4. u, ü ünlülerinin yazılışı	8
2.1.1.5. o, ö ünlülerinin yazılışı	8
2.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı.....	8
2.1.2.1. k ünsüzünün yazılışı	9
2.1.2.2. g ünsüzünün yazılışı	9
2.1.2.3. h ünsüzünün yazılışı	9
2.1.2.4. ‘ kesme işaretinin yazılışı	9
2.1.3. Bazı Ek ve Şekillerin Yazılışı	9
2.2. SES BİLGİSİ	10
2.2.1. Ünlüler.....	10
2.2.1.1. Ünlü Değişimleri	10
2.2.1.1.1. e > é değişmesi	10
2.2.1.1.2. o > u ve ö > ü değişmesi.....	11
2.2.1.1.3. u > ı değişmesi.....	11

2.2.1.1.4. e > ü değişmesi	12
2.2.1.2. Ünlü Uyumu	12
2.2.1.2.1. Kalınlık-İncelik Uyumu	12
2.2.1.2.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	13
Ünlü uyumlarına tâbi olmayan ekler	13
2.2.1.3. Ünlü Türemesi	15
2.2.1.4. Ünlü Düşmesi	16
2.2.1.5. Ünlü Birleşmesi	16
2.2.2. Ünsüzler	16
2.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri	16
2.2.2.1.1. b > p değişmesi	16
2.2.2.1.2. b > m değişmesi	17
2.2.2.1.3. b > v değişmesi	17
2.2.2.1.4. p > f değişmesi	17
2.2.2.1.5. t > d değişmesi	17
2.2.2.1.6. k > g ve ք > ğ değişmesi	18
2.2.2.1.7 g > k ve ğ > ք değişmesi	18
2.2.2.1.8. ğ/g > v değişmesi	18
2.2.2.1.9. ğ/g > y değişmesi	18
2.2.2.1.10. d > y değişmesi	18
2.2.2.1.11. z > s değişmesi	19
2.2.2.1.12. ñ > ğ değişmesi	19
2.2.2.2. Ünsüz Düşmesi	19
2.2.2.2.1. r düşmesi	19
2.2.2.2.2. l düşmesi	19
2.2.2.2.3. g/ğ düşmesi	19
2.2.2.2.4. h düşmesi	20
2.2.2.3. Ünsüz Türemesi	20
2.2.2.3.1. y türemesi	20
2.2.2.3.2. d türemesi	20
2.2.2.3.3. h türemesi	20
2.2.2.4. Ünsüz İkizleşmesi	20
2.2.2.5. Ünsüz Benzeşmesi	20
2.2.2.6. Göçüşme (Metatez)	21
2.2.2.7. Hece Düşmesi (Haploloji)	21

2.2.2.8. Tekleşme	21
2.3. ŞEKİL BİLGİSİ.....	22
2.3.1. İsim.....	22
2.3.1.1. Çokluk Eki.....	22
2.3.1.2. İyelik Ekleri.....	22
2.3.1.3. İsimlerde Tamlama	23
2.3.1.3.1. Belirtili İsim Tamlamaları	23
2.3.1.3.2. Belirtisiz İsim Tamlamaları	24
2.2.1.3.3. Zincirleme İsim Tamlamaları	24
2.3.1.4. Aitlik Eki +gi.....	24
2.3.1.5. Hâl Ekleri	24
2.3.1.5.1. Yalın (Nominatif) Hâl	25
2.3.1.5.2. İlgi (Genitif) Hâli.....	25
2.3.1.5.3. Yönelme (Datif) Hâli.....	25
2.3.1.5.4. Yükleme (Akkuzatif) Hâli	25
2.3.1.5.5. Bulunma (Lokatif) Hâli	26
2.3.1.5.6. Uzaklaşma (Ablatif) Hâli	26
2.3.1.5.7. Eşitlik (Ekvatif) Ekleri	26
2.3.1.5.8. Yön (Direktif) Ekleri	26
2.3.1.5.9. Vasıta (İnstrumental) Hâli Ekleri	27
2.3.1.6. Soru Ekleri +mi.....	27
2.3.1.7. Sayı İsimleri	27
2.3.1.8. İsim Yapım Ekleri.....	27
2.3.1.8.1. İsimden İsim Yapma Ekleri.....	27
2.3.1.8.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri	29
2.3.2. Sıfat.....	30
2.3.2.1. Niteleme Sıfatları	30
2.3.2.2. Belirtme Sıfatları.....	30
2.3.2.2.1. İşaret Sıfatları	30
2.3.2.2.2. Sayı Sıfatları	30
2.3.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları	31
2.3.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları.....	31
2.3.2.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları	31
2.3.2.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları	31
2.3.2.2.2.5. Topluluk Sayı Sıfatları	31

2.3.2.2.3. Soru Sıfatları.....	31
2.3.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları.....	32
2.3.3. Zarf.....	32
2.3.3.1. Zaman Zarfları	32
2.3.3.2. Yer Zarfları.....	32
2.3.3.3. Miktar Zarfları.....	32
2.3.3.4. Durum Zarfları	32
2.3.4. Zamir.....	33
2.3.4.1. Şahıs Zamirleri	33
2.3.4.2. Dönüştürme Zamirleri	34
2.3.4.3. İşaret Zamirleri.....	34
2.3.4.4. Soru Zamirleri	34
2.3.4.5. Belirsizlik Zamirleri	34
2.3.5. Edat	35
2.3.5.1. Ünlem Edatları	35
2.3.5.1.1. Ünlemler.....	35
2.3.5.1.2. Seslenme Edatları	35
2.3.5.1.3. Gösterme Edatları.....	35
2.3.5.1.4. Sorma Edatları Sayıları.....	35
2.3.5.1.5. Cevap Edatları.	35
2.3.5.2. Bağlama Edatları.....	35
2.3.5.2.1. Sıralama Edatları	35
2.3.5.2.2. Denkleştirme Edatları.....	36
2.3.5.2.3. Karşılaştırma Edatları.....	36
2.3.5.2.4. Cümle Başı Edatları.....	36
2.3.5.2.4.1. Fakat anlamını taşıyanlar.....	36
2.3.5.2.4.2. Eğer anlamını taşıyanlar	36
2.3.5.2.4.3. Sonuç ve açıklama anlamını taşıyanlar	36
2.3.5.2.4.5. Benzerlik anlamını taşıyanlar.....	36
2.3.5.2.5. Sona Gelen Edatlar	36
Kuvvetlendirme edatları	36
2.3.5.3. Son Çekim Edatları	37
2.3.5.3.1. Kullanılışlarına Göre Son Çekim Edatları.....	37
2.3.5.3.1.1. Yalın hâl ile birleşenler.	37
2.3.5.3.1.2. Uzaklaşma hâli ile birleşenler	37

2.3.5.3.1.3. Yükleme hâli ile birleşenler.....	37
2.3.5.3.1.4. Genitif hâli ile birleşenler	37
2.3.5.3.2. Fonksiyonlarına Göre Son Çekim Edatları.....	37
2.3.5.3.2.1. Vasıta ve beraberlik bildirenler	37
2.3.5.3.2.2. Sebep bildirenler.....	37
2.3.5.3.2.3. Benzerlik bildirenler	37
2.3.5.3.2.5. Miktar bildirenler.....	37
2.3.5.3.2.6. Zaman bildirenler	37
2.3.5.3.2.7. Yer ve yön bildirenler.....	37
2.3.6. Fiil	37
2.3.6.1. Fiil Yapım Ekleri.....	37
2.3.6.1.1. İsimden Fiil Yapma Ekleri	38
2.3.6.1.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri	38
2.3.6.2. Fiillerde Olumsuzluk.....	40
2.3.6.3. Fiil Çekimi	40
2.3.6.3.1. Şahıs Ekleri.....	40
2.3.6.3.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri	40
2.3.6.3.1.2. İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri	40
2.3.6.3.1.3. Emir Kipindeki Şahıs Ekleri.....	41
2.3.6.3.2. Şekil ve Zaman Ekleri	41
2.3.6.3.2.1. Bildirme Kipleri.....	41
2.3.6.3.2.1.1. Geniş Zaman.....	41
2.3.6.3.2.1.2. Şimdiki Zaman	42
2.3.6.3.2.1.3. Görülen Geçmiş Zaman.....	42
2.3.6.3.2.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	43
2.3.6.3.2.1.5. Gelecek Zaman.....	43
2.3.6.3.2.2. Tasarlama (Dilek) Kipleri.....	44
2.3.6.3.2.2.1. Emir Kipi	44
2.3.6.3.2.2.2. Şart Kipi.....	45
2.3.6.3.2.2.3. İstek Kipi	45
2.3.6.3.2.2.4. Gereklilik Kipi.....	46
2.3.6.4. Cevherî Fiil ve Bildirme Ekleri.....	46
2.3.6.5. Fiillerin Birleşik Çekimleri	46
2.3.6.6. Fiillerde Soru.....	47
2.3.6.7. Birleşik Fiiller	47

2.3.6.7.1. İsimlerden Yardımcı Fiillerle Yapılan Birleşik Fiiller	47
2.3.6.7.2. Tasvir Fiilleri	48
2.3.6.7.2.1. Yeterlik (İktidar) Fiili	49
2.3.6.7.2.2. Tezlik Fiili	49
2.3.6.7.2.3. Süreklilik (Devamlılık) Fiili	49
2.3.6.7.2.4. Yaklaşma Fiili	49
Yarı Tasvir Fiilleri	49
2.3.6.8. Sıfat-Fiiller (Partisipler)	50
2.3.6.9. Zarf-Fiiller (Gerundiumlar)	50
METİN	52
AÇIKLAMALI DİZİN	94
TIPKIBASIM	162
KAYNAKLAR	197

ÖN SÖZ

Bin yıllar boyunca eskimeden Türk sözlü kültüründe var olagelen birçok varyantı ve versiyonu bulunan Köroğlu Destanı, hemen bütün Türk halklarının edebiyatında mevcuttur.

Bu çalışma, 19. yüzyıl ortalarından bu yana bilim insanlarının dikkatini çeken ve çeşitli yönlerden hakkında araştırmalar yapılan Köroğlu Destanı'nın Özbek Türkçesi varyantlarından bir tanesidir ve Özbek destanlarından Polken rivayeti olan Çembil Kamalı adlı eserin 101-131. sayfalarını kapsamaktadır.

Özbekistan'daki halk bahşıları Bulungur, Harezm, Nurata, Korgan, Şehr-i Sebz, Narpay, Şerâbâd, Kamay destancılık mektepleri olarak sekiz guruba ayrılır. Polken Şair de bu sekiz mektepten Nurata Destancılık Mektebi'ne mensuptur. Repertuvarında ise altmış destan vardır. Bunlardan yirmi yedi tanesi, Zübeyde Hüseyinova tarafından derlenmiştir. Bir tanesi de incelememize konu olan Çembil Kamalı Destanı'dır.

Yetmiş bir sayfadan müteşekkil olan söz konusu destanın 101-131. sayfaları tarafımızdan çalışılmıştır. 131-172. sayfaları Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı yüksek lisans öğrencilerinden Mediha Sena ÖZCAN tarafından Prof. Dr. Mesut ŞEN'in danışmanlığında çalışılmaktadır.

Esas itibarıyla Çağatay Türkçesinin devamı niteliğinde olan Özbek Türkçesi ile oluşturulan eser, yer yer karışık saha özelliği de göstermekte ve bu açıdan Türk dilinin hem doğu hem de batı Türkçelerine ait özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Bu bakımdan diğer Türk şivelerinden örnekleri ve zengin kelime varlığı içermesi bakımından dil çalışmaları için önemli bir kaynak olacağı kanısındayız. Gerek dil özellikleri çeşitliliği gerekse daha önce Kiril alfabesinden Latin alfabesine aktarılan varyantını görmediğimiz Çämbil Kämäli Destanı'na yeni bir soluk getirecek olması ile çalışmaya değer görülen eser, Türk dili açısından olduğu kadar Türk sözlü kültürünün tarih boyu yaşayan ve yaşatılan milli-kültürel dokusunu yansıtmaları bakımından halkbilimi, edebiyat ve tarih yönünden ayrı ayrı değerlendirilebilecek mahiyette bir eser olmasıyla da ayrıca bir değer taşımaktadır.

Çalışmamız; giriş bölümü hariç inceleme, metin ve dizin olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; destanın tanımından kısaca bahsedilirken, Türk edebiyatındaki destanlar ve özellikle Köroğlu Destanı ve varyantları hakkında bilgiler verildi. Sonrasında çalışmamıza konu olan Çembil Kamalı adlı eser hakkında belli başlı bilgilerden bahsedildi ve bu bölüm destanın 101-131 sayfaları arasında geçen olaylarının özetlenmesi ile sona erdi.

İnceleme bölümünde; eser imlâ, ses ve şekil özellikleri açısından örneklerle ele alınıp incelendi.

Metin bölümünde eserin belirtilen sayfalarının tıpkıbasımına ve transkripsiyon alfabesi ile Latin harflerine aktarılmış hâline yer verildi.

Dizin bölümü ise bahse konu eserde geçen bütün kelimelerin alfabetik dizinini içermektedir. Burada sadece kelimeler değil kelime grupları ya da birleşik yapılar da gösterildi. İbare ve tabirlerin bütün olarak ele alındığı dizin bölümü sayesinde metnin kelime hazinesi ortaya konmuş oldu. Kelimelerin almış olduğu ekler ve kullanım şekilleri hakkında da bu dizin sayesinde gerekli bilgilere ulaşılabildi. Dizinde geçen kelime ve birleşik yapıların anlamları verilirken kelimenin almış olduğu ek ya da birlikte kullanıldığı kelimelerle farklı anlamlar oluşturduğu durumlarda bağlam içerisinde taşıdıkları anlamlar tespit edilmeye çalışıldı. Bu sebeple bazen bir kelimeye birden çok anlam verildi. Her bir farklı anlam, sıra numaralarıyla belirtildi. Alıntı kelimelerin hangi dilden oldukları ve asıl şekilleri de gösterildi. Özel kişi, yer ve kavim adları hakkında da metne bağlı kalınarak kısa bilgiler verildi. Son olarak ise ilgili sayfaların tıpkıbasımına yer verilerek okuyucuya metni kontrol etme imkânı sağlandı.

Kendisiyle ve dersleriyle Türk dilini gerçek anlamda tanıyıp bin kat daha fazla sevdiğim, bu alanda karşılaştığım her soruya kendisinde cevap bulduğum, kendisindeki adanmışlığı örnek aldığım, tez çalışmalarım boyunca kapısını her çaldığımda bütün ilgi ve samimiyetiyle yanımda olan, anlayışını, güler yüzünü, tecrübesini, yardımını, akademik bilgisini ve en önemlisi sabrını benden esirgemeyen, çalışmamı en ince detayına kadar takip eden, ilgi ve alakasıyla çalışma disipliniyle bana her zaman örnek olan çok değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Mesut Şen'e müteşekkirim.

Lisans ve yüksek lisans süresince kendisinden aldığım dersler sayesinde Özbek Türkçesinde ilerleme göstermemi sağlayan, yolumu aydınlatan kıymetli hocam Yard. Doç. Dr. Arzu Erdoğan Öztürk'e, yazmış olduğu dizin programı sayesinde çalışmamın

dizin bölümünde bana fazlasıyla yardımcı olan Prof. Dr. Ceval Kaya'ya teşekkürü borç bilirim.

Tez çalışmalarım boyunca benden ilgisini eksik etmeyen, bu süreci daha sağlıklı bir şekilde geçirmemde önemli katkıları olan, benden anlayışını ve yardımını esirgemeyen sevgili eşim Ahmet Topçu'ya teşekkür ederim.

Selin Gözde Topçu

İstanbul, Nisan 2019

ÖZET

Çağatay Türkçesi, Türk dilinin Orta Asya'da 15-20. yüzyılları arasındaki dönemine verilen addır. Günümüzde Özbek ve Yeni Uygur Türkçeleri ona en yakın olanlarıdır. Özbekistan'daki ağızlara dayanan Özbek Türkçesi, 1921'den itibaren Çağatay Türkçesinin yerini almaya başlamıştır. Bu çalışmada ünlü Özbek halk şairi ve destan anlatıcısı Muhemmedkul Câmurâd Oğlu Polken'in rivayeti olan, Mensur Efzelov tarafından Kiril alfabesi kullanılarak yazılmış, Muhemmednâdir Seidov ve Zubeyde Hüseinova tarafından baskıya hazırlanmış olan Çembil Kamalı adlı destanın 101-131. sayfaları incelenmiştir.

Çalışma, giriş dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; destan, Türk edebiyatında destan, Köroğlu Destanı ve varyantları hakkında bilgiler verildi. Çembil Kamalı Destanı'ndan bahsedildi ve ilgili sayfaların özeti yapıldı. İnceleme bölümünde; dil incelemesi kapsamında metindeki ses ve şekil bilgisi özellikleri üzerinde duruldu. Metin bölümünde; eserin transkripsiyon alfabesi kullanılarak Latin harflerine aktarımı sağlandı. Dizin bölümünde; metnin dizini ve sözlüğü oluşturuldu. Son olarak ise tıpkıbasıma yer verildi.

Çağatay Türkçesinin günümüzdeki karşılığı olan Özbek Türkçesi ile yazılmış olan Çembil Kamalı Destanı, Özbek Türkçesi ve son dönem Çağatay Türkçesi dil araştırmalarına katkıda bulunmak amaçlı hazırlanmıştır. Köroğlu Destanı'na ait bir rivayet olduğu için Türk halk edebiyatı ve Türk dili açısından mühim bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Çambil Kamalı Destanı, Köroğlu Destanı, destan, Çağatay Türkçesi, Özbek Türkçesi, Türk halk edebiyatı.

ABSTRACT

Chagatai Turkish is the name given to the period of Turkish language in Middle Asia between the periods of 15th -20th century. Today, Uzbek and new Uighur Turkish are the closest ones to this language. Uzbek Turkish, based on the mouths in Uzbekistan, has started to replace Chagatai Turkish since 1921. In this study, 101-131th pages of Çembil Kamalı Epic, rumoured by the famous Uzbek folk poet and epic narrator Muhemmedkul Câmurâd Oğlu Polken, written by Mensur Efzelov in Cyrillic alphabet and redacted by Muhemmednâdir Seidov and Zubeyde Hüseinova, were studied.

The study consists of three main sections and an introduction. In the introduction section; information about the epic, The Epic in Turkish literature, The Epic of Köroğlu and its variants were given. Çembil Kamalı Epic was also mentioned and a summary of the related pages was made. In the review section, the phonetic and morphology features of the text were emphasized in the context of language review. In the text section, the work was transferred to Latin letters using transcription alphabet. In the index section, the index and dictionary of the text were created. Finally, facsimile was given.

Çembil Kamalı Epic, which is written in Uzbek Turkish which is equivalent of Chagatai Turkish language today, is prepared for contributing Uzbek Turkish and recent Chagatai Turkish language research. As it is a legend of Köroğlu Epic, it is an important work for Turkish folk literature and Turkish language

Keywords: Çembil Kamalı Epic, Köroğlu Epic, epic, Çağatay Turkish language, Uzbek Turkish language, Turkish folk literature.

KISALTMALAR VE İŞARETLER LİSTESİ

a.g.e. :Adı geçen eser

Ar. :Arapça

Bk. :Bakınız

C. :Cilt

Çağ. :Çağatayca

çev. :Çeviren

DİA :Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Fars. :Farsça

hızl. :Hazırlayan

Krş. :Karşılaştırınız

mec. :Mecaz, mecazen

Moğ. :Moğolca

S. :Sayı

s. :Sayfa

TDAY :Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

TDEA :Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi

vb. :ve benzeri

vd. :ve diğerleri

+

:İsim tabanına gelen ekten önce kullanılır.

-

:Fiil tabanına gelen ekten önce kullanılır.

/

:Eklerdeki şekilleri gösterir. Dizinde sayfa numaraları ile satır numaralarını ayırmak için kullanılır.

<

:Kelimenin kaynağını ve ses değişimlerini gösterir.

(?)

:Anlamı bilinmeyen kelimeler için kullanılır.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

а	a, ä
б	b
в	v
г	g
д	d
е	é, yé
ё	yǎ, yā
ж	c
з	z
и	ı, i
й	y
к	k
л	l
м	m
н	n
о	ǎ, ā, o
п	p
р	r
с	s
т	t
у	u, ü
ф	f
х	h
ц	ts
ч	ç
ш	ş
ъ	‘
э	é
ю	yu, yü
я	ya, yä
ÿ	o, ö
қ	ķ
ғ	ğ
х	h

1. GİRİŞ

1.1. DESTAN

1.1.1. Destan Tanımı ve Türk Edebiyatında Destan

Destan, milletlerin hayatında derin izler bırakan olayların ve bu olaylar içinde bulunan büyük kahramanların efsanevî hikâyeleri olan bir edebî tür olarak tanımlanmaktadır.¹ İnsanı ve toplumu ilgilendiren ya da etkileyen hemen her olay, destan konusu olabilir.

Bilindiği ve bu konudaki çoğu kaynaklarda kaydedildiği gibi, destan kelimesi dilimize, İslâmiyet'in kabulünden sonra “efsane, mesel, hikâyet-i güzesteğân” anlamında kullanılan Farsça kökenli “dâstân” kelimesinin ses ve anlam değişikliğiyle girmiştir.² Batıda destan karşılığı olarak “epope” ve “lejand” sözcükleri kullanılmaktadır. Epope, tarihî kahramanlık olaylarının efsaneleşmiş hikâyeleri için, lejand ise tarih öncesi veya tarihinin başlangıç devirlerine ait daha eski, daha çok efsane ve masal unsurları karışmış hikâyeler için kullanılır.³ Destan türü diğer Türk lehçelerinde “cır, alıptığ nımah, comok, olongho vb.” gibi terimlerle isimlendirilmektedir.

Destanların genellikle üç dönemde oluştuğu görülmektedir. 1. Doğuş. Milletin ortak şuurunda ve hayal gücünde iz bırakan birtakım tarihî ve sosyal olaylar meydana gelir, bunlarda rol alan bazı kahramanlar yüceltilerek ön plana çıkarılır. 2. Yayılış. Olay ve kahramanlarına yenileri eklenerek destan bölgeden bölgeye ve kuşaktan kuşağa geçer. 3. Yazıya geçiriliş. Bu dönemde sözlü geleneği bilen güçlü bir şair ortaya çıkar ve destanı bir şiirler bütünü hâlinde nazma çeker.⁴

Bugüne ulaşan destan parçaları ve destani eserler Türklerin zengin bir destan edebiyatına sahip olduklarını göstermektedir. Türk destanları coğrafi, tarihî ve kavmî dairelere göre gruplandırıldığı gibi İslamiyet'ten önceki ve sonraki destanlar şeklinde de gruplandırılmaktadır: İslamiyet'ten Önceki Türk Destanları Yaratılış Destanı, Alp Er Tunga Destanı, Şu-Saka Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Ergenekon Destanı, Türeyiş ve Göç Destanı, Manas Destanı, Cengiznâme; İslami Dönem Türk Destanları Satuk Buğra Han Destanı, Battal Gazi Destanı, Dânişmendnâme, Saltuknâme, Köroğlu Destanı.

¹ “Destan”, YTA, İkinci Cilt, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1985, s. 652.

² M. Öcal Oğuz, “Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları”, *Millî Folklor*, S. 62 (2004), s. 5-7.

³ “Destan”, YTA, İkinci Cilt, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1985, s. 652.

⁴ Kâzım Yetiş, “Destan”, DİA, C. 9, s. 202-205.

İslâmî dönem Türk destanları arasında yer almakla beraber Köroğlu destanında dinî bir özden söz etmek mümkün değildir. Ancak hikâyelerin musannif ve nâkilleri kendi mezhep ve tarikat özelliklerini yer yer hikâyelerde yansıtarak bunların belli yerlerinde dinî öğütlere, dualara, peygamber ve evliya kıssalarına yer vermiş, hikâyelere İslâmî bir muhteva kazandırmaya çalışmışlardır.⁵

Köroğlu'nun destan olarak mı, yoksa halk hikâyesi olarak mı incelenmesi gerektiği tartışmalara konu olmuştur. Pertev Naili Boratav ve başka birçok araştırmacı, Köroğlu'nu halk hikâyelerinin kahramanlık işleyen bölümüne dâhil etmişler ve gerçek şahsiyet olarak değil, daha çok hikâye kahramanı olarak ele almışlardır.

1.1.2. Köroğlu Destanı ve Varyantları

Köroğlu; Balkanlar'dan Doğu Türkistan'a, Güneybatı Anadolu'dan Sibiry'a kadar uzanan Türk dünyasında hikâyeleri anlatılan ve okunan tarihî bir şahsiyettir.⁶ Nereli olduğu tam bilinmemekte ve konu üzerinde çeşitli araştırmacılar tarafından farklı farklı görüşler bildirmişlerdir. Ziya Gökalp, Köroğlu'nu Gazneli Mahmut'un, Ayvaz'ı da onun nedimi Ayaz'ın destanlaşmış şahsiyeti olabileceğini vurgulamıştır.⁷ Köroğlu'nu Batı'ya ilk kez tanıtan Polonya asıllı Aleksander Chodzko, 1842 yılında hazırladığı çalışmada, Köroğlu'nun Türkmenlerin Teke boyundan olduğunu, Erzurum-Hoy arasında eşkıyalık yaptığını ileri sürmüştür.⁸ Zeki Velidi Togan, Köroğlu'nu Batı Göktürklerinin Harezm Astarabat hududunun muhafızlığını yapan Oğuzların Sasanîlerle mücadelesindeki kahramanlardan biri olduğunu kabul eder ki Fuad Köprülü de bu kabule iştirak eder.⁹

1721, 1804'de ve 18-19. yüzyılda tertip edilen müstakil Köroğlu şiirlerinden oluşan ve Ermeni, Gürcü, Arap alfabeleri ile yazıya alınan mecmuaları dikkate almazsak, Köroğlu hakkında ilk bilgi ve destan parçası 1830 tarihinde Tiflis Haberleri adlı gazetede yayımlanmıştır. Destanın bu ilk yayımında kahraman şimdiki Ermenistan'ın başkenti olan Erivan'ın (o zaman Azerbaycan şehri idi) serdarı (başı) olarak nitelendirilir.¹⁰

⁵ Faruk Sümer ve Nurettin Albayrak, "Köroğlu", *DİA*, C. 26, s. 268-270.

⁶ Faruk Sümer ve Nurettin Albayrak, *a.g.e.*, s. 268-270.

⁷ Metin Ekici, *Türk Dünyasında Köroğlu*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 65.

⁸ Berat Alptekin, Hatice İçel, "Batı Versiyonlarında Köroğlu", *Millî Folklor*, S. 91 (2011), s. 37-50.

⁹ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981, s. 58.

¹⁰ Fuzuli Bayat, *Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s. 16

Köroğlu destanının halk arasından derlenmiş ilk Türkçe yayını Mir Babaoğlu Hasan Molla tarafından yapılmış, “Hikâyat-ı Köroğlu Sultan” ve “Hikâyat-ı Gayvazhan” adı ile Kazan’da yayımlanmıştır.¹¹ Babaoğlu’nun derlediği bu rivayet Özbek rivayetidir.

Köroğlu Destanı’nın varyantlarını yayıldığı coğrafi bölgelere göre sınıflandıracak olursak:

- 1) Orta Asya’da, Doğu Türkistan’da ve Horasan’da (Türkmen, Özbek, Kazak, Karakalpak, Tacik, Kalmık, Arap, Afgan, Uygur varyantları)
- 2) Kafkaslar’da (Azerbeycan, Kumuk, Ermeni, Gürcü, Gürcüce icra edilen Acar varyantı, Abaza (Laz), Kürt varyantları)
- 3) Anadolu ve Balkanlarda (Türk, Irak Türkmenleri, Gagauz, Balkan Türkleri, Kırım Tatarları varyantları)
- 4) Sibirya’da (Tobol Tatarları varyantı)
- 5) Kuzey Rusya’da (Kazan Tatarları ve Başkurt varyantları)
- 6) Avrupa’da (Karaim varyantı, Ancak Karaim varyantı)¹²

Çämbil Qamäli Destanı adı ile incelememize konu olan bu eserimizin olay örgüsü, şahıslar ve mekânlar gibi çeşitli unsurları göz önüne alındığında, Köroğlu Destanı’nın Özbek varyantlarından birisi olduğu anlaşılmaktadır. Özbekistan’da derlenmiş olan pek çok Köroğlu metni içinde özellikle Polken Şair ve Rahmetullah Yusifoğlu’ndan derlenen metinler kayda değer olup yaptığımız karşılaştırmalar neticesinde bahsedilen metinlerin, Rusya Sankt Petersburg Şarksinaslık Enstitüsünde saklanan asıl nüshadan Mirza Halil Yüzbaşıyev Karabağî tarafından 1936-1937 yıllarında istinsah edilen Köroğlu destanının Çağatayca varyantı olan “Kitâb-ı Köroğlu” adlı eserdeki metinlerin bizim incelediğimiz metinle de epeyce benzeştiği görülmektedir.

1.1.3. Çämbil Qamäli Adlı Eser Hakkında Bilgi

Eser Özbekistan Ssr Fenler Akademisi A. S. Puşkin Dil ve Edebiyat Enstitüsünde (Bu enstitü, Özbekistan bağımsızlığını kazandıktan sonra Alişir Nevaî Dil ve Edebiyat Enstitüsü adını almıştır) muhafaza edilen eserlerin kayıtlarından müteşekkildir. 1965-1967 arasında Taşkent’te 8 cilt olarak çalışılan (Köroğlu’nun Doğuşu, Avazhân, Çembil

¹¹ Saim Sakaoğlu, *Halk Hikâyeleri*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2011, s. 63.

¹² Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, Adam Yayınları, İstanbul 1984, s. 98.

Kamalı, Gülnar Peri, Hasanhan, Miskal Peri, Hurşidey ve Yunus Peri), Fen Neşriyatı ve Gafur Gulam Bediyy Edebiyat Neşriyatı öncülüğünde Mensur Efzelov tarafından Kiril alfabesi kullanılarak yazılmış, Muhemmednâdir Seidov ve Zubeyde Hüseinova tarafından baskıya hazırlanmıştır. Köroğlu Destanları'nın Özbek varyantları anlatıcılarından olan Muhemmedkul Câmurâd Oğlu Polken'in rivayetidir. Destan nazım-nesir karışık bir surette yazılmışsa da nazım bölümlerinin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Mensur kısımlar asıl hikâyenin anlatıldığı bölümlerdir.

İncelememize konu olan Çämbil Kämäli Destanı adlı bu eser, esas itibariyle Özbek Türkçesi metni olup yer yer karışık saha özelliği de göstermektedir. Bilhassa Kıpçak Türkçesinin çağdaş şivelerinden Kırgız Türkçesi ile Kuzey Özbekçe adı verilen şivenin, dil özellikleri bakımından esere tesir ettiği görülmektedir. Batı lehçelerinden olan Azerbaycan Türkçesinin özellikleri de metinde varlığını hissettirir. Bunun yanında diğer Türk şivelerinden kelimelere de metinde rastlanmaktadır. Çalışmamızın "Dil İncelemesi" bölümünde yeri geldikçe bu hususlardan bahsedilecektir.

1.1.4. İncelememize Konu Olan 101-131. Sayfalarının Özeti

Çembil (Çembilbel, Çendibel, Çembuli Mestan) efsanevi bir yurttur. Halk efsanelerinde Çembil eski Turan topraklarında, bugünkü Özbekistan, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan topraklarında diye tasvir edilir. Bugün Özbekistan'ın Surhanderya, Kaşkaderya vilayetlerinde Çembil isimli yerler vardır. Umumiyetle Çembil, "Köroğlu"yla ilgili kırk destanı birleştiren uç noktalardan (Köroğlu, Kırat, Çembil) biridir.

"Çämbil Kämäli" destanında tasvir edilişine göre, Köroğlu kendine Hasanhan'ı evlat edinmek maksadıyla Veyengen'e gider. Temirhan padişah, Gülçehre ve Hasanhan çaresizce Köroğlu'nun yanına gelirler. Vakitlerini hoşça geçirirler, düğün dernek yaparlar. Çembil'de kalan Celmen Kızıl isimli biri Çembil'i yerle yeksan etmek maksadıyla gece gündüz yol yürüyerek Şirvan iline Reyhan padişahın yanına varır. Reyhan padişah gelen misafire nereden geldiğini, kim olduğunu sorar. Celmen Kızıl padişaha, Çembil'den geldiğini, Köroğlu'nun Çembil'den Veyengen şehrine gittiğini, Çembil'de hiç erkek kalmadığını sadece kadınların olduğunu haber verir. Köroğlu'nun Çembil'de yiğitlerin hepsini asker yapıp fukaraya zulmettiğini söyler. Çembil'de erkekler yokken oraya gitmenin tam vakti olduğunu dile getirir. Celmen Kızıl, Reyhan padişaha Çembil'i kuşatmasını Yunus ve Miskal Peri'yi alıp gelmesini belirtir. Bunun üzerine

Reyhan Padişah, Şahman ile Kapkan'a Arap olanların birleşip öç almaları ve Çembil'e gitmeleri gerektiğini söyler.

Köroğlu'nun manevi annesi Halcuvan, Reyhan padişah tarafından kaçırılmıştır ve onun yanındadır. Reyhan padişahın dediklerini duyar. Sırdaşı olan birine bir kese altın verir ve Veyengen'e, Köroğlu'nun yanına gitmesini, Arapların Çembilbel'i viran ettiğini, çoluk çocuğun öldüğünü, Çembil'in harap olduğunu söylemesini ister. Sırdaşı bunu kabul eder ancak bir şartı vardır. Halcuvan ile evlenmek istemektedir. Halcuvan da onu kandırmak için bir söz söyler. Köroğlu'na haber verip gelince kendisini Şirvan iline padişah yapacağını ve kendisiyle evleneceğini dile getirir. Sırdaşı bu sözlere inanır ve Veyengen yoluna koyulur.

Reyhan padişah Çembil'e doğru yola çıkar. Bu sırada Halcuvan'ın sırdaşı da Veyengen'e Köroğlu'nun yanına varmıştır. Celmen Kızıl'ın Çembil'den geldiğini Reyhan padişaha dediklerini, Arapların Çembil'i ele geçirmek için yola çıktıklarını, kendisini Halcuvan'ın gönderdiğini söyler. Köroğlu haberi aldığı esnada Temirhan padişah ve Sehman pehlivan ile birlikte. Sehman pehlivan Arapların bu yaptığının kötü bir şey olduğunu, hep beraber Çembilbel'e varmak gerektiğini, herkesin hemen hazırlanmasını ve Reyhan padişahı öldürmelerini söyler.

Köroğlu, komutan Hasan Çapsan'ın da onlarla beraber gelmesini ister. Hasan Çapsan bunu bir şartla kabul eder. O da Temirhan padişahın oğlu Hasan Han'ın da kendisiyle gelmesidir. Çaresizce bunu kabul ederler. Temirhan padişah ve Hasan Han'ın kız kardeşi Gülçehre buna çok üzülür. Gülçehre, Hasan Han'dan ayrı Veyengen'de kalamayacağını, onlarla birlikte Çembil'e gitmek istediğini söyler. Sözü dinlenen -bilgiç- bir kişi olan Sehman, Temirhan padişaha Gülçehre'nin isteğini geri çevirmemesini, onu da Çembil'e göndermesini ister. Temirhan padişah, Köroğlu sultana iki çocuğunu da verdiğini, artık hiçbir şeyi gözünün görmediğini, altınlarını ve Veyengen şehrini de ona verdiğini söyler. Onlara babalık ve koruyuculuk yapmasını, Veyengen şehrinden de haberdar olmasını ister. Reyhan padişaha karşı zor durumda kalırlarsa kendisine de haber vermelerini söyler.

Köroğlu, Ahmedbek, Sakıbülbül, Hasan Han, Gülçehre, Hasan Çapsan hepsi Çembil'e doğru yola çıkarlar. Onlar yola çıktıklarında Reyhan Arap'ın Çembil'e geldiğini halk haber alır. Askar, Köroğlu'nun eşi Yunus Peri'ye gidip kendisine bir öğüt vermesini ister. Köroğlu'nun Arapların geldiğini bilmediğini düşündüğünden ve

düşmanın çok olması yüzünden akli başından gitmiştir. Çembil’de sadece kadınların kaldığını bilen Askar, kadınların elinden hangi iş gelir diye Yunus Peri’ye sorar. Yunus Peri onun korktuğunu anlayıp cesurca kendisinin savaşabileceğini, düşmanın asla Çembil’i alamayacağını, kendisinin de Köroğlu gibi vuruşacağını söyler. Askar’a pusuya yatıp durmadan ateş etmesini tavsiye eder. Askar’ın tüfeğinin sesiyle şaşırان Reyhan padişah, ordusunu duraklatır. Yunus Peri Çembil’deki kadınları etrafına toplar. Reyhan padişahın geldiğini eğer savaşmazlarsa hepsinin esir olacağını söyler. Çembil’deki hanımları, kızları düşmana karşı ayaklandırır. Hepsinden asker kıyafeti giymelerini, saçlarını bağlamalarını ister. Böylece Araplara savaşanların kadın değil erkek olduğu izlenimi vermeye çalışır. Bunda da başarılı olur. Araplar Celmen Kızıl’ın kendilerini kandırdığını düşünüp ona tepki gösterirler. Burada hiç erkek yok dediği hâlde bu kadar ateşi kimin ettiğini sorarlar. Yunus Peri önderliğinde kadınlar yurdu korurlar.

Hasan Çapsan ile Hasan Han Asker Dağ’a varırlar. Hasan Çapsan, Hasan Han’ı dağın yüksek bir noktasına bırakıp buradan kendisini izlemesini, savaşmayı öğrenmesini ister. Asker Dağ’dan ayrılıp Arapların üzerine yürür. Tek başına Araplarla savaşır. Sonrasında Hasan Han’ın yanına gelip onu da alıp Bela Dağ’ına gider.

Köroğlu, Sehman ve birçok asker Şirvan eline giderler. Şirvan şehrinin kadınları korku içinde Köroğlu’nun karşısına çıkarlar. Köroğlu, Halcuvan’a Arapların ne zaman Çembil’e gittiğini sorar. Halcuvan Köroğlu’na hemen yola çıkmasını, Reyhan Arap’ı Çembil’e varmadan yakalamasını söyler. Hiç vakit kaybetmeden Şirvan şehrinden gitmelerini ister. Böylece Şirvan şehrini de yağmadan kurtarmış olur. Köroğlu, Halcuvan’ı dinleyip askerleriyle birlikte Çembil’e doğru yola çıkar.

Bu destanda umumiyetle kahramanlık, yurdu koruma, fedakârlık ruhu sade dil ile anlatılmıştır.

2. DİL İNCELEMESİ

2.1. YAZILIŞ (İMLÂ) ÖZELLİKLERİ

Çämbil Qamäli Destanı'nın incelememize konu olan bölümünde, genellikle Eski ve Yeni Özbek imlasının özelliklerine rastlanmaktadır. Ünlü Özbek halk şairi ve destan anlatıcısı Muhammedkul Câmurâd Oğlu Polken'in rivayeti olan destan, Mensur Efzelov tarafından Kiril alfabesi kullanılarak yazıya geçirilmiştir.

2.1.1. Ünlülerin Yazılışı

2.1.1.1. a ünlüsünün yazılışı

Metnimizde geçen a ünlüleri a ve o şeklinde yazılırken a, ä, â veya ā şeklinde transkribe edilmiştir. Kalın K, F, X, (k, g, h) harflerinden hemen önce veya hemen sonra gelen a harfi kalın olarak diğer bütün hâllerde ä şeklinde ince olarak okunmuştur.

aql **акл** (125/18), aççıklän- **аччиклан-** (124/09), Äşkar **Асқар** (119/13)

o olarak yazılan ses ise Türkçe kökenli kelimelerde â, Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerde ā, Batı kökenli sözcüklerde ise o olarak okunmuştur:

âğız **оғиз** (129/14), âftāb **офтоб** (128/18), Äfzälov **Афзалов** (Yazarın soyadı)

Bunların yanında iki sesli я harfi yine kalın harflere bağlı olarak öncesinde veya sonrasında kalın ünsüz barındıran kelimelerde ya bulundurmayan kelimelerde yā olarak okunmuştur:

yäşir- **яшиг-** (101/25), suyät- **суят-** (103/18)

İki sesli ë harfinde ise Türkçe kökenli kelimelerde yā, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde yā olarak okunması tercih edilmiştir:

yāş **эш** 129/25, yāt- **эт-** (125/34), yārān **эрон** (121/29)

2.1.1.2. e ünlüsünün yazılışı

Metnimizde e ve э şeklinde iki farklı e sesi bulunmaktadır. Her ikisi de kapalı e (é) olarak okunmuştur:

él **эл** (129/27), éşit- **эшит-** (101/16), éñçi **энчи** (118/12)

e sesi kelime başında ise yé şeklinde okunmuştur:

yébir-yésir **ебир-есир** (128/16), yéç- **еч-** (122/09)

2.1.1.3. ı, i ünlülerinin yazılışı

Metnimizde geçen ı ve i ünlüleri и şeklinde yazılmıştır. Kalın K, F, X, (k, ğ, h) harflerinden hemen önce veya hemen sonra gelen и harfi kalın okundu. Diğer bütün hallerde i şeklinde ince olarak transkribe edildi:

kızıl **қизил** (102/05), tikkä **тикка** (125/14), vaқtli **вақтли** (118/06)

2.1.1.4. u, ü ünlülerinin yazılışı

Metnimizdeki u ve ü sesleri Kiril alfabesindeki y harfi ile karşılanmıştır. İnce к, г, х (k, g, h) harflerinden hemen önce veya hemen sonra gelen y harfi, ü şeklinde ince okundu. Diğer hâllerde u şeklinde kalın okundu:

tühmet **туҳмат** (107/26), uruş **уруш** (125/16), künduz **кундуз** (130/28)

Bazı durumlarda Türkiye Türkçesine daha uygun bir okumaya bağlı kalınmıştır:

üç **уч** (112/20), üst **уст** (103/27)

İki ses niteliğinde olan ю harfi okunurken de Türkiye Türkçesine uygun olarak bazı kelimelerde yu bazı kelimelerde yü şeklinde okunmuştur:

yurt **юрт** (117/03), yüräk **юрак** (105/04), yüz **юз** (114/26)

2.1.1.5. o, ö ünlülerinin yazılışı

Metnimizdeki o ve ö sesleri Kiril alfabesindeki ъ harfi ile karşılanmıştır. İnce к, г, х (k, g, h) harflerinden hemen önce veya hemen sonra ъ harfi gelirse ö şeklinde ince okundu. Diğer hâllerde o şeklinde kalın olarak okundu:

oğıl **ўғил** (114/07), köz **қўз** (121/07), Göroğlı **Гўрўғли** (102/15)

Bazı durumlarda Türkiye Türkçesine daha uygun bir okumaya bağlı kalınmıştır:

söz **сўз** (105/13), öpkä **ўпка** (119/14), öl- **ўл-** (118/22)

2.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı

Metnimizdeki ünsüzlerden 6 tanesinin yazılışı metnin genel okunuş özelliklerini etkilemiştir. Bu ünsüzlerden 3 tanesi (қ / k, ғ / ğ, х / h) Özbek Türkçesinde kalın ünsüz, 3 tanesi (к / k, г / g, х / h) de ince ünsüz olarak geçmektedir. Metnimizdeki kalın ünsüzlerin kendisinden önce veya sonra gelen ünlüler (a-ä ve ı-i ünlüleri için) kalın olarak okunmaya çalışılmıştır. İnce ünsüzün kendisinden önce veya sonra gelen ünlüler (o-ö ve u-ü ünlüleri için) ince olarak okunmaya çalışılmıştır. Ancak tek şekilli eklerin kısmen bu durumu

bozduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında kesme işareti (äyiriş bälğisi) olarak kullanılan ь / ‘ ifadesi de Arapça kökenli sözcüklerde gözlemlenmiştir:

kol қўл (104/11), ğayrät ғайрат (111/06), Һушлә- хушла- (105/29), kindik киндик (118/28), ğäp гап (110/22), hämmä хамма (104/25), mä’ni маъни (107/20)

2.1.2.1. k ünsüzünün yazılışı

Metnimizde k ünsüzü kalın (қ) ve ince (к) olarak iki şekildedir. Kalın olan қ ile gösterilirken ince olan к şeklinde gösterilmiştir:

куйруқ қуйруқ (129/35), қızıқ қизик (114/35), кiyim кийим (122/19), күчли кучли (117/01)

2.1.2.2 g ünsüzünün yazılışı

Metnimizde g ünsüzü kalın (ғ) ve ince (г) olarak iki şekildedir. Kalın olan ғ ile gösterilirken ince olan г şeklindedir:

ġarib ғариб (123/30), irġıt- ирғит- (130/29), ğäpир- ғапир- (105/09), hängälät- хангалат- (120/18)

2.1.2.3. h ünsüzünün yazılışı

Metnimizde h ünsüzü kalın (х) ve ince (х) olarak iki şekildedir. Kalın olan ҳ ile gösterilirken ince olan х şeklindedir:

Һıl хил (118/04), оҺшә- ўхша- (101/21), häväs хавас (117/26), mähräm махрам (105/12)

2.1.2.4. ‘ kesme işaretinin yazılışı

Metnimizde Arapça kökenli sözcüklerin bazılarında kesme işareti ь şeklinde yazılmış ‘ şeklinde transkribe edilmiştir. Bugün telâffuz edilmeyen ayınlardan önce gelen ünlüler uzatılarak söylenir.¹³

mä’lum маълум (114/16), mä’ni маъни (107/20)

2.1.3. Bazı Ek ve Şekillerin Yazılışı

a) Metnimizde nadir olarak kelimenin sonuna – ile eklenen ä, çi ve дә ifadeleri kuvvetlendirme edatı olarak bulunmaktadır: taқsir-ä тақсир-а (102/09), älsäng-çi олсанг-чи (111/23), kéldi-dä келди-да (125/36)

¹³ M. Volkan Coşkun, *Özbek Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s.33.

b) Metnimizde bir örnekte +dä bulunma hâli eki kelime sonuna – eklenerek yazılmıştır: bolgäy-dä **бўлгай-да** (116/23)

c) Metnimizde mi soru eki tek şekillidir ve daima kelimelere bitişik yazılmıştır: barmi **борми** (111/20), kéldingmi **келдингми** (123/26)

2.2. SES BİLGİSİ

2.2.1. Ünlüler

Farsçanın yoğun etkisinden dolayı bugün Özbek yazı dilinde altı ünlü bulunmaktadır: *â* ; o (yuvarlak *a*; *a* ile *o* arası ünlü), *ä* ; a (*a* ile *e* ünlüleri tek harfle gösterilir), *é* ; e, э (kapalı *e*), *ı-i* ; и (tek harfle gösterilir), *o-ö* ; ö (tek harfle gösterilir), *u-ü* ; y (tek harfle gösterilir).¹⁴ Özbek Türkçesinde, bu ünlülerin yanı sıra iki ses niteliği taşıyan *ya, yä* ; ю / *yu, yü* ; ë / *yâ* harflerle de ünlüler karşılanabilmektedir.

2.2.1.1. Ünlü Değişmeleri

Canlı bir varlık olan dil, içindeki kelimeleri uzun süre boyunca aynı şekilde muhafaza etmemektedir. Bu bağlamda bazı kelimelerde ses değişimleri olduğu görülmektedir. Türkçenin tarihî ve modern dönemlerine ait dil malzemeleri incelendiğinde, devirler arasındaki en büyük farklılığın ses olaylarıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Ses olayları içinde de ses değişimleri büyük bir yer tutar.¹⁵ Ses değişimlerinin bazılarının sebepleri bellidir. Fakat umumiyetle çoğunun sebepleri bilinmemektedir. Sadece, bunların dilin bünyesindeki değişiklik temayülünden ileri geldiğini düşünebiliriz.¹⁶

2.2.1.1.1. *e > é* değişmesi

Eski Türkçe kök hece *e*'si Hakaniye ve Harezmi Türkçelerinde korunmakla birlikte yer yer kapalı *e* (*é*) ya da *i*'ye çevrilmektedir. Çağatay Türkçesi ise tamamen kapalı *e* (*é*) ya da *i* tarafındadır.¹⁷ Eski Türkçede esasen *e* olan ve Türk dilinin daha sonraki dönemlerinde kapalı *e* (*é*) yahut *i*'ye dönüşen kök hece vokallerinin nasıl okunması gerektiği konusunda herhangi bir birlikten söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu harfleri içeren kelimelerde telaffuz bölge ve devirlere göre değişmektedir. Çağataycanın

¹⁴ Mesut Şen, *Türk Dilinin Dünü ve Bugünü El Kitabı*, Post Yayın, İstanbul 2016, s. 163.

¹⁵ Mehmet Kara, *Ayrı Düşmüş Kelimeler*, Çağlar Yayınları, Ankara 2004, s. 37.

¹⁶ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayın, İstanbul 2009, s. 78-79.

¹⁷ Mesut Şen, *Türk Dilinin Dünü ve Bugünü*, Post Yayın, İstanbul 2016, s. 155.

devamı olan bugünkü Özbek dilinde, bilindiği gibi ä telaffuzu vardır.¹⁸ Biz bugünkü ä telaffuzunu da göz önünde bulundurarak kapalı e (é) şeklinde okumayı tercih ettik.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Eski Türkçedeki kök hece e vokallerinin tamamı Çağatay Türkçesinde kapalı e (é) ya da i tarafındadır ve Özbek Türkçesi de bu Çağatay Türkçesinin devamı niteliğinde olduğu için geleneği sürdürmüştür.

Eski Türkçede e olup metnimizde daima kapalı e (é) ile yazılan kelimelerden bazıları şunlardır:

bék бек “bey” (121/15), éllik эллик “elli” (116/05), éşit- эшит- “işitmek, duymak” (109/28), kél- кел- “gelmek” (108/04).

2.2.1.1.2. o > u ve ö > ü değişmesi

Bilindiği gibi Kiril harfli metinlerde ı ve i; o ve ö; u ve ü aynı yazılışlarla karşılanır. Bu bakımdan yanlarındaki ünsüzlerin kalınlık-incelik durumlarına bakarak ı ve i’yi; o ve ö’yü; u ve ü’yü birbirinden ayırt etme imkânımız vardır. Fakat bu durum Özbek Türkçesindeki eklerin tek şekilli olması ve bu yüzden de ünlü uyumlarının olmaması sebebiyle bazı kelimelerde farklılıklar gösterebilmektedir. Bahsedilen farklı okumalardan hangisinin daha doğru olduğunu tespit etmek pek mümkün olmadığı için kelimeleri kalın ya da ince ünlülü okumak tercih meselesidir. Bu bağlamda Çämbil Kämäli Destanı’nda geçen böyle kelimeler için yaptığımız tercihlerde, kalınlık-incelik durumları başta olmak üzere bunun dışında kelimelerin Özbekçedeki söylenişleri ve bu kelimelerin bazılarının da Türkiye Türkçesindeki karşılıkları dikkate alınmaya çalışılmıştır.

Bu değişiklik kelime başında veya ilk hecede görülen bir değişikliktir.¹⁹ Metnimizde bu duruma örnek teşkil edebilecek kelimelerden bazıları şunlardır:

u y “o” (106/30), huş хуш “hoş” (108/10), tuprāk тупрок “toprak” (121/15), köčä кӟча “sokak” (128/02), göşt гӟшт “et” (103/12).

2.2.1.1.3. u > ı değişmesi

Nadir görülen ses değişmelerinden biridir. Metnimizde u > ı değişmesinin bir örneği vardır:

¹⁸ Janos Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (hızl. Osman Fikri Sertkaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s.112.

¹⁹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayın, İstanbul 2009, s.81.

yǎlngus > yǎlgız ѐлғыз “yalnız” (112/35).

2.2.1.1.4. e > ü değişmesi

Çeşitli ses olaylarına bağlı olarak ilk hecede e > ü değişimi söz konusudur:

év > üy үй “ev” (104/05)

2.2.1.2. Ünlü Uyumu

Türkçede gerek kelimelerin köklerinde gerek kelime kökleri ile ekler arasında birtakım uyumlar vardır. Bu uyumlar Türkçe kelimelerde ancak muayyen seslerin bir arada bulunmasını icap ettirir. Türkçe kelimelerde görülen bu uyumların temeli asimilasyon yani benzeşme hadisesidir.²⁰ Söz konusu uyumlardan ilki ünlü uyumudur. Ünlü uyumu, kalınlık - incelik uyumu ve düzlük - yuvarlaklık uyumu olmak üzere ikiye ayrılır.

2.2.1.2.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Kalınlık-incelik uyumu Ural-Altay dillerinin en belirgin özelliklerinden biridir. Başlangıçtan bugüne dek Türk dilinde bulunmaktadır. Bu uyuma göre bir kelimede bulunan ünlüler, kalınlık-incelik bakımından birbirine uygun olmalıdır. Yani ilk hecesi kalın ünlülü olan bir kelimenin sonraki heceleri de kalın, ince ünlülü olan kelimelerin ise sonraki heceleri de ince ünlülü olmalıdır.

Dilimizde kalınlık-incelik uyumuna büyük ünlü uyumu da denmektedir. Ancak bu ses olayına kalınlık-incelik uyumu veya damak uyumu denmesi daha doğrudur. Çünkü kelimeye tâbi olan ekin kalın ya da ince olmasında, ön veya arka damaktan çıkarılan ünlüler yanında, ön veya arka damaktan çıkarılan kalın/ince k ve ince l gibi ünsüzler de belirleyici konumdadır. Dolayısıyla bu uyum, aslında hem bir ünlü uyumu hem de bir ünlü-ünsüz uyumudur.²¹

Türkçenin en temel ses bilgisi kurallarından olan ve başlangıçtan günümüze kadar Türk dilinin her devrinde hâkimiyetini koruyan kalınlık-incelik uyumu, Özbek Türkçesinde Türkçe kökenli kelimelerde de alıntı kelime tabanlarında da görülmemektedir. Özbek yazı dilinin esasını teşkil eden Taşkent ağzının Tâcık ve İran dillerinin yoğun tesiri altında kalması, birçok ekin tek şekilli olması, Türkiye Türkçesinde eklerin uyuma göre en az iki sesle oluşturulması ve ünlülerin bu konuda işlek olmasına

²⁰ Muharrem Ergin, *a.g.e.* s.69-70.

²¹ Mesut şen, “Tarihî şivelerde Ek Uyumsuzluğu Var mı?”, *4. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II* (2000), s. 1695.

rağmen Özbek Türkçesindeki eklerin hepsinin bu bakımdan işlek olmaması kalınlık-incelik uyumunu olumsuz yönde etkilemiştir. Metnimizde, Özbek Türkçesinde kalınlık-incelik uyumu olmadığını gösteren birçok örnek mevcuttur:

boğayäpti бۆғаяпти (112/04), irğıtdı ирғитди (130/29), ǵaldimi қолдими (128/02), dunyādā дунёда (112/01), äncāmingni анжомингни (108/06), ǵunčasi ғунчаси (127/09).

2.2.1.2.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Düzlük-yuvarlaklık uyumu, Türkçe bir kelimedeki düz ünlüleri düz ünlülerin, yuvarlak ünlüleri ise ya düz-geniş ya da dar-yuvarlak ünlülerin takip etmesi durumudur. Ancak bu uyum yukarıda bahsettiğimiz kalınlık-incelik uyumu kadar yaygın değildir. Türkçenin önceki dönemlerinde de hâkimiyetini mutlak sûrette gösterebilmiş bir uyum değildir. Özbek Türkçesinde kalınlık-incelik uyumu olmadığı gibi düzlük- yuvarlaklık uyumunun da olmadığı görülmektedir. Metnimizdeki eklerde de bu uyumların olmadığını gösteren birçok örnek mevcuttur.

Ünlü uyumlarına tâbi olmayan ekler

1. İyelik eki +(i)m; +(i)ng; +i, +si; +(i)miz; +(i)ngiz; +läri:

koynim (106/08), äting (101/20), ǵanini (120/17), ikkävimizgä (114/12), özingizmän (108/26), cunläri (118/33).

2. Görülen geçmiş zaman eki -di:

çıqđı (124/07), ǵaldı (104/13), ǵuydırdı (123/06).

3. Emir eki -äy, -äyin; -gin; -sin; -(i)ng(lär):

çıǵaräy (113/01), uruşäyin (124/20), ǵorigin (129/08), tuşsin (107/18), tuyinglär (122/10).

4. Zarf-fiil eki ve birinci tip duyulan geçmiş zaman eki -(i)b:

urib (125/11), yumib (123/11), ölibdi (111/17), köribmän (113/10).

5. İlgı durumu eki +ning:

miltıǵning (121/17), pädşäning (107/30).

6. Yükleme durumu eki +ni:

buni (104/08), äsbäbni (112/03).

7. Yönelme durumu eki: +gä, +kă, +ka:

ăşkargä (118/21), Göroğlibékkă (104/28), ortalıkkă (121/26).

8. Bulunma durumu eki +dă:

bolgäydă (116/23), dünyädă (112/01).

9. Çıkma durumu eki +dăn:

hătindăn (103/05), tăğdăn (115/23).

10. Eşitlik-benzerlik durumu eki +çă, +dăy:

ķăplănçă (105/14), ķızdăy (106/11).

11. İsimden isim yapma eki +çi:

hüşvaqtçilik (113/29).

12. Soru eki +mi:

bărmi (109/09), tolămi (128/12).

13. İsimlerde bildirme eki +dir ve fiilden fiil yapma (faktitif) eki –dir:

köpdır (120/16), ķaldirmăy (117/02).

14. Fiilden fiil yapma (faktitif) eki -gir:

küygir- (124/04).

15. İsimden isim yapma eki +li, +lik:

küçli (117/01), mărđănălık (120/13).

16. Birinci grup fiil şahıs ekleri –măn, -săn, -miz.

bărmăn (105/14), ķörărsăn (112/26), ķétămiz (115/34).

17. İkinci grup fiil şahıs ekleri –m; nglăr:

boldim (106/21), ķălmănglăr (129/20).

18. Sıfat-fiil ve geniş zaman eki -ăr:

bükărmăn (120/15), ķéçăr (121/34).

19. İkinci tip şimdiki zaman eki –ăyătir:

ķélăyătir (124/35).

20. Sıfat-fiil ve ikinci tip duyulan geçmiş zaman eki –gän, -қан:

bârgän (107/33), bâkқан (118/19).

21. Birinci tip gelecek zaman eki –ä(y):

işänämän (113/13), kılämän (105/22).

22. Sıfat-fiil ve beşinci tip gelecek zaman eki -ädigän:

yâtädigän (118/01)

23. Şart kipi –sä:

kılsä (117/36), tartsäng (104/19).

24. Birinci tip istek kipi -gäy:

algäysän (114/27), bolgäysän (114/28).

25. Zarf-fiil eki –ä:

äytäverdi (112/05).

26. Zarf-fiil eki –gäni:

kılgäni (107/03), tãpgänini (115/07).

27. Olumsuz zarf-fiil eki –mäy(in):

bolmäyin (121/01), uhlämäy (123/01).

28. Zarf-fiil fonksiyonundaki birleşik şekil –gändä:

kılgändä (122/05), bolgändä (114/29)

Yukarıda bahsedilen eklerin uyuma girmeme sebepleri, Eski Türkçedeki aslî şekillerini devam ettirmelerinden kaynaklanmaktadır.

2.2.1.3. Ünlü Türemesi

Sesler gramer birlikleri içinde yan yana düşerken bazen birbirleriyle doğrudan doğruya birleşmez ve aralarına bağlanmayı sağlayacak ilave bir ses alırlar. Bu hadiseye ses türemesi denir.²² Metnimizde sonu çift ünsüzle biten alıntı kelimelerde bu iki ünsüz arasına dar ünlünün girdiğini görmekteyiz. Bu durumun alıntı kelimeleri Türkçenin yapısına uydurma çabası olarak görebiliriz.

²² Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayın, İstanbul 2009, s.51.

Çämbil Qamäli Destanı'nda ünlü türemesine örnek teşkil edebilecek kelimeler şunlardır:

Ar. hezl > hâzil (120/25), Ar. tabl > dābil dābillärni (110/32), Ar. ğayb > ğāyib ğāyibning (112/08).

2.2.1.4. Ünlü Düşmesi

Son hecelerinde dar ünlü bulunan bazı Türkçe kelimeler ek aldığında vurgusuz olan orta hece ünlüsünün düştüğü görülmektedir. Özellikle organ adlarında görülen bu ses olayına metnimizde de rastlanmaktadır:

āġzi (106/15), boynimä (112/25), könglim (105/26), oġlimni (113/36).

2.2.1.5. Ünlü Birleşmesi

Ünlü ile biten bir kelime ünlü ile başlayan başka bir kelime ile birleştiği zaman tek ünlü meydana getirirler. Yeni ünlü ya önceki ünlü ya da sonraki ünlü gibi olur. Bu olay sonucunda oluşan ses olayına *ünlü birleşmesi* adı verilir. Metnimizde tespit edebildiğimiz örnekler şunlardır:

şul < şu+ol (109/26), nārsä < ne+erse (117/10).

2.2.2. Ünsüzler

Metnimizde 22 tane ünsüz vardır: *b, c, ç, d, f, g, ğ, h, ħ, k, ģ, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z*. Belirtilen ünsüzlerin dışında *j* ve *ts* ünsüzleri ile birlikte Özbek edebî dilinde 25 ünsüz gösterilir.²³ Bu iki ünsüz metnimizde bulunmamaktadır. Ayrıca *ñ* ünsüzü Özbek edebî dilinde *n* ve *g* harfleriyle gösterildiği için biz de tezimizde bu şekilde gösterdik.

2.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri

Metnimizde tesadüf ettiğimiz ünsüz değişimleri aşağıdaki gibidir.

2.2.2.1.1. b > p değişmesi

Özbek Türkçesinde kelime başı b- sesi esas itibariyle korunmuştur. Metnimizde b > p değişimine örnekler mevcuttur:

bişir- > pişir- (113/34).

Metnimizde sözcük sonunda b > p hadisesi görülmektedir:

²³ Ş. Şaabdurahmanov, M. Askarova, A. Haciev, İ. Rasulov, X. Daniyarov, *Hâzirgi Özbek ädäbiy tili*, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent, 1980, s.55.

ķilib > ķıp (102/16), bolib > bop (128/30), ālib > āp (120/24).

2.2.2.1.2. b > m değişmesi

Geniz ünsüzünden önce gelen kelime başı bazı b- ünsüzlerinin gerileyici benzeşme sebebiyle m'ye dönüşmüş olduğu görölmektedir. Özbek Türkçesine has olmayan bu değişim Eski Türkçe döneminden itibaren ortaya çıkmış ve sonraki dönemlerde de varlığını sürdürmüştür. Metnimizde b > m değişikliğinin söz konusu olduğu kelimelerden bazıları şunlardır:

ben > mén (101/24), bin- > min- (106/27), bindir- > mindir- (124/06).

2.2.2.1.3. b > v değişmesi

Eski Türkçede kelime ortası ve sonundaki -b-, -b sesleri, Uygurcada -v-, -v, Karahanlıcada -w-, -w, Çağatay Türkçesi ve onun devamı olan Özbek Türkçesinde ise -b-, -v-, -y- şeklinde-dir. Kelime başı b > v değişimi de vér- tasvir fiilinde mevcuttur:

bér- > vér yātávér- (121/07), ātávér- (121/10), çıkávér- (118/18).

Kelime ortasındaki b > y değişimine bir örnek tespit edilmiştir:

tebe > tuyä tuyälärni (118/32).

Metnimizde kelime sonundaki b > v ses değişimine de bir örnek tespit edilmiştir:

sub > suv (121/32).

Bunun yanında eb > ew kelimesinin yuvarlaklaşma ile üy şekline çevrildiği görölmektedir:

eb > ew > év > üy üyigä (104/05).

2.2.2.1.4. p > f değişmesi

Çağatay Türkçesinin önemli ses özelliklerinden birisidir. Hem Türkçe hem de alıntı kelimelerde görölebilir. Metnimizde yalnızca bir kelimedede p > f değişimin rastlanmaktadır:

Ar. sufre > suprä suprädäy (125/06).

2.2.2.1.5. t > d değişmesi

Özbek Türkçesinde kelime başı t- sesi umumiyetle muhafaza edilmekle birlikte birkaç kelimedede d'ye çevrilmiştir. Bu tonlulaşma Oğuz Türkçesinin etkisiyledir. Metnimizde t > d değişiminin söz konusu olduğu bazı kelimeler şunlardır:

té- > dé- déb (101/07), tåvuş > dāvuş dāvuşi (123/17), Ar. tabl > dābil dābillärni (110/32).

2.2.2.1.6. k > g ve ƣ > ğ değişmesi

Metnimizde ƣ > ğ değişimine örnek teşkil eden kelimeler şunlardır:

Ar. şadaƣa > sādaġa sādaġadır (124/19), taƣı > daġı (114/17).

Metnimizde k > g değişimine örnek teşkil eden kelimeler şunlardır:

kösem > gössām (130/19).

2.2.2.1.7 g > k ve ğ > ƣ değişmesi

Metnimizde bazı kelimelerde g ünsüzü tonsuzlaşarak k ünsüzüne dönüşmüştür:

çaġlāmā > ƣaƣlāmā (121/22), çoġ > ƣoƣ ƣoƣlār (122/35), ƣatıġ > ƣattıƣ (122/14), ölüġ > ölik (125/31).

2.2.2.1.8. ğ / g > v değişmesi

Özbek Türkçesinde iç ses durumunda olan -ğ/-g-'lerin bazı kelimelerde v'ye çevrildiği bilinmektedir. -aġu/-egü > -āv değişimine örnek teşkil eden kelimeler mevcuttur:

bireġü > birāv (101/17), ikeġü > ikkāv ikkāvimizgā (114/12), küdeġü > küyāv (106/03).

2.2.2.1.9. ğ / g > y değişmesi

Güney Harezm şivelerinde ğ/g ünsüzü çok yumuşak olup nitelik olarak y ünsüzüne yakınlaşır. Hive şivesinde ise y ünsüzüne değişir.²⁴ Metnimizde de bu hadiseye şu örneklerde rastlanmıştır:

baġla- > bāylā- bāylāb (129/35), eglen- > āylān- āylānib (126/25).

2.2.2.1.10. d > y değişmesi

Eski Türkçede kelime ortası ve sonu -d-, -d, sesi Harezm Türkçesinde -d-, -d'ye Çaġatay Türkçesinde ve devamındaki Özbek Türkçesinde -y'ye dönüşmüştür. Metnimizde şu kelimelerde bu değişimi görmekteyiz:

²⁴ V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Özbek dialektologiyasi*, Orta ve Aliy Mekteb Devlet Neşriyatı, Taşkent, 1978, s. 108.

aḍaḳ > âyâḳ âyâḡı (104/07), boḍ > boy boyingdän (120/29), aḍrıl- > âyrıl- âyrilib (115/03), ḳaytadın > ḳaytäyin (104/15), ked-> kéd- > kiy- kiyib (123/02), kédin > kéyin (105/35), ḳod- > ḳod- > ḳoy- ḳoydi (125/14), ḳuḍruḳ > ḳuyruḳ (129/35).

Eski Türkçedeki -y sesi kelimedeki ince vokallerin etkisiyle bazen g'ye dönüşür:

idi > égä égäsi (117/25), eḍerle- > égärlä- égärlänglär (110/18).

2.2.2.1.11. z > s değişmesi

Eski Türkçede -maz, -mez olarak kullanılan ve Karahanlıca ile birlikte zaman zaman -mas/-mes şeklinde sadasızlaşarak karşımıza çıkan ek Çağatay Türkçesinde ve Özbek Türkçesinde tamamen sadasız şekilde görülmektedir. Metnimizde daima -mäs biçimi tercih edilmektedir:

äyüşmäs (117/13), émäs (105/15), kél-mäs (109/05).

2.2.2.1.12. ñ > ğ değişmesi

Metnimizde bu değişime örnek olabilecek bir kelime vardır:

yalñuz > yalğız (112/35).

2.2.2.2. Ünsüz Düşmesi

Metnimizde tespit ettiğimiz ünsüz düşmesi örnekleri aşağıdaki gibidir.

2.2.2.2.1. r düşmesi

Akıcı bir ünsüz olan r düşmeye meyillidir. Metnimizde tespit edebildiğimiz örnekler şunlardır:

birle > bilän (101/01), er- > é- édi (123/33), ḳurtul- > ḳutul- ḳutulmädik (108/02).

2.2.2.2.2. l düşmesi

Akıcı bir ünsüz olan l sesinin düşmesi bir örnekte karşımıza çıkmaktadır:

ul > u (106/31).

2.2.2.2.3. g/ğ düşmesi

Çağatay Türkçesi klasik sonrası yazılmış eserlerde düşme eğiliminde olan g/ğ ünsüzü metnimizde yalnızca bir yerde düşmüş olarak karşımıza çıkmaktadır:

ḳulğak > ḳulâḳ (123/16).

2.2.2.2.4. h düşmesi

Arapça-Farsça asıllı kelimelerin sonundaki sızıcı özelliğe sahip h ünsüzünün düşmesi olayıdır. Metnimizdeki bazı örnekleri şunlardır:

Ar. bārek'allāh > bārākällä (116/18), Ar. inşāa'llāh > inşāālā (106/04), Fars. pādšāh > pādšā (119/25).

2.2.2.3. Ünsüz Türemesi

Metnimizde tespit edilen ünsüz türemesi örnekleri şunlardır.

2.2.2.3.1. y türemesi

Metnimizde Arapça–Farsça asıllı kelimelerin iç seslerinde bazen hemze bazen uzun ünlü sebebiyle y türemesine rastlanmaktadır:

ğāibāne > ğāyibānā (114/09), ħile > hiylā (105/33), qā'im > qāyım (107/10), Fars. vīrān > vāyrān (103/18).

2.2.2.3.2. d türemesi

Metnimizde tespit ettiğimiz d sesi türemesi, birçok yerde geçen “āl” kelimesinde karşımıza çıkmaktadır:

āl+igā > āldigā (101/02).

2.2.2.3.3. h türemesi

Özbek Türkçesinde kelime başında h harfinin türediği örnekler vardır. Çämbil Qamäli adlı metnimizde bu hadiseye bir örnek tespit edilmiştir:

āklā- > haqlā- haqlāb (121/20).

2.2.2.4. Ünsüz İkizleşmesi

İç seste iki ünlü arasında olan ünsüzlerin tekrarlanmasına denir. Metnimizde ünsüz ikizleşmesine örnek teşkil eden kelimeler şunlardır:

Fars. heme > hämmä (104/25), ikki (109/28), yétti (104/07).

2.2.2.5. Ünsüz Benzeşmesi

Bir gramer birliğinde bir kelime bazen yan yana gelen veya biraz aralıklı olarak bir arada bulunan iki sestten birinin diğerine tesir ederek onu kendisine benzettiği, böylece

iki sesin birbirine benzeştiği görülür.²⁵ Bu ses olayına benzeşme adı verilir. Özbek Türkçesinde ekler tek şekilli olduğu için bu hadiseyi birkaç ek dışında görmemekteyiz.

bākka (106/05), kılākka (106/15), ortalık (121/26), tākka (121/08), bākkan (118/19), kōrkkanlikini (120/11).

2.2.2.6. Göçüşme (Metatez)

Bir kelime içindeki iki sesin bazı durumlarda yer değiştirmesi hadisesine göçüşme adı verilir. Göçüşme çoğu zaman açıklığı daha yüksek olan bir sesin kelime başına, daha düşük olanın kelime sonuna doğru kayması şeklinde olur.²⁶ Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

cekir- > cerki- (114/20), äylän- > äynäl- äynälgın (124/24), ögrän- > örgän- örgänib (113/20).

2.2.2.7. Hece Düşmesi (Haploloji)

Bir gramer birliğinde arka arkaya gelen ve ses bakımından birbirine benzeyen iki heceden birinin bazen eridiği, düştüğü görülür. Böylece o iki hece bir hece hâline gelir.²⁷ Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

Fars. āheste > ästä (104/10).

Tek heceli fiillerde *l* sesi geçmiş zaman zarf fiil eki olan *-ib* ile kullanıldığında kendisinden sonraki ünlü harfle birlikte düşer. Düşmenin etkisiyle *b* sesi *p*'ye döner:

bol-ib > bop (104/34), kıl-ib > kıp (102/16), āl-ib kél-ib > āpkép (106/19), āl-ib kâç- > āpkâç (122/04).

Telaffuzu kolaylaştırmak amacıyla iki sözcüğün birleştirilerek söylenmesinden kaynaklanan hece düşmesine metnimizde bir örnekte rastlanmaktadır:

şuy étib > şuytib (124/03), boytib (107/19).

2.2.2.8. Tekleşme

Arapça kelimelerdeki ikiz ünsüzlerin tek ünsüze dönüşmesi olayıdır.²⁸ Metnimizde örnekleri şunlardır:

²⁵ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 52.

²⁶ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 70.

²⁷ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 52.

²⁸ M. Volkan Coşkun, *Özbek Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s.51.

Ar. sirr > sir sirni (122/17), Ar. haqq > Haq (121/27), Ar. gamm > gam (105/26).

2.3. ŞEKİL BİLGİSİ

2.3.1. İsim

2.3.1.1. Çokluk Eki

Genel Türkçenin isim ve zamirlere gelen çokluk eki +lar/+ler Özbek Türkçesinde +lär olarak tek şekillidir:

béklär (108/18), cunlilär (108/27), qānlär (104/27), taşlär (112/18).

2.3.1.2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri, ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden eklerdir. Bir nesnenin başka bir nesnenin malı olduğu, başka bir nesneye bağlı olduğu veya başka bir nesnenin parçası olduğu ifade edilmek istenirse o nesneyi karşılayan ismin sonuna iyelik eki getirilir.²⁹ Bu ekler fonksiyon bakımından genel Türkçenin özelliklerine uygun bir görünüm içindedir. Özbek Türkçesinde iyelik ekleri düz ünlülü kullanılır. Bundan dolayı iyelik eklerinin fonetik varyantları diğer Türk lehçelerine göre daha azdır.

Teklik 1. şahıs +m, +(i)m

Özbek Türkçesinde teklik 1. şahıs iyelik ekleri ünlü ile biten kelimelerde doğrudan +m, ünsüzle biten kelimelerde ise yardımcı ünlü getirilerek yapılmıştır. Metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi değildir:

bäläm (113/33), mäslähätçim (119/31), Häsancānim (114/19), qarindāşim (105/30).

Teklik 2. şahıs +(i)ng

Teklik 2. şahıs iyelik eki +(i)ng şeklindedir. Metnimizde sadece düz şekilli olarak karşımıza çıkmaktadır:

béting (101/22), kızingni (117/11).

²⁹ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 221.

Teklik 3. şahıs +i, +si

Teklik 3. şahıs iyelik eki ünlü ile biten kelimelerden sonra +si; ünsüz ile biten kelimelerden sonra +i şeklindedir. Metnimizde sadece düz şekilli olarak karşımıza çıkmaktadır:

qorğānidā (123/20), qoli (104/07), ātāsi (117/29), dunyāsi (104/15).

Çokluk 1. şahıs +(i)miz

Çokluk birinci şahıs iyelik eki ünsüz ile biten kelimelere eklendiğinde +miz, ünlüyle biten kelimelere eklendiğinde ise +imiz şeklindedir:

hāmmāmiz (110/10), ikkāvimizge (114/12).

Çokluk 2. şahıs +(i)ngiz

Metnimizde çokluk ikinci şahıs iyelik eki ünlü ile biten kelimelerde +ngiz, ünsüz ile biten kelimelerde ise yardımcı ünlü ile yazılmıştır:

nārsāngizni (104/25), özingizmān (108/26).

Çokluk 3. şahıs +lāri

Çokluk 3. şahıs iyelik eki +lāri olarak tek şekillidir:

qızlāri (102/22), tuyālāri (118/32).

2.3.1.3. İsimlerde Tamlama

Aralarında anlamca ilgi bulunan en az iki ismin meydana getirdiği kelime grubuna isim tamlaması adı verilir. Arada ilgi durumu ekinin kullanılıp kullanılmamasına veya tamlayanın da bir ad tamlaması olup olmamasına göre isim tamlamaları, belirtili isim tamlaması, belirtisiz isim tamlaması ve zincirleme isim tamlaması olmak üzere üç gruba ayrılır.³⁰

2.3.1.3.1. Belirtili İsim Tamlamaları

Bir şeyin kime, neye ait olduğunu belirten bu tür tamlamalarda tamlayan ilgi hâli eki, tamlanan da iyelik eki alır:

ğāyibning qūši (112/08), Çāmbilning yurti (103/30), ācālning toni (110/38), yāmānning işi (103/10).

³⁰ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri – Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 2009, s. 270.

2.3.1.3.2. Belirtisiz İsim Tamlamaları

Belirtili ad tamlamasında tamlayanın tamlanana bağılılığı ağacın dalı, insanın iyisi, gözlerinin rengi, mavinin tonu örneklerinde görüldüğü gibi belirli fakat geçici olduğu hâlde, belirtisiz ad tamlamalarında tamlayanın tamlanana bağılılığı belirsiz fakat süreklidir. Anlamca da tamlananın ayrılmaz bir parçasıdır. Bundan dolayı tamlamanın iki ögesi arasına bir başka gramer ögesi giremez.³¹ Tamlayanın ek almadığı, tamlananın da belirtili isim tamlamasında olduğu gibi iyelik eki aldığı isim tamlamasıdır. Metnimizdeki bazı örnekler şunlardır:

ât bâşı (121/31), âcâl kâfâni (122/01), Çämbil şährigä (118/10).

2.2.1.3.3. Zincirleme İsim Tamlamaları

Zincirleme ad tamlaması, bir ad tamlamasının başka bir adla oluşturduğu ikinci bir ad tamlamasıdır. Böylece, tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de ad tamlaması biçiminde olan iç içe girmiş yeni bir tamlama türü ortaya çıkmaktadır.³²

Äskär tâgning orini (113/04).

2.3.1.4. Aitlik Eki +gi

Bu ek, sıfatlar türettiği gibi eklendiği kelimeye aitlik ifadesi de katmaktadır. Özbek Türkçesinde aitlik eki +gi'dir. Metnimizde sadece buluma hâli ekinden sonra +gi şeklinde kullanılır. Örnekleri şunlardır:

Çämbildägi (121/25), içimdägin (112/37).

2.3.1.5. Hâl Ekleri

İsmi hâlleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır. İsim bu münasebetleri bazen eksiz olarak fakat çok defa da ek alarak ifade eder. İşte isimleri çeşitli münasebetler için çeşitli hâllere, durumlara sokan bu eklere hâl ekleri denir.³³ Türkçede isimlerin şu hâlleri vardır: yalın (nominatif) hâl, ilgi (genitif) hâli, yönelme (datif) hâli, yükleme (akkuzatif) hâli, bulunma (lokatif) hâli, uzaklaşma (ablatif) hâli, eşitlik (ekvatif) hâli, yön gösterme (direktif) hâli, vasıta (instrumental) hâli.

³¹ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 272.

³² Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 275.

³³ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 226.

2.3.1.5.1. *Yalın (Nominatif) Hâli: eksiz*

Yalın hâl, ismin hiçbir çekim eki almamış hâlidir. Bu durumdaki bir isim, başka hiçbir unsura bağlı değildir. Metnimizdeki şu kelimeler, yalın hâle örnek teşkil etmektedir:

ât (112/03), élçi (127/15), kâlimâ (111/31), kız (102/19).

2.3.1.5.2. *İlgi (Genitif) Hâli: +ning*

Bu hâl, ismin başka bir isimle münasebeti olduğunu ifade eden hâlidir. İlgi hâli ismin bir isimle ilgisi olduğunu, kendisinden sonra gelen bir isme tâbi bulunduğunu gösterir.³⁴ Özbek Türkçesinde ve metnimizde söz konusu ek +ning olarak tek şekillidir:

dârvâzâning (118/20), élning (121/30), işning (111/18), Göroğlining (101/02).

2.3.1.5.3. *Yönelme (Datif) Hâli: +gä; +қа, +кә*

Yönelme hâli eki yaklaşma ve yönelme bakımlarından ismi fiile bağlamakla görevli bir ektir. Özbek Türkçesinde yönelme hâli eki çoğunlukla +gä şeklidir. Bunun yanında sonu k veya қ, ğ ile biten kelimelere +kә ve +қа şeklinde gelmektedir. Bu durum metnimiz için birkaç kelimeyle sınırlıdır. Klasik sonrası Çağatay Türkçesinde ünsüz uyumunun gitgide bozulduğunu ve metnimizin de Çağatay Türkçesinin devamı olan Özbek Türkçesiyle oluşturulduğunu göz önüne alarak datif ekinin +kә’li ve +қа’lı birkaç şeklini istisna olarak değerlendirebiliriz.

Metnimizde datif eki almış kelimelerden bazıları şunlardır:

bélgä (122/16), fuқarägä (102/17), gäpgä (110/12), mährämğä (107/17), һafälikkä (113/29), Göroğlibékkä (112/04), bāğ+қа > bākқа (106/05), Haққа (124/27), һalāyıққа (116/16), tāğ+қа > tākқа (121/08).

2.3.1.5.4. *Yükleme (Akkuzatif) Hâli: +ni*

Yükleme hâlindeki bir isim, cümledeki geçişli fiilin etkisi altındadır. Eski Türkçede isimlerden sonra +ğ/+g (sonradan +ığ/+ig, +uğ/+üg); iyelik ekli kelimelerden sonra +n; zamirlerden sonra +nı/+ni olmak üzere üç türlü akkuzatif eki kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde genel akkuzatif eki ise +ı/+i, +u/+ü’dür.

Yükleme hâli Özbek Türkçesinde +ni eki ile kurulmaktadır. Metnimizin incelememize konu olan kısmında ise yükleme hâli ekinin kullanımında hem Doğu hem

³⁴ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 228.

de Batı Türkçesinin izleri görülebilir. Nitekim metnimizde genel yükleme hâli eki +ni iken üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra kullanılan bir +n yükleme hâli eki mevcuttur. Bu ek 1930’lu yıllardan sonra yerini tamamen +ni ekine bırakmıştır.

Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

işni (111/29), uruşni (124/15), yüzni (114/26), taşın (118/27), kâfânin (122/01), ilâcin (111/18).

2.3.1.5.5. Bulunma (Lokatif) Hâli: +dâ

Bulunma hâli, fiildeki oluş ve kılışın yerini ve durumunu bildiren hâldir. Lokatif eki Özbek Türkçesinde ve metnimizde +dâ olarak tek şekildedir:

bolgäydä (116/23), çöldä (130/12), säätä (112/20), yerdä (115/32).

2.3.1.5.6. Uzaklaşma (Ablatif) Hâli: +dän

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını göstermek için kullanılan ektir. Özbek Türkçesinde ve metnimizde ablatif eki +dän şeklindedir:

däştän (102/01), Halcuvändän (105/12), kışdän (121/04), ölimdän (110/06).

2.3.1.5.7. Eşitlik (Ekvatif) Ekleri: +çä, +däy, +däyin

Eşitlik eklerinin esas fonksiyonu gibilik, benzerlik ifade etmektir. Fakat görelilik, kadarlık gibi hâller de ifade ederler.³⁵ Özbek Türkçesinde eşitlik, +çä ve “gibi” anlamlarını veren ték > dék edatından ekleşmiş olan +däy ekiyle yapılır. Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

éllikçä (116/05), kâplânçä (105/14), sirtlânçä (105/15), kârräkdäy (112/09), suvdäy (120/17), yaşındäy (112/17).

Metnimizde sadece iki örnekte karşımıza çıkan +däyin eki de kullanılmıştır:

yulduzdäyin (115/02), tâyçädäyin (110/36).

2.3.1.5.8. Yön (Direktif) Ekleri: +rä, +gäri, +käri, +kari

Fiilin yönünü göstermek için isme gelen eklerdir. Bulundukları kelime zarf görevindedir. Yapım eki hâline dönmüş ve kalıplaşmış olan +rä ve +käri eklerine metnimizde birer örnek bulunmaktadır:

³⁵ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 239.

songrä (114/21), içkäridän (104/10).

2.3.1.5.9. Vasıta (İnstrumental) Hâli: bilän

Fiilin ne ile yapıldığını göstermek için ismin aldığı ektir. Özbek Türkçesinde vasıta hâli bilän edatıyla yapılır:

gäpi bilän (129/31), buning bilän (109/29), şāḥmān bilän (103/14).

Metnimizde seyrek de olsa billä, +in şekline de rastlanmaktadır:

séningmān billä (106/07), sénmān billä (105/34), birin birin (108/19).

2.3.1.6. Soru Ekleri +mi

Özbek Türkçesinde soru eki +mi olarak tek şekillidir. İlgili olduğu kelimeye bitişik yazılır:

bārmi (109/09), qattıqmı (122/14), tolāmi (128/12).

2.3.1.7. Sayı İsimleri

Çämbil Qamäli destanının incelediğimiz kısmında karşımıza çıkan sayı isimlerinden bazıları şu şekildedir:

bir (126/19), ikki (125/13), üç (112/20), bés (124/10), ālti (104/07), yétti (104/07), on (124/10), kırq (116/05), éllikçä (116/05).

Görüldüğü gibi sayı isimleri, bazı ses değişiklikleri dışarıda tutulursa, Türkiye Türkçesinden çok da farklı değildir.

2.3.1.8. İsim Yapım Ekleri

Metnimizde tespit edebildiğimiz isimden isim ve fiilden isim yapma ekleri aşağıdaki gibidir.

2.3.1.8.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

İsim kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan eklerdir.

+āk: Bu ek benzerlik ve küçültme bildirir: popäkni (122/09).

+ār: Üleştirme sayıları yapan bu ek bir sayısına eklenir, işlek değildir. Metnimizde bir örneği bulunmaktadır: birār (108/35).

+āv: Bu ek sayı isimleri yapmakta kullanılır. Beraberlik ifadesi taşır. On sayısına kadar kullanılır. Metnimizde iki örneği vardır: birāv (101/17), ikkāvimizgä (114/12).

+çi: Kullanım sahası çok geniş olan bu ekin görevi isimlerden meslek ve uğraşı isimleri yapmaktır. Metnimizde şu örneklerine rastlanır: élçi (127/15), mäslähätçim (119/31).

+dâş: Birliktelik ve ortaklık bildiren kelimeler türetir. Çok işlek değildir: qarındâş (108/20).

+tık: Yer ve alet isimleri yapar. İşlekliği azdır: kıltık (103/08), miltık (123/21).

+duz: Sadece bir örneğine rastlanmıştır: künduz (123/03).

+ka, +kâ: Metnimizde iki örnekte bulunur: başqa (119/31), tikkâ (125/14).

+gi: İsimlerden sıfat ve zamir olarak kullanılan isimler yapan aitlik ekidir: Çämbildägi (121/25), içimdägin (112/37).

+ginä, +kinä, +kınä: Küçültme ve sevgi isimleri yapar. Çok işlek bir ektir. Bu ek sayı isimlerine de gelebilir: dimäqqınäm (113/02), birgäginä (115/26), birdäyginä (114/12), qolginämni (105/28), közginä (115/18), yüräkinäng (101/21).

+kân: Aşırılık ifade eden isimler yapan bu ek işlek değildir. Metnimizde bir örneği vardır: kättäkânim (119/34).

+lâk: Bu ek küçültme ve sevgi bildirir: çaqalâk (104/32).

+li: İsimden isim ve sahip olma anlamında sıfat türetir. Metnimizdeki örnekleri şunlardır: göştli (104/06), küçli (117/01), undäli-mundäli (114/14), şähli (120/22), toşli (104/06), vaqtli (118/06).

+lik: Geçmişten beri Türkçenin en işlek eklerinden biridir. İsimlerden yer, meslek, topluluk isimleriyle soyut isimler yapan ek metnimizde de sıkça kullanılmıştır: künlik (124/10), märdänälik (120/13), ölmäslikdän (110/17) tiriklikdän (115/08), yalgızlık (126/14), zorlik (102/34).

+râk: Karşılaştırma fonksiyonunda kullanılan bu ek kalıplaşmış olarak bir kelimeye karşımıza çıkmaktadır: tézrâk (129/20).

+siz: İsimlerden isim ve sıfat yapan bu ek +li ekinin olumsuzudur. Eklendiği kelimeye yokluk anlamı katar: ädämsiz (102/07), cänsiz (124/03), äcälsiz (128/27), égäsiz (102/23), suvsiz (107/08).

+bâ: Farsça bir ön ektir. Genellikle Özbek Türkçesindeki +li ile aynı anlamda sıfatlar yapar: bâhabär (117/22).

+bāz: Oynatan, oynayan anlamlarında Farsça bir emir gövdesidir. Özbek Türkçesinde ek olarak kullanılır ve isim yapar: sār̄bāz (123/10).

+cān: Can anlamında Farsça bir kelimedir. Özbek Türkçesinde ek olarak kullanılabilir; sevgi, yakınlık ve dostluk bildiren isimler yapar: bācācān (128/13), çēcācān (127/28), ākācān (120/34), mährāmcān (104/17).

2.3.1.8.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri

Bu ekler fiil köklerine eklenerek isim türetirler.

-ā: Zarf-fiil eki kalıplaşarak yapım eki görevinde kullanılmıştır. Metnimizde bir örnekte karşımıza çıkar: tolā (101/21).

-ān: İşlek olmayan bir ektir. Metnimizde bir örneği vardır: tozān (118/18).

-k/-k: Eski Türkçeden beri işlek olan eklerden biridir. Somut ve soyut anlamda isimler yapar: suyāk (109/35), yārāk (110/16), ölik (125/31), ācık (117/14), ārtık (109/09).

-gu: Eski Türkçeden beri yalnızca yuvarlak vokalli şekilleri kullanılan, Batı Türkçesinde vokal ve konsonant uyumuna giren -gu/-gü eki metnimizde soyut ad yapma işlevinde karşımıza çıkmaktadır:

-gun: Tek heceli fiil köklerine gelerek aşırılık anlamı verir. Metnimizde bir örnekte karşımıza çıkar: tuygun (113/24).

-kir: Sıfat yapan ektir: otkir (111/32).

-(i)m: Birkaç fonksiyonu olmakla birlikte fiillere gelen -m eki çoklukla tek seferde veya kısa sürede oluşan işlere ad olur: kiyim (106/23), ölim (102/23).

-māk: Masdar eki olarak da bilinen bu ek, bütün fiil kök veya gövdelerine getirilebilir. Fiillerdeki hareket ve oluşun soyut ismini yapar: bārmāk (110/11), körmāk (124/22), kırmāk (110/07).

-māslık: Metnimizde bir örneği vardır: ölmāslikdān (110/17).

-(i)n: Klasik Çağatay Türkçesinde çokça kullanılan -n fiilden isim yapma eki somut ve soyut adlar türetmektedir. Metnimizde bir örneği vardır: қошин (129/35).

-(i)ş: Fiillerden hareket ve oluş isimleri yapan bir ektir: uruş (125/35), yürüş (118/35).

-ğân, -kân: Aslen sıfat-fiil ekidir. Fail isimleri ve kimi zaman kalıcı isimler türetir: yâlgân (103/19), tâlkân (112/28).

-z: Topluluk veya ikilik bildirir. İşlek bir ek olmayıp kalıplaşmış bazı kelimelerde görülmektedir: köz (112/31).

2.3.2. Sıfat

İsimleri çeşitli yönlerden belirten ve niteleyen kelimelerdir. Aslında Türkçede hiçbir kelime tek başına sıfat değildir. Bir kelimenin sıfat olabilmesi için mutlaka bir isimden önce gelmesi gerekir. İşlevlerine göre sıfatlar niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları olmak üzere iki ana gruba ayrılır.

2.3.2.1. Niteleme Sıfatları

İsimleri özellikleri bakımından niteleyen kelimelerdir. Metnimizdeki bazı örnekleri şunlardır:

yahşi kiyim (106/23), şirin cânimni (115/29), kättä cāncäl (116/24), yâmân sävdä (107/25), bēcäre singlisi (113/25).

2.3.2.2. Belirtme Sıfatları

Niteleme sıfatları, nesnenin bünyesinde olan bir vasfı gösterirken belirtme sıfatları nesnenin bir özelliğini göstermeyip yalnızca birkaç bakımdan belirtir. Belirtme sıfatları, belirtme şekillerine göre işaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları ve belirsizlik sıfatları olmak üzere dörde ayrılır.

2.3.2.2.1. İşaret Sıfatları

Nesnelerin yerlerini işaret yoluyla belirten sıfatlardır. Metnimizde tespit edilen işaret sıfatları bu, şu, şul, şundäy, şunçä şeklindedir:

bu yérdä (115/32), şu mähräm (106/14), şul işlärning (109/26), şundäy vaqt (102/18), şunçä gäp (110/22).

2.3.2.2.2. Sayı Sıfatları

Varlıkları, sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir. Sayı sıfatları, işlevlerine göre asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları, kesir sayı sıfatları ve topluluk sayı sıfatları olmak üzere beşe ayrılır.

2.3.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Metnimizde tespit edilen asıl sayı sıfatları şunlardır:

bir fäsl (115/25), ikki färzänddä (116/20), on bés künlik (124/10), üç sãätdä (112/20).

Asıl sayılar +tä ekiyle genişleyebilir. Bu tür sayılara Özbek Türkçesinde *dãnä sãnlär* denir:³⁶ yüztä ädäm (102/26).

Asıl sayılara +ça eşitlik eki eklenebilir. Bu ek kelimeye “kadar” anlamı verir: kırk-éllikça suluv kızi (116/05).

2.3.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

Özbek Türkçesinde, sayı isimlerine +(i)nçi ekinin ilave edilmesiyle oluşturulan ve sıra kavramı belirten sıfatlardır. Metnimizde tesadüf edilmemiştir.

2.3.2.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Asıl sayılar üzerine varlığı paylaştırma, dağıtma anlamı taşıyan +tä ve +dän eklerinin getirilmesiyle kurulan sıfatlardır. Bu eklerle yapılan üleştirme sayı sıfatında metnimizde rastlanmamıştır. Bunun dışında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi asıl sayı isimlerine +âr ekinin getirilmesiyle oluşturulan üleştirme sayı sıfatlarına metnimizde bir kelime tesadüf edilmiştir: birâr kişi (107/28).

2.3.2.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları

+dän ekiyle ifade edilen kesir sayı sıfatlarının metnimizde örneği yoktur.

2.3.2.2.2.5. Topluluk Sayı Sıfatları

Özbek Türkçesinde, asıl sayı isimlerine +älä ve +läb eklerinden birinin ilave edilmesiyle teşkil edilen topluluk sayı sıfatlarına metnimizde tesadüf edilmemiştir.

2.3.2.2.3. Soru Sıfatları

Varlıkları ve nesneleri soru yoluyla belirten kelimelerdir. Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

qay vaqt (127/27), qaysi éldän (102/01), qandäy éldän (101/18), né iş (105/03), nimä dahling (116/20).

³⁶ M. Volkan Coşkun, *Özbek Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s.93.

2.3.2.2.4. Belirsizlik Sıfatları

Nesnelerin miktarlarını, sayılarını ve vasıflarını belirsiz bir şekilde bildiren sıfatlardır. Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

bir söz (101/11), hämmä erkäklärni (108/14), här dardı (116/10), härnä ihtiyārım (117/21), hēc bir ādām (102/30), néçä ādām (128/27).

2.3.3. Zarf

Fiillerin, sıfatların veya başka bir zarfın önüne gelerek onları niteleyen, anlamlarını genişleten ya da sınırlandıran kelimelerdir. Zarflar yer, zaman, hâl ve miktar bildirirler. Türkçede zarflar, işlevleri bakımından zaman zarfları, yer zarfları, miktar zarfları ve durum zarfları olmak üzere dörde ayrılır.

2.3.3.1. Zaman Zarfları

Cümlede fiilin karşıladığı oluş ve kılışı zaman bakımından belirten kelimelerdir. Çämbil Qamäli adlı metnimizin incelediğimiz bölümünde geçen belli başlı zaman zarfları şunlardır:

âldin (123/19), bāyā (113/28), ävväl (105/26), äslā (112/23), dārrāv (108/05), éndi (101/05), gāh-gāh (130/36), hämişä (106/09), hēc (114/20).

2.3.3.2. Yer Zarfları

Cümlede fiilin karşıladığı oluş ve kılışı yer bakımından belirten kelimelerdir. Metnimizde çok fazla örneği yoktur. Tespit ettiğimiz yer zarfları şunlardır:

âldigä (104/12), bäländgä (122/20).

2.3.3.3. Miktar Zarfları

Azlık-çokluk belirterek miktar ve derece bildiren zarflardır. Metnimizde tespit edilen miktar zarfları şunlardır:

bittä (108/25), köp (101/13), pāk (109/03).

2.3.3.4. Durum Zarfları

Hâl, tavır, nasıllık, nicelik ifade ederler. Durum ve tavır bildiren isimlerin yanında birçok isim de eşitlik ve vasıta hâli eki alarak durum zarfı görevine geçer. Diğer zarflara göre sayıları daha fazla olan zarflar metnimizde de çokça mevcuttur:

birin birin (108/19), âydin (117/14), şuytib (124/04), birgäginä (115/26), téz (111/02), yaşşi (104/17), boytib (107/19), yâmân (110/09), qattıq (110/06).

2.3.4. Zamir

Zamirler nesneleri işaret ve temsil suretiyle karşılayan tek başlarına anlam ifade etmeyen sözcüklerdir. Kişilerin ve nesnelerin yerini tutan belirli kelimeler oldukları için sayıları da çok sınırlıdır. Ne var ki, her adın yerini tutabildikleri, her adı işaret ederek gösterebildikleri için kapsamları çok geniş ve sınırsızdır. Bu özellikleriyle de şu veya bu nesneye bağlı olmadan bütün nesneleri karşılayabilen, bütün nesnelerin ortak adları durumunda olan gramer öğeleridir.³⁷

Zamirler kendi içerisinde şahıs zamirleri, dönüşlülük zamirleri, işaret zamirleri, soru zamirleri ve belirsizlik zamirleri olmak üzere beş gruba ayrılırlar.

2.3.4.1. Şahıs Zamirleri

Şahıs zamirleri kişi adlarının yerine kullanılarak şahısları karşılayan zamirlerdir. Şahıs zamirleri, adlar gibi işletme eklerini alarak çekime girerler. Bu çekimler sırasında da bünyelerinde bazı değişiklikler meydana gelebilir. Metnimizde karşılaştığımız şahıs zamirleri ve almış oldukları hâl ekleri şunlardır:

Teklik 1. şahıs zamiri: mén (101/24), méndäy (102/20), méngä (102/02), méni (128/24), méning (105/26).

Teklik 2. şahıs zamiri: sén (105/09), séndän (119/31), séngä (104/16), séni (106/01), séning (105/08), séning bilän (106/09), séningmän billä (106/07), sénmän billä (105/34).

Teklik 3. şahıs zamiri: u (106/31), ungä (104/12).

Çokluk 1. şahıs zamiri: bizdän (124/16), bizgä (111/11), bizni (110/04).

Çokluk 2. şahıs zamiri: siz (114/25), sizdän (124/19), sizgä (102/09), sizlär (110/35).

Çokluk 3. şahıs zamiri: ulär (110/35).

³⁷ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 399.

2.3.4.2. Dönüşlülük Zamirleri

Bu zamirler asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip bulunan, onların mânâ bakımından daha kuvvetlileri, katmerlileri olan şahıs zamirleridir. Bunlar “asıl, öz” mânâlarına gelen isimlerin iyelik eki almış şekillerinden ibarettir.³⁸ Türkiye Türkçesinde “kendi” kelimesine iyelik eklerinin getirilmesiyle kurulan dönüşlülük zamiri, Özbek Türkçesinde umumiyetle “öz” ve bazen de “hod” kelimelerinin çekimlenmesiyle kurulmaktadır. Metnimizde ise dönüşlülük zamiri olarak daima “öz” kelimesi tercih edilmiştir:

öz (108/28), özginasini (126/33), özi (116/01), özidä (116/21), özidän (106/14), özigä (109/36), özim (104/16), özimä (108/22), özimni (115/01), özing (105/10), özinggä (107/25), özingizmän (108/26), özingni (105/08), özini (120/27), özläri (116/12).

2.3.4.3. İşaret Zamirleri

Varlıkları işaret yoluyla karşılayan zamirlerdir. Metnimizde karşılaştığımız işaret zamirleri ve almış oldukları hâl ekleri şunlardır:

bu: bu (104/13), bulär (101/04), bundä (111/10), bundän (109/09), buni (104/08), buning (109/29).

bolär: bolärin (114/08).

şu: şundä (101/06).

şul: şuldir (117/06).

u: undä (128/27), undän (105/35), uning (112/24).

2.3.4.4. Soru Zamirleri

Kişi ve nesneleri soru yoluyla temsil eden zamirlerdir. Metnimizdeki örnekleri şu şekildedir:

kim (127/16), kim édi (124/02), nédi (107/31), nimä (107/19), qandäy (119/26), qaydän (101/15), qayärdän (101/23), qaçân (127/31).

2.3.4.5. Belirsizlik Zamirleri

Kişileri ve nesneleri belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir. Metnimizdeki örnekleri şu şekildedir:

³⁸ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s.272.

bärini (107/13), birâv (101/17), hämmämiz (110/10), härnä (102/27), héç narsä (127/29), narsä (117/10), néçäsin (108/17), néçtäsin (130/20), nimä (104/31), yäppä (118/12).

2.3.5. Edat

Edatlar tek başına anlam ifade etmeyen, isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek onlarla yeni anlam ilgileri kuran sözlerdir. Edatlar kendi içerisinde ünlem edatları, bağlama edatları, son çekim edatları ve tekerrür edatları olmak üzere dörde ayrılır.

2.3.5.1. Ünlem Edatları

Ünlem edatları his ve heyecanları, sevinç, keder, ıstırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk vs. gibi ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, ret, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır.³⁹ Bir kısmı aşağı yukarı bütün dillerde müşterektir. Ancak mânâlı dil birliklerinin kalıplaşmak suretiyle teşkil ettikleri müstesna örnekler de vardır.⁴⁰

Ünlem edatları, kendi içerisinde beşe ayrılır:

2.3.5.1.1. Ünlemler ättäng (119/20), öh-väh (115/17), vâ-y-bây (105/32).

2.3.5.1.2. Seslenme Edatları häy (129/13), häyt (126/36), ilâyä (123/28).

2.3.5.1.3. Gösterme Edatları änä (101/06).

2.3.5.1.4. Sorma Edatları Sayıları oldukça az olan sorma edatlarının metnimizde örneği yoktur.

2.3.5.1.5. Cevap Edatları hä (105/32), yok (123/27).

2.3.5.2. Bağlama Edatları

Bağlama edatları cümleleri, cümledeki kelimeleri ve kelime gruplarını şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan sözlerdir. Metnimizde tespit edebildiğimiz bağlama edatları, fonksiyonlarına göre şu şekildedir:

2.3.5.2.1. Sıralama Edatları

Birbirini takip eden kelime, kelime grupları ve cümleleri birbirine anlam ve şekil bakımından bağlayan edatlardır. Metnimizde bir örneği vardır:

³⁹ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 349.

⁴⁰ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, (hızl. Vahit Türk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015, s. 293.

bilän (101/01).

2.3.5.2.2. Denkleştirme Edatları

Birbirlerinin yerini tutabilecek olan iki kelime, kelime grubu veya cümleyi birbirine bağlayan edatlardır. Metnimizde örneği yoktur.

2.3.5.2.3. Karşılaştırma Edatları

Karşılaştırılan kelime, kelime grupları ya da cümleleri birbirine bağlayan sözlerdir. Metnimizdeki örnekleri şu şekildedir:

yâ...yâ (115/01), hām...hām (130/28), gāh...gāh (130/36).

2.3.5.2.4. Cümle Başı Edatları Daima cümle başında bulunan bu edatlar, cümleleri mânâ bakımından birbirine bağlarlar. Fonksiyonlarına göre şu gruplara ayrılırlar:

2.3.5.2.4.1. Fakat anlamını taşıyanlar: Metnimizde yoktur.

2.3.5.2.4.2. Eğer anlamını taşıyanlar: ägār (121/08).

2.3.5.2.4.3. Sonuç ve açıklama anlamını taşıyanlar: éndi (101/04), bālki (104/21).

2.3.5.2.4.5. Benzerlik anlamını taşıyanlar: çun (113/30), huddi (113/24), misl (124/33).

2.3.5.2.5. Sona Gelen Edatlar

Bunlar dil birliklerinin, kelimelerin, kelime gruplarının, cümlelerin sonuna gelerek onları önceki veya sonraki unsurlara, kelimelere, kelime gruplarına ve cümlelere bağlayan edatlardır.⁴¹ Metnimizde tespit edebildiğimiz örnekleri şunlardır:

âlsäng-çi (111/23), hām (103/02), kēldi-äy (18/22), tağı (114/17), taqsir-ä (102/09), -kän bārmikän (110/16), -yu kéçä-yu (130/28).

Kuvvetlendirme edatları: Sona gelen bağlama edatlarının tamamı aynı zamanda kuvvetlendirme fonksiyonu da taşımaktadırlar. Bu sebeple bahse konu edatlar, kuvvetlendirme edatı olarak da değerlendirilebilir.

⁴¹ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 357.

2.3.5.3. Son Çekim Edatları

İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlelerin diğer unsurları arasında zaman, mekân, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vb. bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı denir. Bunlar, mutlaka bir isimden sonra gelmeleri ve ancak o isim sayesinde mânâ kazanmaları sebebi ile isim hâl eklerine çok benzerler.⁴² Metnimizde geçen son çekim edatları, kullanılışlarına ve fonksiyonlarına göre aşağıdaki gibidir.

2.3.5.3.1. Kullanılışlarına Göre Son Çekim Edatları

2.3.5.3.1.1. Yalın hâl ile birleşenler: bilân (101/03), billä (106/09), misl (124/33), song (105/21), songrä (114/21), uçun (109/29).

2.3.5.3.1.2. Uzaklaşma hâli ile birleşenler: başka (119/31), kéyin (105/35).

2.3.5.3.1.3. Yükleme hâli ile birleşenler: uçun (117/13).

2.3.5.3.1.4. Genitif hâli ile birleşenler: bilân (106/09), billä (106/07), uçun (112/24).

2.3.5.3.2. Fonksiyonlarına Göre Son Çekim Edatları

2.3.5.3.2.1. Vasıta ve beraberlik bildirenler: bilân (104/25), billä (106/09).

2.3.5.3.2.2. Sebep bildirenler: uçun (112/24).

2.3.5.3.2.3. Benzerlik bildirenler: Metnimizde yoktur.

2.3.5.3.2.4. Başkalık bildirenler: başka (119/31).

2.3.5.3.2.5. Miktar bildirenler: Metnimizde yoktur.

2.3.5.3.2.6. Zaman bildirenler: song (105/21), songrä (114/21), kéyin (116/13).

2.3.5.3.2.7. Yer ve yön bildirenler: täräf (118/37).

2.3.6. Fiil

2.3.6.1. Fiil Yapım Ekleri

Metnimizde tespit edebildiğimiz isimden fiil ve fiilden fiil yapma ekleri aşağıdaki gibidir.

⁴² Necmettin Hacıeminoğlu, *a.g.e.*, s. 1.

2.3.6.1.1. İsimden Fiil Yapma Ekleri

Umumiyetle isim köklerine gelerek fiil meydana getiren eklerdir. İsim gövdelerine nadiren geldikleri görülür.

+ä-: İşlek olmayan bu ek, genellikle tek heceli isim köklerine gelerek geçişli veya geçişsiz fiiller türetir: oynä- (109/37).

+dä-: İşlek olmayan bir ektir: äldä- (123/26), häydä- (104/06), indä- (116/24).

+dirä-: İşlek değildir: şävdirä- (124/37).

+gı-: Bu ek genellikle tabiat taklidi isimlere eklenir: irgı- (113/22).

+i-: Bu ek genellikle oluş bildiren fiiller türetir: dâri- (112/35), çängi- (130/02).

+illä-/+ullä-: Bu ek genellikle tabiat taklidi kelimelere eklenir: çuvillä(ş)- (108/29), dingillä- (123/28), bulkullä- (118/18).

+k-: Geçişsiz fiiller yapmaktadır: yolık- (118/07).

+lä-: Eski Türkçeden bu yana çok işlek olan bu ek, her türlü isim ve isim soylu kelimeye gelerek çeşitli işlevlerde geçişli ve geçişsiz fiiller türetir: bağlä- (110/08), huşlä- (101/05), izlä- (129/36), közlä- (126/21), kuçaqlä- (114/18), oylä- (106/21), sözlä- (121/03).

+lä-n-: Birleşik olan bu ek oluş bildiren geçişsiz fiiller yapar: aççıqlän- (124/09), karındaşlän- (109/31), kıltıqlän- (125/04).

+lä-ş-: Birleşik bir ektir. Geçişsiz ve işteş fiiller yapar: āşnäläş- (113/28), çuvlaş- (127/10), gäpläş- (127/16), izläş- (130/08), sözläş- (106/26).

+lä-t-: Geçişli fiiller üreten birleşik bir ektir: bozlät- (118/32), hängälät- (120/18), şağırlät- (118/26).

+sin-: İşlek olmayan bir ektir: érkäksin- (106/20), ħorsin- (107/27).

2.3.6.1.2. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

Fiil kök ve gövdelerine getirilerek yeni fiiller üreten eklerdir. Sayıları az olsa da işleklikleri oldukça fazladır. Fiilden fiil türeten eklerin bir kısmı, eklendikleri fiillerde köklü anlam değişiklikleri meydana getirirken bir kısmı da anlamda köklü değişiklikler yapmayıp şekil ve durum değişikliği yaparlar ki bunlar çatı ekleridir. Metnimizde tespit edebildiğimiz fiilden fiil yapma ekleri şunlardır:

-ä-: İşlek değildir, pekiştirme fiilleri türetmektedir. Metnimizdeki örnekleri şunlardır: sorä- (101/14), tutä- (124/34).

-älä-: İşlek olmayan bir ektir. Metnimizde bir örneği vardır: kuvälä- (117/34).

-dir-: Ettirgenlik ekidir, işlek bir ektir: bildir- (102/20), kiydir- (106/23), küldir- (126/34), mindir- (124/06), öldir- (126/31), tindir- (106/06), yıgdir- (123/05).

-gir-: İşlek olmayan bir ektir. Metnimizde bir örneği vardır: küygir- (124/04).

-(i)l-: En işlek fiilden fiil yapma eklerinden biridir. Pasiflik ve meçhullük bildirir: açıl- (118/03), âtil- (125/09), âyiril- (110/02), tökil- (127/20).

-mä-: Türkçede eskiden beri kullanılan ve en çok işleklik derecesi olan fiilden fiil yapma ekidir. Görevi olumsuz fiil yapmaktır. Bu ekten sonra, hiçbir zaman fiilden fiil yapma eki getirilemez ancak fiilden isim yapma ekleri ve çekim ekleri getirilebilir.⁴³ Metnimizdeki örnekler şunlardır: bâsâlmä- (127/21), âyirmä- (115/25), hayâllämä- (129/16).

-n-: Türkçenin en işlek fiilden fiil yapma eklerinden biridir. Asıl fonksiyonu dönüşlülük bildirmekse de edilgenlik bildirdiği de olur: élän- (103/23), körin- (127/29).

-(i)r-: Fiil köklerine gelerek ettirgen anlamlı fiiller türeten işlek bir ektir: bitir- (111/15), çökir- (120/26), pişir- (113/34), şaşir- (113/33), tuşir- (114/03), yitir- (116/15).

-sät-: Ettirgenlik ekidir. Tek bir örnekte mevcuttur: körsät- (111/25).

-ş-: İşleşlik ekidir. Eklendiği fiillere ortaklaşa yapma, karşılıklı yapma veya kendiliğinden oluş anlamı verir. İşlek eklerden biridir: âtiş- (125/07), çâpiş- (104/08), déyiş- (125/27), miniş- (116/03).

-t-: Yaygın kullanıma sahip ettirgenlik eklerinden biridir: bälķıt- (124/11), çängit- (130/02), irģit- (130/29).

-tä-: Metnimizde bir örnekte karşımıza çıkar: kıstä- (104/19).

-y-: İşlek olmayan bir fiilden fiil yapma ekidir. Eski Türkçedeki şekli -d-'dir: koy- (125/14).

⁴³ M. Volkan Coşkun, *a.g.e* s.79.

2.3.6.2. Fiillerde Olumsuzluk

Fiillerde olumsuzluk, Eski Türkçeden beri işleklik derecesi en geniş olan fiilden fiil yapma eki -mä- ile yapılmaktadır. Söz konusu ek bütün fiil kök ve gövdelerine gelebilir: çökirmä- (120/26), démäydi (113/08), äylämäymän (112/23), eşitmädi (121/28), hayällämäng (129/16), qalmänglär (129/18).

Geniş zamanın olumsuzu ise -mäs ile yapılmaktadır: äyüşmäs (117/13), émäs (105/15).

2.3.6.3. Fiil Çekimi

2.3.6.3.1. Şahıs Ekleri

Fiilin bildirdiği oluş ve kılışın hangi şahıslar tarafından yapıldığını gösteren eklerdir. Şekil ve zaman eklerinden sonra gelirler ve kendilerinden sonra yalnızca soru eki alabilirler.

Türkçede zamir kökenli şahıs ekleri, iyelik eki kökenli şahıs ekleri ve emir kipindeki şahıs ekleri olmak üzere üç tip şahıs eki vardır.

2.3.6.3.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Şahıs zamiri menşeli eklerdir. Şimdiki zaman, öğrenilen geçmiş zaman, istek, geniş, gelecek ve gereklilik kiplerinde kullanılır.

Teklik 1. şahıs: -män: bészärmän (105/17), bilämän (105/23), kélämän (105/27), köribmän (113/10), çäpgänmän (128/12), tökärmän (120/17).

Teklik 2. şahıs: -sän: äläsän (129/06), älgäysän (114/27), béribsän (128/11), bilmäysänmi (103/25).

Teklik 3. şahıs: eksiz: bildi (104/09), boğayäpti (112/04), äpqaçar (122/04).

Çokluk 1. şahıs: -miz: këtämiz (115/34), yëtämiz (115/35).

Çokluk 2. şahıs: -siz(lär): Metnimizde örneği bulunmamaktadır.

Çokluk 3. şahıs: -lär: Metnimizde örneği bulunmamaktadır.

2.3.6.3.1.2. İyelik Eki Kökenli Şahıs Ekleri

İyelik eki menşeli olup görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılır. Bunun yanında duyulan geçmiş zaman hikâyesi ve geniş zamanın hikâyesinde de kullanılır.

Teklik 1. şahıs: -m: bitirdim (111/15), donäydim (115/23), äytsäm (109/25).

Teklik 2. şahıs: -ng: äyläng (103/06), kelding (107/19), indäsäng (116/24).

Teklik 3. şahıs: eksiz: qāldi (104/13), qaräsä (125/08).

Çokluk 1. şahıs: -k: kétsäk (110/15), boldik (110/14), qutulmädik (108/02).

Çokluk 2. şahıs: -nglär, -ngiz: äylänglär (114/20), älmänglär (129/14).

Çokluk 3. şahıs: -lär: Metnimizde örneği bulunmamaktadır.

2.3.6.3.1.3. Emir Kipindeki Şahıs Ekleri

Emir kökenli kişi ekleridir. Emir çekimiyle aynıdır. Bu sebeple kip ekinden sonra ayrı bir şahıs eki almazlar. Emir kipindeki şahıs ekleri, her şahıs için ayrı ayrıdır. Söz konusu ekler, “Emir Kipi” bölümünde anlatılacaktır.

2.3.6.3.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ekleri, fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir.⁴⁴

Şekil ve zaman ekleri bildirme ve tasarlama kipleri olmak üzere ikiye ayrılır.

2.3.6.3.2.1. Bildirme Kipleri

Bir oluş, bir kılışın yapıldığını, yapılacağını, yapılıyor olduğunu bildiren kiplere bildirme kipleri denir.

2.3.6.3.2.1.1. Geniş Zaman

Geniş zaman ekinde esas itibarıyla “her zaman”ı içine alan bir sürerlilik işlevi vardır. Bu işlevi dolayısıyla sık sık yapılan, alışkanlık ya da âdet hâline gelen veya her zamanı kapsayan ve genellik taşıyan oluş ve kılışlar hep bu kiple anlatılır.⁴⁵ İki şekilde tespit edilmiştir: Konsonantla biten kelimelere “-är”, vokalle biten kelimelere “-r” şeklinde eklenir: âtär (119/36), bolärsän (116/19), qılär (102/26), qarär (123/24), oqşär (101/21).

Geniş zamanın olumsuzu -mäş eki ile oluşturulur. Özbek Türkçesinde geniş zamanın olumsuzunu ifade eden bu eklerden sonra şahıs zamirleri de gelmektedir. Ancak

⁴⁴ Muharrem Ergin, *a.g.e.* s. 288.

⁴⁵ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.* s. 637.

metnimizde örneğine tesadüf edilmemiştir. Geniş zamanın olumsuzu ile ilgili örnekler şu şekildedir: äyāsmäs (117/13), kēlmäs (109/05).

2.3.6.3.2.1.2. Şimdiki Zaman

Fiildeki oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda ortaya çıktığını ya da yapıldığını bildirir. Özbek Türkçesinde üç tip şimdiki zaman vardır.

Birinci Tip Şimdiki Zaman Kipi: Birinci tipte -yāp veya -äyāp kullanılır. Bunlarla teşkil edilen şekillerde devam etmekte olan iş ve oluşlardan bahsedilir. Bu tipte çoğunlukla -yāp kullanılmaktadır. -äyāp az işlektir.⁴⁶ Olumsuzu -mä ekiyle yapılır. Metnimizde bir örneği bulunmaktadır: égärläyāpti (112/03).

İkinci Tip Şimdiki Zaman Kipi: Şimdiki zamanın ikinci tipi -(ä)yātir eki ile oluşturulur. Bu ek ile yapılan şekiller hareketin yakın gelecekte de devam edeceğini bildirmektedir. Olumsuzu -mä eki ile yapılır. Metnimizde bir örnekte karşımıza çıkmaktadır: kēläyātir (124/35).

Üçüncü Tip Şimdiki Zaman Kipi: Şimdiki zamanın üçüncü tipinde -māqdä eki kullanılır. Olumsuzu “émäs” ile yapılır. Metnimizde örneği bulunmamaktadır.

2.3.6.3.2.1.3. Görülen Geçmiş Zaman

Görülen geçmiş zaman kipi, sözün söylendiği andan önceki bir zamanda veya tanık olunan olay, durumları anlatmak için kullanılır. İki şekildedir.

Birinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Kipi: Yakın geçmişten bahsedilirken kullanılan bu ek fiil çekiminde her durumda -di ekiyle teşkil edilir. Ünlü ve ünsüz uyumlarına uymaz. Metnimizdeki örnekleri şunlardır: kēldim (102/07), boldingmi (124/03), kıydirdi (123/06), öldik (127/10), kēlinglär (103/15).

Olumsuzu -mä ekiyle yapılır. démädi (102/30), tuşunmädi (116/12).

İkinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Kipi: Görülen geçmiş zamanın ikinci tipinde “yok” kullanılır ve -gän, -kän, -қан sıfat fiil eklerine iyelik ekleri ilâve edilir. Bu tür cümlelerde olumsuz bir iş veya oluşun kuvvetli bir şekilde tasdiki söz konusudur.⁴⁷ Bu kip çekiminin metnimizde örneği bulunmamaktadır.

⁴⁶ M. Volkan Coşkun, *a.g.e.* s. 123.

⁴⁷ M. Volkan Coşkun, *a.g.e.* s. 126.

2.3.6.3.2.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Öğrenilen ya da duyulan geçmiş zaman kipi; fiilin karşıladığı oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan daha önce gerçekleştiğini, ancak konuşanın bunu görmediğini, bilmediğini, başkasından duyup öğrendiğini veya farkında olmadan işlediğini ve sonradan fark ettiğini ya da gördüğünü bildiren şekil ve zaman kalıbıdır.⁴⁸

Özbek Türkçesinde üç tip öğrenilen geçmiş zaman kipi bulunmaktadır.

Birinci Tip Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi: Birinci tipte –(i)b zarf fiil ekine şahıs zamirlerinin getirilmesiyle yapılır. Metnimizdeki örnekleri şunlardır: bérıbsän (128/11), köribmän (113/10), ötıbsän (107/21), ölibdi (111/17).

Olumsuzu -mä ekiyle oluşturulmaktadır. Metnimizde olumsuz şekilde kullanımına örnek yoktur.

İkinci Tip Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi: Öğrenilen geçmiş zamanın ikinci tipinde -gän, -kän ve -қан sıfat fiil eklerine şahıs zamirlerinin getirilmesiyle teşkil edilir. Birinci tipte daha uzak, ikinci tipte daha yakın bir geçmiş anlatımı söz konusudur. Metnimizdeki örnekleri şunlardır: çäpgänmän (128/12), bérğän (121/20).

Olumsuzu -gän ekinden sonra érmes getirilerek veya bu ekten önce -mä eki getirilerek teşkil edilmekte ise de metnimizde örneği yoktur.

Üçüncü Tip Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi: Öğrenilen geçmiş zamanın üçüncü tipinde -gändir, -kändir, -қandır eklerine şahıs zamirlerinin getirilmesiyle kullanılmaktadır. Tahmin, şüphe anlamlarını taşır. Bu kullanımın metnimizde örneği yoktur.

2.3.6.3.2.1.5. Gelecek Zaman

Fiilin ifade ettiği oluş ve kılışın gelecekteki bir zaman diliminde gerçekleşeceğini henüz gerçekleşmemiş olduğunu bildirir. Özbek Türkçesinde beş tip gelecek zaman vardır. Bizim metnimizde sadece gelecek zamanın birinci tipi görülmektedir.

Birinci Tip Gelecek Zaman Kipi: Ünsüzle biten fiillere -ä, ünlüyle biten fiillere -y eki getirilerek yapılır. Bu tip, çoğunlukla yakın gelecek zamanı ifade ettiğinden gelecek zamanın yanında şimdiki zamanı ve geniş zamanı da karşılar. Metnimizdeki örnekleri

⁴⁸ Zeynep Korkmaz, a.g.e. s. 599.

şunlardır: âlămän (107/33), boläsän (101/15), âtädi (123/21), yétämiz (115/35), dâriymän (112/35), kıynäydi (109/30).

Özbek Türkçesinde üçüncü şahıslarda tur- yardımcı fiilinin ekleşmiş şekli -di, şahıs eki görevini üstlenmiştir. Bu ek sadece öğrenilen geçmiş zamanın ve gelecek zamanın birinci tiplerinde görülür.⁴⁹

Birinci tip gelecek zamanın olumsuzu -mäy + şahıs zamiri şeklinde teşkil edilmiştir: äylämäymän (112/23), bilmäysänmi (103/25).

İkinci Tip Gelecek Zaman Kipi: Kesin gelecek zaman ifade eden bu tip gelecek zaman, edebî metinlerde görülür, -äcäk eki ile yapılır. Metnimizde örneği yoktur.

Üçüncü Tip Gelecek Zaman Kipi: Üçüncü tip gelecek zamanda -mâqçi ekiyle yapılır. Arzu ve istek anlamı vardır. Metnimizde bu tipe örnek bulunmamaktadır.

Dördüncü Tip Gelecek Zaman Kipi: Arkaik bir çekimdir, yazılı eserlerde az ölçüde görülür. -ğu/-gü + iyelik eki + -dir şeklinde yapılır. Mutlak gelecek zamanı bildirir. Harezmi Türkçesinde de görülen bu yapı, Çağatay Türkçesinin en belirleyici özelliklerinden biridir ancak metnimizde örneğine rastlanmamıştır.

Beşinci Tip Gelecek Zaman Kipi: Beşinci tip gelecek zaman kipi fiil kök veya gövdelerine -äyätgän veya -ädigän eklerinden sonra şahıs zamirleri getirilmek suretiyle teşkil edilir. Nadiren kullanılan bu tipin metnimizde örneği yoktur.

2.3.6.3.2.2. Tasarlama (Dilek) Kipleri

Tasarlama kiplerinde, bildirme kiplerindeki gibi bildirme, haber verme biçiminde bir oluş ve kılış yoktur. Bu kipler, daha gerçekleşmemiş olan, ancak gerçekleşmesi istek, emir, şart ve gereklilik şekillerinde tasarlanan kiplerdir.⁵⁰

2.3.6.3.2.2.1. Emir Kipi

Emir ekleri hem şekil hem de şahıs bildirirler. Yani diğer fiil çekimlerinden farklı olarak emir kipinde her şahsın ayrı ayrı ekleri vardır. Fiilin ifade ettiği hareketin emirle yapılmasını işaret eden kiptir.

Teklik 1. şahıs eki: -äy, -äyin: béräy (105/06), kıläy (105/11), kéläyin (105/31), uruşäyin (124/20).

⁴⁹ M. Volkan Coşkun, *a.g.e.* s. 120.

⁵⁰ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.* s. 647.

Teklik 2. şahıs eki: eksiz, -gin: koy (116/26), bol (111/02), äytgin (101/23), işängin (112/22).

Teklik 3. şahıs eki: -sin: konsin (103/12), tuşsin (113/37).

Çokluk 1. şahıs eki: -äylik: Metnimizde örneği yoktur.

Çokluk 2. şahıs eki: -(i)ng(lär): tuyinglär (122/10), baringlär (129/11), åling (108/06).

Çokluk 3. şahıs eki: -sinlär: Metnimizde örneği yoktur.

Emir kipinin olumsuz şekli -mä + şahıs ekleri şeklinde oluşturulur: démäy (101/09), qarämägin (128/17), barmäsin (128/26).

2.3.6.3.2.2.2. Şart Kipi

Esas cümledeki oluş ve kılışı şarta veya dileğe bağlayan tasarlama kipi. Şart kipi -sä + iyelik kökenli şahıs ekleri ile oluşturulur.

Teklik 1. şahıs: -sä-m: désäm (112/22), mindirsäm (112/25).

Teklik 2. şahıs: -sä-ng: korqsäng (121/08), tartsäng (104/19).

Teklik 3. şahıs: -sä: baksä (123/34), kalsä (121/05).

Çokluk 1. şahıs: -sä-k: kétsäk (110/15).

Çokluk 2. şahıs: -sä-ngiz: Metnimizde örneği yoktur.

Çokluk 3. şahıs: -sä-lär: Metnimizde örneği yoktur.

Şart kipinin olumsuz şekli -mä + -sä + şahıs ekleri şeklinde oluşturulur: bolmäsä (113/11), kélmäsä (120/04), kılmäsäm (101/07), mindirmäsäk (113/18).

2.3.6.3.2.2.3. İstek Kipi

Tasarlanan hareketin istendiğini veya bir işe niyet edildiğini gösteren kiptir. Metnimizde istek kipi Eski Türkçede de olduğu gibi aslında gelecek zaman eki olup bünyesinde geniş zaman, tahmin ve istek anlamlarını da barındıran -gäy eki ile kurulur. Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan -a/-e istek kipi de buradan gelmektedir. Özbek Türkçesinde geniş kullanım alanı bulamayan bu eke edebî eserlerde rastlanır. Metnimizdeki örnekleri şu şekildedir: ålgäysän (114/27), bolgäysän (114/28), kélgäysän (114/30), bolgay (127/26).

2.3.6.3.2.2.4. Gereklilik Kipi

Tasarlanan hareketin gerekli olduğunu bildiren kiptir. Özbek Türkçesinde gereklilik kipi için sabit bir ek olmayıp çekim, *kéräk* kelimesi ile yapılır. Bu sözcükten önce fiil tabanına şart eki veya -(i)ş, -mâş ekleri getirilir. Metnimizde üç örneği vardır: kırmâş *kéräk* (110/07), turmâş *kéräk* (110/08), barmâş *kéräk* (110/11).

2.3.6.4. Cevherî Fiil ve Bildirme Ekleri

-i fiili Eski Türkçede er- şeklinde idi. Normal bir yardımcı fiil olan ve bütün kipleri bulunan er- fiilinin Batı Türkçesine geçerken r'si düşmüş, e > i değişmesi ile vokali de değişerek i- şekli ortaya çıkmıştır. Öte yandan fiilin çekim sahası da daralmış ve i- fiili Batı Türkçesinin başından beri dört çekim şekli içinde kullanıla gelmiştir.⁵¹

İsim fiili, ek fiil, cevher fiili, cevherî fiil ya da ana yardımcı fiil olarak adlandırılan i- fiili, tek başına belirli bir anlam ifade etmeyip bir yandan isimleri yüklem yaparken bir yandan da fiillerin birleşik çekimlerini oluşturmaktadır. Metnimizde söz konusu fiilin é- şeklinde geçtiği tespit edilmiştir.

İsimleri yüklem yapan é- fiiller ile kullanıldığında şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipi çekimlerini oluşturur. Metnimizde tespit edilen bazı örnekleri şunlardır:

Görülen geçmiş zaman: kim édi (124/02), otirib édi (113/28).

Birinci tip öğrenilen geçmiş zaman: ârığ ékân (101/20), cildi ékân (127/33).

Cevherî fiilin olumsuzu Batı Türkçesinde değil edatı ile ifade edilmektedir. Özbek Türkçesinde genellikle émäs ile yapılır: âdām émäs (105/15), pällä émäs (118/01).

2.3.6.5. Fiillerin Birleşik Çekimleri

Bildirme ve tasarlama kipleri ile bildirilen ve tasarlanan hareketlerin görülen geçmiş zamanda, öğrenilen geçmiş zamanda veya şart şeklinde ortaya çıktığını veya çıkacağını ifade etmek için birleşik çekimlere baş vurulur. Birleşik çekim iki çekimli fiilin bir araya gelmesinden, birlikte kullanılmasından ibarettir.⁵²

Özbek Türkçesinde birleşik çekim, tek başına belli bir anlamı olmayan é- fiilinin yardımıyla yapılmaktadır ve fiil çekimlerinde basit tarzın dışında hikâye tarzı, rivayet

⁵¹ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 316.

⁵² Muharrem Ergin, *a.g.e.* s. 320.

tarzı ve şart tarzı olmak üzere üç tarz daha vardır. Metnimizdeki é- ile yapılan birleşik çekimlerin bazı örnekleri ise şu şekildedir:

Hikâye Tarzı:

Basit çekimli eylemlerin sonuna görülen geçmiş zaman eki édi getirilerek oluşturulur.

Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi: yâtib édi (109/31), otirib édi (116/15).

Rivayet Tarzı:

Basit çekimli eylemlerin sonuna ékân getirilerek yapılır.

Geniş zamanın rivayeti: yétâr ékân (103/11), kılar ékândi (121/13).

Öğrenilen geçmiş zamanın rivayeti: turgân ékân (104/11).

Görülen geçmiş zamanın rivayeti: cildi ékân (127/33), çâldi ékân (127/34), boldi ékân (127/36).

Şart Tarzı:

Bu kip bol- fiilinin şart şekli yardımıyla yapılır.

Öğrenilen geçmiş zamanın şartı: kétgân bolsä (109/13), bârgân bolsä (117/35).

2.3.6.6. Fiillerde Soru

Metnimizde, fiillerde soru eki daima -mi eki ile yapılmaktadır. Fiil çekimlerinde söz konusu ekin yeri, bugünkü yazı dilimizdekinden farksızdır ve daima kendinden önceki kelime ile birleşik yazılır: boldimi (107/25), kéldingmi (124/04), kıldimi (128/02).

2.3.6.7. Birleşik Fiiller

Birleşik fiiller, bir isim ile bir yardımcı fiilin birleşmesinden veya belirli kurallar çerçevesinde bir araya gelmiş iki ayrı fiilin anlamca kaynaşmasından oluşan fiil türleridir. Yardımcı fiil daima isim veya asıl fiilden sonra gelir.

Birleşik fiilleri *isimlerden yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiiller* ve *tasvir fiilleri* olmak üzere iki ana gruba ayırarak inceleyebiliriz:

2.3.6.7.1. İsimlerden Yardımcı Fiillerle Yapılan Birleşik Fiiller

Birleştikleri yardımcı fiilin görevi, bir adı fiil durumuna getirmek olan bu bileşik fiiller isim veya sıfatlara ét-, äylä-, kııl-, bol- gibi yardımcı fiillerin eklenmesiyle

oluşturulur. Bunlardan özellikle bol- ve kıl- oldukça işlektir. Hemen hemen her isimle birleşerek onları fiilleştirmişlerdir. Bunların yanında bir de çok işlek olmayan ancak bazı isimlerle birleşerek yeni bir anlam meydana getiren fiiller vardır. Yardımcı fiil olarak sayılmasalar da bunların oluşturdukları kelime grupları birleşik fiil olarak kabul edilmektedir. Metnimizdeki birleşik fiil örneklerinden bazıları şunlardır:

ét- ile yapılanlar: ğayrätlär ét- (121/11), ƣahr ét- (106/36).

äylä- ile yapılanlar: ƣurbän äylä- (104/14), rähm äylä- (112/23).

ƣıl- ile yapılanlar: ätälik ƣıl- (117/08), ävärä ƣıl- (122/26).

bol- ile yapılanlar: ittifāƣ bol- (110/14), bār bol- (117/25).

ät- ile yapılanlar: miltıƣ ät- (123/04), oƣni ät- (122/33).

bār- ile yapılanlar: téz bār- (108/23), tikkä bār- (125/15).

bér- ile yapılanlar: bäyän bér- (101/19), sālām bér- (101/10).

bil- ile yapılanlar: işni bil- (111/29), yalgān bil- (103/19).

ƣāl- ile yapılanlar: häyrän ƣāl- (116/08), yoldän ƣāl- (129/16).

kél- ile yapılanlar: ģabär kél- (111/13), özinggä kél- (102/21).

öt- ile yapılanlar: dunyädän öt- (105/19).

sāl- ile yapılanlar: ät sāl- (113/25), ƣulāƣ sāl- (111/04).

sāt- ile yapılanlar: cān sāt- (107/19).

ur- ile yapılanlar: coş ur- (125/11), ärvāh ur- (110/03).

2.3.6.7.2. Tasvir Fiilleri

Tasvir fiilleri, belirli zarf-fiil eklerini almış fiillere yine belirli yardımcı fiillerin getirilmesi suretiyle yapılan birleşik fiil tabanlarıdır. Bu birleşik yapı içerisinde asıl anlam, zarf-fiil eki almış olan ilk fiildedir. İkinci fiil ise zarf-fiil hâlindeki esas fiilin oluş ve kılış biçimini tasvir etmektedir.⁵³ Tasvir fiilleri kendi içinde yeterlik (iktidar) fiili, tezlik fiili, süreklilik (devamlılık) fiili ve yaklaşıma fiili olmak üzere dörde ayrılır.

⁵³ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.* s. 811.

2.3.6.7.2.1. Yeterlik (İktidar) Fiili

Metnimizde yeterlilik fiilini karşılayan yapı fiil kök veya gövdelerine ünsüzlerden sonra -ä, ünlülerde sonra -y zarf-fiil ekleri ve ardından âl- yardımcı fiili getirilmek suretiyle oluşturulur. Bu yapıda -ä eki âl- fiiliyle kaynaşır: kılâl- (101/02), çidäyâl- (108/32), âlâl- (121/02).

2.3.6.7.2.2. Tezlik Fiili

Tezlik fiili, metnimizde bér-/vér- yardımcı fiili ile yapılmaktadır: kılıb bér- (113/16), âtävér- (121/10), häydäyvér- (128/20), çıkavér- (118/18), äytävér- (108/19), izläyvér- (129/34), qaräyvér- (125/08).

2.3.6.7.2.3. Süreklilik (Devamlılık) Fiili

Çağatay Türkçesinde kél- ve tur- yardımcı fiilleri yapılan süreklilik fiili, metnimizde tur-, yât- ve kél- gibi yardımcı fiiller ile oluşturulan yarı tasvir fiili şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu konuya ait örnekleri *Yarı Tasvir Fiilleri* bahsinde vereceğiz.

2.3.6.7.2.4. Yaklaşma Fiili

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de yâz- yardımcı fiili ile yapılan yaklaşma fiilinin örneğine metnimizde tesadüf edilmemiştir.

Yarı Tasvir Fiilleri

Tahsin Banguoğlu, -ip zarf-fiilleri ile yapılmış olup birleşik fiil görünümünde olan fiilleri yarı tasvir fiili olarak kabul etmektedir. Bu yapıyı yeni bir gelişme olarak gören Banguoğlu, dilimizde tek olarak kullanılışı daralan -e zarf-fiillerinin, yerini -ip zarf-fiillerine bıraktığını söyler.⁵⁴

Özbek Türkçesinde zarf fiil şeklindeki bir esas fiille, bu esas fiildeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiilin özel bir anlam meydana getirecek şekilde birleşip kaynaşmasından oluşmuş birleşik fiiller mevcuttur.⁵⁵ Özbek Türkçesinde ve metnimizde yarı tasvir fiillerin çokluğu dikkat çekicidir. Bu birleşik fiillerin oluşmasını sağlayan metnimizde tespit edebildiğimiz yarı tasvir fiilleri şunlardır: âtişib yât- (125/07), âlib kêt- (110/15), bârib kél- (105/27), kılıb qayt- (103/32), çıkıb âl- (120/33), irğib bâr- (113/23), izlâr bol- (129/36), çağırīb âl- (104/11), âlib çık- (103/09), äylänib kêt- (113/30), bozlâb

⁵⁴ Tahsin Banguoğlu, *a.g.e.*, s. 493.

⁵⁵ M. Volkan Coşkun, *a.g.e.* s. 158.

ķāl- (109/24), äytib ķoy- (112/37), ķırib ķoy- (113/03), bārib tur- (105/24), ķıstāb yēt- (112/10).

2.3.6.8. Sıfat-Fiiller (Partisipler)

Sıfat-fiiller, bir yanları ile sıfat bir yanları ile fiildirler. Fiil özellikleri dolayısıyla, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, ad oldukları sığata aktararak varlıkları ve nesneleri hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırırılar.⁵⁶ Bazı durumlarda kalıcı isimler de yapabilen sıfat-fiil ekleri, böyle olduğunda zaman gösterme özelliklerini kaybederler. Metnimizde tespit edilen iki çeşit sıfat-fiil şunlardır:

-gān, -ķan:

Kullanım alanı oldukça geniştir. Bu ek geniş zamanı aynı zamanda geçmiş zamanı ifade eder. Türkiye Türkçesindeki karşılığı -an/-en şeklindedir. Oğuz Türkçesinde, hece başında düşmeye uğrayan g'nin Özbek Türkçesinde bu ekte korunduğunu görmekteyiz. Metnimizdeki örnekleri şunlardır: yürgān (119/06), yāngān (117/27), ölgān (110/21), bolgān (108/36), bāķķan (118/19).

-ädigān:

Çoğunlukla gelecek zamanı ifade eden bu ekin Türkiye Türkçesindeki karşılığı -acak/-ecek şeklindedir. Metnimizde bir örneği mevcuttur: yātädigān (118/01).

2.3.6.9. Zarf-Fiiller (Gerundiumlar)

Zarf-fiiller, bir yanıyla fiil, bir yanıyla da zarf özelliği taşıyan gramer kategorileri oldukları için fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşılarlar; zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirme niteliğine sahiptirler. Bu nedenle cümlede, şahsa ve zamana baēlı bir yargı bildirmeyen; ancak, yargı bildiren fiiller yanında, onlardaki oluş ve kılışın durum ve tarzını belirleyen zarf görevi yüklenirler.⁵⁷ İsimler veya fiiller gibi çekime girmeleri mümkün değildir.

Metnimizde tespit edebildiğimiz zarf-fiil ekleri ve örnekleri aşağıdaki gibidir:

⁵⁶ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.* s. 909.

⁵⁷ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.* s. 983.

-ä, -y: Ünsüz ile biten fiillere -ä, ünlü ile biten fiillere ise -y zarf-fiili gelmektedir. Özbek Türkçesinde, özellikle tasvirî fiillerin teşkil edilmesinde ve ikilemelerde çokça kullanılır: yâtävér- (121/07), çidäyâl- (108/32), izläyvér- (129/34).

-gändä: -gän sıfat-fiil eki ile +dä bulunma hâli ekinin birleşmesinden oluşan bu zarf-fiil eki “-dığında/-diğinde” anlamını verir: bilgändä (115/20), bolgändä (114/29), kélgändä (119/24).

-günçä: -gü sıfat-fiil eki, n yardımcı sesi ve +çä eşitlik ekinin birleşmesinden oluşan bu zarf-fiil fonksiyonundaki birleşik şekiller “-ıncaya kadar, -inceye kadar, -ince, -ınca vb.” anlamlarını verir. Metnimizde şu iki örnekte karşımıza çıkar: kılğünçä (115/24), yumgünçä (112/31).

-gäni: Eski Türkçedeki “-ğalı, -geli” eklerine dayanır. “-mek için, -mak için; -meye, -maya” anlamları verir: kılğäni (107/03), âlgäni (107/06), sâlgäni (107/04).

-mäy(in): Olumsuz bir zarf-fiil ekidir. Türkiye Türkçesindeki karşılığı “-madan, -meden, -maksızın, -meksizin” şeklindedir. Metnimizdeki örnekleri şunlardır: bäsälmäy (127/21), bolmäy (128/19), bolmäyin (121/01), démäy (101/09), yäşirmäyin (101/25).

-(i)b: Ünlü ile biten fiillere doğrudan eklenirken ünsüz ile biten fiillere, araya bir “i” yardımcı ünlüsü geldikten sonra getirilir. Bu zarf fiil çoğu zaman yarı tasvir fiillerinde karşımıza çıkmaktadır. Oldukça işlektir: bärīb (105/27), kılīb (103/32), çıkīb (120/33), kélīb (101/03), âlīb (110/15), yıgläb (113/31), kəynäb (123/21).

-gänçä: Sıfat-fiil eki ve eşitlik eki +çä’nin birleşmesinden meydana gelen bu ek “-dığında, -diğinde” anlamlarını içerir. Metnimizdeki örnekleri şunlardır: yégänçä (115/07), dégänçä (115/06), ölgänçä (129/01).

METİN

ÇÄMBİL KAMÄLİ

Äytuvçi

MÜHÄMMÄDQUL CÄMURÄD OĞLI POLKÄN

Näşrgä Täyyärlävçilär

MÜHÄMMÄDNÄDİR SÄİDOV, ZUBÄYDÄ HÜSÄİNOVÄ

Mühärrir

MÄNSUR ÄFZÄLOV

[101] (1) Änä éndi Témirhân pādşā Gülçéhrä bilän Häsanhânning (2) ilâcini kılâlmây, yâppä-yâvlik Göroğlining âldigä (3) kélîb, bâr sârpä, tonlâr yâpîb, Göroğlibék bilän (4) âşnâ boldi. Änä éndi bulâr toy-tâmâşâ kılıb, vaqtini huşlâb (5) yâtâvérsin. Éndi sözni Çämbilning élidän éşitmäk (6) dârkâr. Änä şundä Çämbildän Cälmän kızıl dëgän (7) Çämbilni yér bilän yäksân kılmäsäm, déb Şîrvânning (8) éligä, Râyhân pādşâning âldigä kéçäni-kéçä, künduzni-künduz (9) démây, nâmâzgâr-nâmâzgâr bârib, Râyhân pādşägä (10) sâlâm bérdi. Râyhân pādşâ kélgän méhmângä qarâb (11) bir söz äytî:

- (12) Cänni sâtîb, âtgä kâmpî çâlâsân,
- (13) Köp çârçäbsân, kızıl ränging solâsân;
- (14) Tärzing körib élätingni soräymân,
- (15) Râstnî äyt, méhmâncân, kaydân bolâsân?
- (16) Gäpirgin, éşitây, méhmân, tilingni!
- (17) Yâ birâv âldimi sâğı-solingni?
- (18) Qandây éldân, qandây çöldân kélâsân,
- (19) Bâyân bér, méhmâncân, osgân élingni?!
- (20) Ârığ ékân mingân âting pés târlân,
- (21) Yüräkinäng bolgân oşşâr tolâ qân,
- (22) Béting körib mägilingni soräymân,
- (23) Qayérdân kélâsân, äytgin méhmâncân?!
- (24) Mén soräymân millätingni, zätingni,
- (25) Yäşirmäyin äytâvérgin dârdingni!

[102]

- (1) Qaysi éldân, qaysi dâştdân kélâsân,
- (2) Méngä äytgin, méhmân, mämläkätingni?!
- (3) Râstnî äyt, méhmâncân, kaydân bolâsân?!
- (4) Änä éndi Râyhân pādşädân [bu sözni éşitib], Cälmän (5) kızıl Râyhân pādşägä qarâb bolgân gäpni (6) äytâvérdi:
- (7) Yürîb kélîdim mén âdämsiz çölidân,

- (8) Sonä uçär äppäq aydin kölidän,
(9) Taqsir-ä, mén sizgä äytäy sözimni,
(10) Cänni sâtib keldim Çämbil élidän.
(11) Göroğlibék Çämbilbéldän këtibdi,
(12) Köp yol yürüb Vâyängängä yëtibdi,
(13) Çämbil éldä érkäk dégän kişi yok,
(14) Çämbil éldä gälä hâtin yâtibdi.
(15) Çämbil élgä Göroğli nävkär sâldi,
(16) Yiğitlärning hämmäsini sərbâz kıp,
(17) Fuqarägä bécâyin zulm kıldi.
(18) Vaqt-vaqt şundäy vaqt.
(19) Çämbil éldä hâtin bilän kız qâldi.
(20) Bârib bildiräyin, déb méndäy méhmân
(21) Bildirgäni méhmân özingä keldi.
(22) Érkäk kétidi, Çämbilbälning kızläri
(23) Ölim âldi, bari égäsiz qâldi.
(24) Hüp eşitgin méndäy Kızil zârini.
(25) Buzib kélgin bârib Çämbil şährini!
(26) Yüztä âdâm bolsä kifâyä kılar,
(27) Bârib tälâb kélgin härnä bârini!
(28) Âlib kélgin Yunus, Miskâl pärini!
(29) Héc bir kişi Göroğlidän kélmädi,
(30) Héc bir âdâm, yaqşı, yâmân démädi,
(31) Ölsä mäyli, Göroğlibék kétgän song,
(32) Çämbil élni qulâtmäsäm bolmädi.
(33) Kétgän âdâm bâri tärâf bolädi,

(34) Zorlik qilib aldı, bəri yıqladı,

[103]

(1) Göroğlining kəsāfātigā tāyib,

(2) Témirhān hām zor pādşādi, oylāsām.

(3) Şu kətgāndān bittā qālmāy ölādi,

(4) Şu pällä Çāmbilgā bārsāng lāşkār kıp,

(5) Bārgānlār hātindān olcā kılādi.

(6) Tāmāşā äylāng bémānning işigā

(7) Bu sözni eşitib kélgān méhmāndān,

(8) Rāyhān ārāb qoltıgıdān suyātib,

(9) Ālib çıqdi şu méhmānni qāşigā.

(10) Tāmāşā äylāng şu yāmānning işigā,

(11) Yāmān yétār ékān élning başigā.

(12) Yāmānlārning gacir qonsin göşigā!

(13) Änä éndi Rāyhān pādşā āldidān orin bérīb, (14) Şāhmān bilān Qāpqaŋgā qarāb, bir söz äytdi:

(15) Ärāb bitgān yıgılışib kélinglār,

(16) Kézi képti, éndi öçni ālinglār!

(17) Hābār béring, hār tārāfgā, ārāblār,

(18) Çāmbilbélni väyrān-väyrān kılinglār!

(19) Yālgān bilmāng bu méhmānning sözlärin,

(20) Oyib ānglār⁵⁸ turkmānlārning közlärin!

(21) Yāngi kézgā képti Göroğli turkmān,

(22) Häydāb kélib, hātīn kıling kızlärin!

(23) Hār élānsā, bāvār kılmāng sözlärin!

⁵⁸ Ālinglār.

- (24) Éşitinglär bu méhmānning dādini,
(25) Bilmäysänmi oqıb körib hātini?!
(26) Göroğlidän äräb aldı lātini,
(27) Yürävéring éndi Çämbil üstigä,
(28) Qālgān qızlar äräblärning hātini!
(29) Här tərəfdän güräz-güräz kétinglär,
(30) Çämbilning yurtigä qamsäb yétinglär!
(31) Hābär béring yātgān säp äräblärgä,
(32) Hātın-qızın olcä qilib qaytinglär!

[104]

- (1) Ätni çāping här tərəfgä äräblär,
(2) Yāppä-yāvlik äräblärgä äytinglär!
(3) Häyällämäy bārib, hämmāng āt qoyib,
(4) Çämbilbélni yāksān-yāksān étinglär!
(5) Qari kēmpirlärin üyigä täşläb,
(6) Göştli-toşlisini häydäb qaytinglär!

(7) Änä éndi bu äräblär āyāğı āltı, qoli yétte bolib, (8) äräb bitgāngä çāpişib vağır qıldı. Buni Hālcuvān (9) bildi. Hālcuvānning yüräkläri küyib kétdi. Rāyhān (10) pādşāni ästä içkäridän sıgalāb qarādi. Rāyhān (11) pādşāning mährāmi turgān ékän. Qol bulgab çakırıp (12) aldı. Aldigä çakırıp ālib, ungä bir sänāç tängä bérđi. (13) Änä éndi bu qorqıp qāldi. Hālcuvān bir söz äytdi:

- (14) Cānimni dārdinggä äyläyin qurbān,
(15) Qaytäyin dunyāsi qursin bēpāyān.
(16) Bir sözim bār özim séngä äytäyin,
(17) Hālcuvānni yaqşi körsāng mährāmcān.
(18) Huftān çağı çıqıp Şirvān élidän,
(19) Vāyāngāngä qarāb kıstāb yol tartsāng...

- (20) Göroğligä bārib sözlärni äytsāng...
- (21) Bālā-çaqalāring bālki öldi, dé,
- (22) Rāyhān pādşā köp işlärni kıldi, dé!
- (23) Lāfzi yok, dinidān qaytgān āräblār,
- (24) Çāmbilbélni bārib vāyrān kıldi, dé!
- (25) Hāmmā nārsāngizni tälāb āldi, dé!
- (26) Ārāb bitgān çuvlāb élgā yétidi, dé!
- (27) Yāvgārçilik bolib qānlār yutdi, dé!
- (28) Bārib qabār bérigin Göroğlibékkā!
- (29) Ārābistān şāhri buzilib kélib,
- (30) Çāmbilbélni bārib, tälāb kéldi, dé!
- (31) Nimā bolsā bālā-çaqa boldi, dé!
- (32) Çaqalāqlār, yāş bāçālār ātā, déb
- (33) İçi küyib, köçālārdā öldi, dé!
- (34) Çāmbil şāhri qarābāt bop qāldi, dé!
- (35) Yānā quruş qilib Şirvānning şāhri
- (36) Çāmbil élni tālqān-tālqān kıldi, dé!
- (37) Nimā bolsā bālā-çaqa öldi, dé!

[105]

- (1) Rāyhān pādşā çorttā tārāf boldi, dé!
- (2) Ölgān öldi, qālgān qāldi, pādşāyim,
- (3) Né iş bolsā bālā-çaqa boldi, dé!
- (4) Gāpi qursin yürāk-bağrim qabārdi,
- (5) Hālcuvān gāpirsā sözgā çévārdi.
- (6) Āti āncām sizgā bérāy, māhrāmcān,
- (7) Göroğligä bārib bérigin qabārdi!

- (8) Äkäm déyin özim séning özingni,
(9) Därding bolsä gäpir sén häm sözingni!
(10) Göroğligä bārib özing bildirsäng,
(11) Qaytä ādām qılāy séning özingni!
- (12) Hālcuvāndān bu gāplārni māhrām eşitib, ānä (13) Hālcuvāngä qarāb bir söz dédi:
- (14) Hālcuvān, mén bilsäng qāplānça bārmān,
(15) Ādām émās, özim sirtlānça bārmān,
(16) Äkä-ini, déding méngä yāqmādi,
(17) Äkä-inilikdān härgiz bēzārmān.
(18) Cāndān kéçib bu hızmātğä kētāmān,
(19) Äcāl yétsä bu dunyādān ötāmān,
(20) Bir muççini özing bērsäng bētingdān,
(21) İşāntirsäng song hızmātğä kētāmān.
(22) Öl désäng ölāmān, qıl dé qılāmān,
(23) Vāyāngān yolini özim bilāmān,
(24) Bārib turib Göroğlini iyärtib,
(25) Äräblārning källāsini ālāmān.
(26) Ğam yémāgin, ävvāl méning könglim tāp,
(27) Könglimni toldirsäng bārib kélāmān!
(28) Boyninggä qolgināmni täşlāsām,
(29) Ätgä minmäy piçä vaqtim huşlāsām.
(30) Vāyāngāndā méning qarindāşim bār...
(31) Vāyāngāngä özim bārib kélāyin.
- (32) Hālcuvān “vāy-bāy, -dédi.- Hä, buni bir āldāyin”, (33) dédi. Ānä Hālcuvān bir hiylä söz äytdi:
- (34) Bārib kēlgān sēnmān billä bolāmān,

(35) Undän kéyin äytgäningni kılămän,

(36) Cun başgänning özim källäsin âlib,

[106]

(1) Şirvân êlgä sêni pādşā kılămän.

(2) Râyḥân ârâb qari kişi, qaddingdän

(3) Özim sêni yaḥşi küyâv kılămän.

(4) İnşāālā, murādimā yétämän,

(5) Bâḳḳa kirib kızıl âlmā âtämän.

(6) Ävväl ḥızmatimni tindir işânây,

(7) Undän kéyin sêningmân billä yétämän.

(8) Özim sêni qoynimā sālāmän,

(9) Sêning bilân hâmişâ billä bolämän,

(10) Şirvân êlgä sêni pādşā kôtârib,

(11) Özim sêngä kızdây ḥâtin bolämän,

(12) Ävväl ḥızmatimni tindir ér bolsäng,

(13) Mén könglim işânsâ ḥâtin bolämän.

(14) İşânib şu mähräm özidän kêtđi,

(15) Ḥuşvaqt bop âğzi qulâḳḳa yétđi,

(16) Qulâğı kaykayib tépâdân ôtđi,

(17) Hâpälängläb qâldi éndi dâvdirâb.

(18) Éndi bilib Ḥâlcuvândây hiylägär,

(19) Âtni âpkép mähräm âstigâ târtđi.

(20) Êrkâksinib dâdil-dâdil söylâği,

(21) Pādşā boldim, dédi mähräm oylâği.

(22) Vâyängängâ kêtâr boldi şu mähräm.

(23) Yaḥşi tondän, yaḥşi kiyim kiydirdi,

- (24) Érkäksinib şâp bāylādi bēligä,
(25) Tālätöplär sālīb Şirvān éligä,
(26) Yaḥşi gäplärdän sözlāşib tiligä,
(27) Huftān mindi ildām ātning bēligä,
(28) Kētār boldi Vāyāngāning éligä.
(29) Hālcuvān äldädi, köp firib étdi.
(30) Şu mährām Vāyāngān şāhrigä kētdi.

(31) U hām conäyvérsin Vāyāngān şāhrigä qarāb. Änä éndi (32) gāpni bu yāḡdān eşitmäk dārkār. Änä éndi ārāb (33) bitgān çuvlēşib, yığılışdi. Rāyhān pādşā éndi bir söz (34) äytdi:

- (35) Hār tārāfgä ḡabār kētdi,
(36) Rāyhān pādşā ḡahr étdi,

[107]

- (1) Dindān ḡaytib Rāyhān pādşā,
(2) Çāmbilbēligä yol tārtdi.
(3) Ālisni yāḡn ḡılgāni,
(4) Turkmāngä sävdā sālgāni,
(5) Conäyvérđi Rāyhān pādşā,
(6) Çāmbil şāhrini ālgāni.
(7) Gāp çıḡadi aççıḡ tildān,
(8) Yürävérdi suvsiz çöldān.
(9) Çāmbil élini ālgāni,
(10) Ḳıyāmāt-ḡāyim bolgāni,
(11) Conäyvérđi ārāb bitgān,
(12) Hātin-ḡızni, bālälärni,
(13) Bārini olcā ḡılgāni.

(14) Hālcuvānning mährāmi hām Vāyāngāngā yétđi. Bārib, (15) Göroğlibék pādşāgā sālām bérđi. Şundāy cānini (16) sātğān, köp künlār yol tārtğān. Änä Göroğlibék hāligi (17) mährāmgā qarāb, bir söz āytđi:

- (18) Mährāmcān, dunyāsi tuşsin bēpāyān,
(19) Sābāb nimā boytib kēlding cān sātib?
(20) Kēlgāningning mā'nisin āyt, mährāmcān!
(21) Cāndān qorqmāy şundāy çöldān ötibsān,
(22) Hāvlıqasān, özing āzib kētibsān,
(23) Sābāb nimā, kıstāb kēlding, mährāmcān,
(24) Dārding nimā, köp vāhmin tārtibsān?
(25) Yāmān sāvđā yā özinggā boldimi?
(26) Bir ādāmzād séngā tūhmāt kıldimi?
(27) Sābāb nimā ħorsināsān, méhmāncān,
(28) Birār kışı séngā zulm kıldimi?
(29) Şāmāldā duvlāydi tāğning yāğāçi,
(30) Pādşāning başidā bolmäymi tāci?
(31) Sābāb nédi ħorsināsān, méhmāncān,
(32) Méngā āytgin ħorsingāning vācini!

(33) Şu bārgān, Hālcuvānni ālāmān, dēgān mährāmbāççāsi (34) dād, fāryād, déb bolğān gāplārni āytāvérdi:

- (35) Ässālām āläyküm Çāmbil pādşāyi,
(36) Qarındaş bop kēldim yāppā turkmändān.

[108]

- (1) Gāp çıqadi méndāy ādām tilidān,
(2) Qutulmādik duşmān kırsin hilidān.
(3) Mén séngā rāstini āytāy pādşāyim,
(4) Cālmān kızil kēldi Çāmbilbélidān.

- (5) Äräblärgä därräv keldi, boling déb,
(6) Kältäk, ancāmingni qolgä āling déb,
(7) Äytäveräy özim bolgān gäplärni,
(8) Hātin-ḥalāclärni bāndi qiling déb.
(9) Cālmān äräblärgä erkä bop kētdi,
(10) Rāyhān pādšā vaqtlärin ḥuṣ ētdi,
(11) Hātin-ḥalāclärni āpkēnglär, dēdi,
(12) Bolgān gāpning qālmāy bārisin äytđi.
(13) Göroqlibék cānini sātđi, dēdi,
(14) Hāmmā erkāklärni nävkär qıp ālib,
(15) Çāmbilbēldān Göroqli kētdi, dēdi,
(16) Väyāngāngä turkmānlär yētdi, dēdi.
(17) Bir nēçäsin Témir pādšā bāndi qıp,
(18) Kētgān bēklär dunyādān ötdi, dēdi.
(19) Birin-birin äytäverdi bārini,
(20) İlâyā qarindāṣ qursin, Göroqli,
(21) Yāv qıp kētdi äräblärning bārini.
(22) Hālcuvān ḥuftāndā özimä äytđi,
(23) Téz bārgin, déb Väyāngāngä conātđi.
(24) Mén sizgä rāstini äytäy pādšāyim,
(25) Bittä qālmāy, äräb Çāmbilgä kētdi.
(26) Bécây boldi özingizmān äräblär,
(27) Bālā-çaqalärni cunlilär ḥorlär.
(28) Öz közimmān körib qaytdim hāmmāsin,
(29) Çuvillāṣib kētdi cāmi äräblär.
(30) Hālcuvān gül tērgin, dēdi,

- (31) Cānni sātib yūrgin, dédi,
(32) Bu gäplärgä çidäy älmäy,
(33) Väyängängä bārgin, dédi.
(34) Göroġlini körgin, dédi,
(35) Birār fäsl turgin, dédi,
(36) Bolgän hādisäni äytib,
(37) Mä'lum kılib kélgin, dédi.

[109]

- (1) Äräb bitgän top boldi,
(2) Bu gäpni Cälmän kıldi,
(3) Päk öläy déb bāzor yétdim,
(4) Nimä bolsä Çämbil boldi,
(5) Äräblärning rähmi kelmäs,
(6) Hätin-kızlär olcä boldi.
(7) Änäkäy élçining zāri,
(8) Yāvgärçilik Çämbil şähri,
(9) Bundän artıķ zulm bārmı,
(10) Olcä boldi kızning bāri.
(11) Ätli, eşäklisi kétđi,
(12) Hätinlärgä kıyāmätđi.
(13) Şu kétégändän kétégän bolsä,
(14) Hätin, bälä-çaķaläring,
(15) Hämäsini häydäb kıaytdı.
(16) Rāyhān äräb ġayrät kılib,
(17) Cälmän kızil başlıķ bolib,
(18) İyärtirib äräblärni,

- (19) Çämbilning şährini buzib,
(20) Çämbilni tälätöp kılib,
(21) Bälä-çaqa hämmäsini,
(22) Râyḥān äräb häydäb qaytdi.
(23) Pādşāyim kıyāmāt boldi;
(24) Bälä-çaqa bozlāb qaldı.
(25) Mén sizgä rāstini äytsäm,
(26) Şul işlärning hämmäsigä,
(27) Cälmän kızıl sabbab boldi.

(28) Göroğlibék bu gäpni eşitdi. Témirḥān pādşā ikki (29) bäläsi uçun kün täsäb, “buning bilän uruşsäm (30) bälälärimni kıynäydi”, déb, sarpā-ton [kiydirib], (31) qarındaşlānib, ḥālis āšnā bolib yātib édi. Göroğli yātḡān (32) cāygä Vāyāngān şähridän kızu cuvān, ḥātin-ḥalāc (33) yāppā-yāvlik bārib-kēlib yātib édi. Änä bu gäpni eşitib, (34) Témirḥān pādşāning dimāḡı küyib kētdi. Şahmānning (35) hām suyāḡi ortānib kētdi. Sirni bildirmädi. Göroğlibék (36) özigä tән ädāmlärning içi küyib kētsä hām (37) oynāb-külib otirişāverdi. Änä éndi sözni Témirḥān (38) pādşāning Şahmān pālvāni ädāmlärgä qarāb äytāverdi!

[110]

- (1) Bälä-çaqalärni äräb kıribdi,
(2) Täläbgāring dārrāv äyri, bātirlär!
(3) Bu Râyḥān pādşāni ärvāh uribdi,
(4) Bizni dēḡānlāring äyri, cāmāät!!
(5) Râyḥān pādşā Çämbil élni kıribdi,
(6) Bu iş ölimdän hām qattıq bolibdi.
(7) Äräblärni kırmāḡ kērāk,
(8) Bēlni bağlāb turmāḡ kērāk.
(9) Bu işni yāmān kılibdi,
(10) Hämmämiz éndi yārāşdik,

- (11) Yəppä-yävlik barmâk këräk.
- (12) Bu gäpgä tälâqlär qandı,
- (13) Yəppä-yävlik yüring éndi!
- (14) Həmmämiz ittifâq boldik,
- (15) Âlib kêtsäk Təmirhənni.
- (16) Barmikən həmmädä yärâq,
- (17) Ölməslikdən barmi dəräk?
- (18) Téz égärlänglär âtni,
- (19) Nimä bolsä bolib qaldı,
- (20) Dərrāv Çämbil barmâk këräk.
- (21) Ölgän âdäm ölib qaldı,
- (22) Şunçä gäp yâmândən boldi.
- (23) Yəppä yüring halâyıqlär,
- (24) Kéçä-kündüz yol tärtinglär!
- (25) Ävväl uşlâb öldiringlär,
- (26) Kättäsi pādşā Rāyhāndi!
- (27) Göroğlining tərəfini,
- (28) Hāli, küni hārābini,
- (29) Həydäyvér, téz mingin,
- (30) Bändi qilib öldiringlär,
- (31) Rāyhān pādşā ärābini!
- (32) Polät dābillärni tuing,
- (33) Ât başini tügib qoying!
- (34) Bändi qilib äräblärni,
- (35) Ulär éçki, sizlär qassāb,
- (36) Tāyçädäyin tipirlätib,

(37) Éçkidäy bökirtib soying!

(38) Äcälning tonini kiying!

[111]

(1) Här täräfgä ħatni yâying!

(2) Téz bol, häydäyvérgin âtni!

(3) Ât başını tinmäy qoying!

(4) Qulâq sâng Saĥmân dâdigä,

(5) Tāmāşä äyläng himmätigä.

(6) Ğayrät qıldı Göroġlibék,

(7) Ävväl Saĥmân, yâppä béklär,

(8) Minär bolibdi âtigä.

(9) Häsän çâpsângä qarâb, Göroġlibék bir söz äytdi:

(10) Häsän çâpsân, bundä kélgin, qaddingdän!

(11) Hudâ bizgä yâmân künlär sâlibdi,

(12) İldâm bolsäng, ildämliging körsätgin,

(13) Çämbilning şähridän ħabär kélibdi!

(14) Qaytäy özim hisâbimni yitirdim,

(15) Gâp eşitib qulâġimni bitirdim.

(16) İldâm bolsäng, ildämliging körsätgin.

(17) Bâlâ-çaqa, ħâtin-qızlär ölibdi,

(18) Bu işning ilâcin qılgin, Häsâncân.

(19) Râyĥân pādşâ yâmân işlär qılibdi,

(20) Bundän ârtıq zulm bârmi bändägä?

(21) Âşnâlıġı békâr boldi, vâ-y-vây,

(22) Qıyâmâtdän yâmân sävdâ bolibdi.

(23) Ğayrät qilib sên âbroni âlsäng-çi,

- (24) Bārib turib dārāgidā bolsāng-çi...
- (25) İldām bolsāng, iş körsātğān Çāpsānim,
- (26) Kättā işning ilācini kılsāng-çi.
- (27) Yürāklārim bolib kētdi tolā k̄ān,
- (28) Éşitdim, bop k̄āldim mén özim hāyrān.
- (29) İşni bilsāng, éndi işni körsātğin,
- (30) Ölsāng Çāmbil éldā ölgin, Hāsāncān.
- (31) Kālimā bārdi musulmānning tilidā.
- (32) Otkir hāncār bātirlārning bēlidā,
- (33) K̄aytāyin bēlimdān kētdi kuvvātim,
- (34) Çāpsān, bārib ölgin Çāmbil élidā.
- (35) Āy Yunus singlingni ālib kētmāsin,
- (36) Rāyhān k̄ursin, yürāk-bağrin yirtmāsin,

[112]

- (1) Bundān ārtıq külfāt bārmi dunyādā,
- (2) Āy Yunus singlingni ālib kētmāsin?!
- (3) Boldi tālātop mēcārā. Āt égārlāyāpti, āncām-āsbebni (4) boğayāpti. Hāsān çāpsān Göroğlibékkā k̄arāb bir söz (5) āytāvérdi:

- (6) Ġam yémāgin, Göroğlibék,
- (7) Özim cānimni sātāmān.
- (8) Ġāyibning k̄usidāy uçib,
- (9) Āğzimni kārākdāy açib,
- (10) Çāmbilgā kıstāb yētāmān,
- (11) Öligin siltāb ātāmān.
- (12) Ġam yémāgin, küyāvginām,
- (13) Pālāhmān tāşidān ābcil,

- (14) Rāyhānni titi pit qilib,
(15) İzzāt-ābrolārni ālib,
(16) Ārāblārmān sāvāş qilib,
(17) Yāşindāy çöllärdä yēlib,
(18) Āyāğımni tāşlār tilib,
(19) Ğam yēmā, Çāmbil kētārmān!
(20) Üç sāätdä Çāmbil ēlgä
(21) Mén özim kıstāb yētārmān.
(22) Nimä dēsām sēn işāngin tilimä,
(23) Āslā rāhm āylāmāymān hālimä.
(24) Uning uçun hafā bolmā, Görogli,
(25) Hāsānhānni boynimā mindirsām,
(26) Qayningni körärsān Çāmbil élidä.
(27) Hāsānhānni boynimā mindirsām,
(28) Ārāblārni tos-tālqān qılāmān.
(29) Boynimdä Hāsānhān bolsä kētāmān.
(30) Āşulä äytib, yällä déyib mén özim,
(31) Köz açib-yumgünçä Çāmbil yētāmān.
(32) Yaḥşi kördim Hāsānhānni mén özim,
(33) Kétgim kélmäs Çāmbil ēlgä bir özim,
(34) Hāsān bolsä gāngür-sungür, pādşāyim,
(35) Ārābgä dāriymān mén yālgız özim.
(36) Qabil kıldim Vāyāngāning şāhrini,
(37) Äytib koydim içimdägin bārini.

[113]

- (1) Ārāblārning tos-tālqānin çıkarāy,

- (2) Dimâkkinâm çağ bop mén yolgä kirsäm.
(3) Qırıp koyäy äräblärning bärini,
(4) Mén bilämän Äskär tağning orini,
(5) Bändi qıläy äräblärning pirini,
(6) Häsänhänni boynimä mindirsäm,
(7) Qaynätäyin mängläyidä şorini.
(8) Nimä désä, Témir pādşā démäydi,
(9) Ävqat bolsä méndäy pālvān yémäydi,
(10) Häsänhänni bécây yağşi köribmän,
(11) Häsänhān bolmäsä çapgim kélmäydi.
(12) Häsänhänni boynimä mindirsäm,
(13) Undän keyin işānāmān sözinggä,
(14) Kākili boynidä tursä sildiräb,
(15) Här zāmāndä körsäm ävcim kélädi,
(16) Yağşi hızmät kıp béräyin özinggä.

(17) Änä éndi Göroğli Ähmädbék, Sähmān, Témirhān pādşā (18) mäslähät kıldı. Äytdi: - Häsänhänni mindirmäsäk (19) barmäydi, bu bésonaqay qurgur. Bu Yävmitning yälläsi (20) déb, bu başmāqläydi källäsi déb, yāmān örgänib qalıbdı, (21) - dédi. Änä éndi hayr émäsä, -dédi. Témirhān (22) pādşāning tusi kaçıp kıldı. Änä bécārā Häsänhān ırğıp (23) bārib Häsān çāpsānning boynigä minib āldı. Mingāndān (24) häy déb huddi tuyğun kuşdāy bolib, Çāmbilgä qarāb āt (25) sālīb kétđi. Änä éndi Gülçéhrā, bécārā singlisi hām (26) özidān kétđi. Änä Témirhān pādşā hām bēhüş bolib (27) özidān kétđi. (28) Bulār bāyā āšnālāşib otirib édi. Éndi hāmmāning (29) dimāğı küyib kétđi. Bu huşvaqtçilik hafälikkä (30) äylānib kétđi. Éndi Témirhān pādşā bécārā zār-zār, çun (31) äbri nävbāhār yıglāb bir söz äytdi, Göroğli pādşāgä (32) qarāb:

- (33) Bālām kétđi, aqlimni şaşirdim,
(34) Yıglāy-yıglāy öpkälärim pişirdim,
(35) Yālgız färzānd, qaytäy könglim bolmädi,

- (36) Göroqli, oqlimni sizgä tãpşirdim.
(37) Färzänd tuşsin, yüräk-bağrim pişirdim
(38) Çãpsãningning qonğırãğını kãrib,

[114]

- (1) Åtãmning ärvãhi kãlib qãldi, dëb,
(2) Hudãylär äytib bécãyin siylãb,
(3) Ålib bãrib vätãnimã tuşirdim.
(4) Kõzimning rävsãni Hãsãn cãnimdi,
(5) Quvvãtim, oqlimni sêngã tãpşirdim.
(6) Bãdbahtingning yürgãn yeri çöl bolsin!
(7) Hudãying oqlimdãn hãbãrdãr bolsin!
(8) Mën bilmãymãn hãli qandãy bolãrin,
(9) Ğãyibãnã Yunuscãngã ul⁵⁹ bolsin!
(10) Qaytãyin, tãnãmdãn kãtdi tãqãtim,
(11) Çãmbil êlgã kãtdi yãlgız quvvãtim.
(12) İkkãvimizgã birdãyginã ul bolsin,
(13) Hãm Çãmbildã, Vãyãngãning şãhridã,
(14) Undãli, mundãli yürsin fãrzãndim.
(15) Ğavgã kıldim Vãyãngãndãy elimdi,
(16) Mëning hãlim fuqarãgã mã'lumdi (r).
(17) Kõçãlãrdã tağı uhlãb qãlmãsin,
(18) Yunuscãn quçãqlãb yãtsin ulimdi!
(19) Hãsãncãnim kãtdi Çãmbil êligã,
(20) Hëç cërkimãng, rãhm aylãnglãr hãligã!
(21) Êsãn-ãmãn hãmmãng bãrgãn songrã,

⁵⁹ Oqlı.

- (22) Mällär soyib, toy-tāmāşälär kılib,
(23) Färzändim déb ilik béring qoligä.
(24) Göroqli, bälämni sizgä tıpşirdim.
(25) Āşnā-biliş éndi siz bilän,
(26) Yüzni körmäy, ây Yunusgä tıpşirdim.
(27) Sâķibulbul özing ĥabâr âlgäysän,
(28) Häsâncânning sên âkâsi bolgäysän!
(29) Bâşi âğrib kâsäl-päsäl bolgändä,
(30) Ĥabârin âlib méngä kélgäysän!
(31) Sâķıyâ, oğlimni séngä tıpşirdim.
(32) Yâş oğlandı, kökâyini çöktirmäng,
(33) Ähmâdbék, qozimni sizgä tıpşirdim.
(34) Änä éndi bu Häsânĥanning singlisi dâd-färyâd déb, (35) kızıķ sözni Gülçéhrä äytâvérdi Göroqlibékkä qarâb:

[115]

- (1) Yâ âlib kêt, yâ soyib kêt özimni,
(2) Oyib tâşläng yulduzdäyin közimni!
(3) Äkâmdän âyrilib bundä qalgünçä,
(4) Tirik bolgänimdän ölgän lâzimdi.
(5) Kêtämân-kêtämân Çämbilgä, dédi,
(6) Dost-duşmân âkâcânim dégänçä,
(7) Nâsvä târtgân tâpgänini yégänçä,
(8) Tiriklikdän ölgänginâm lâzimdi,
(9) Äkâcânimdän âyrilib qalgänçä.
(10) Vây-vây, vây-vây mén kêtämân Çämbilgä.
(11) Mén özim qâpingänçä,

- (12) Céläk-çâpân yépingänçä,
(13) Äkämdän äyrilib qalib,
(14) Bundä ölgänginäm yaḥşı,
(15) Méhri tærtib sağıngänçä.
(16) Vây-vây, vây kétämän,
(17) Öh-väh kétämän Çämbil şährigä.
(18) İkki közginäm tinäydım,
(19) Bârib Çämbilgä qonäydım,
(20) Äkäm kétärin bilgändä,
(21) Mén häm bârib şu ildämgä
(22) Tépäsigä minäydım.
(23) Nəcə tâğdän donäydım,
(24) Äkacānimdän qalgünçä,
(25) Bir fäsl özim äyriilmäy,
(26) Birgäginä bâräydım.
(27) Kétämän turkmän éligä,
(28) Bârämän Çämbilbéligä.
(29) Pây tikäy şirin cānimni,
(30) Nimä qılây mākānimni,
(31) Hazān qilib bostānimni,
(32) Bu yerdä yalgız qalgünçä,
(33) İzläymän äkacānimni.
(34) Yüringlär Çämbil kétämiz,
(35) Qıstāb ârtidän yétämiz.
(36) Äkäm déb sârgayib yüzi,

[116]

- (1) Kōring Gülçéhrāning özi,
- (2) Gülçéhrāmān kētāmiz déb,
- (3) Minişib āldi ātlārgä,
- (4) Gülçéhrāmān billä kēlgān,
- (5) Qırq-ēllikçä suluv kızi.
- (6) Bättāllikni Sākı kıldı,
- (7) Hāmmä ādām bu işlārgä,
- (8) Yāppä-yāvlik häyrān qāldı.
- (9) Témirhān pādşā ingränib,
- (10) Hār dārdi içidä boldı.

(11) Änä éndi hāmmä yığılib, mäslāhāt kılib, bu işning (12) hisābigä tuşunmädi. Özlāri Témirhān ādāmgärçilik (13) kılgāndān kéyin, méhri yumşāb, “Hāsānhān bilān (14) Gülçéhrāni qoyib kētmāk dārkār”, déb mäslāhāt kılib (15) otirib édi. Änä éndi hāmmāsi hisābini yitirdi. Änä (16) bilgir Sahmāndān sözni eşiting! Sahmān ḥalāyıkça qarāb (17) bir söz äytāverdi:

- (18) Bārākāllä Gülçéhrāning sözigä
- (19) Zār bolārsān bālālāring izigä,
- (20) Nimä daḥling qāldı ikki fārzānddä,
- (21) Hār ādāmning ihtiyāri özidä.
- (22) Aqlin āldi Sākıbulbul bégümān,
- (23) Duā kıl, hār cāydä bolgāy-dä āmān,
- (24) Éndi indāsāng kāttā cāncāl kılādi.
- (25) Çéhrä hām bir érkä kızdı, ḥalāyık,
- (26) Gülçéhrāni rā'yigä qoy, Témirhān!
- (27) Gülçéhrä hām kirib qālgān göyigä.
- (28) Né işi bār Gülçéhrāning oyidä?

- (29) Gülçéhrä häm bir zor kızdı, Témirhân,
(30) Nimä désä koyävérgin rä'yigä!
(31) Bärmä désäng, qattıq qasäm äytädi,
(32) Künglingizni şu yerdä qabärtädi,
(33) Gülçéhrä häm bir zor kızdı, pādşāyim,
(34) Äççiglānsä yüzing körmäy kêtädi.
(35) Kêtär boldi éndi Çämbil yurtigä,
(36) Minib aldı turkmänlärning ätigä,

[117]

- (1) Gülçéhrä häm küçli kızdı, Témirhân,
(2) Huş-huşvaqt könglini qaldirmäy,
(3) Yubârgin, pādşāyim, Çämbil yurtigä!
(4) Tıg tégib, ölgänning bädäni qandı,
(5) Néçä ādām här tārāfdān sarsāndı,
(6) Näsihätim şuldir séngä, Témirhân,
(7) Huşvaqt kıp conätgin Gülçéhräcänni!
(8) Ätälük kıp éndi äytmä sözingni!
(9) Bozârtib kêtädi ikki közingni,
(10) Birâr nârsä démä gäping ölädi,
(11) Çämbilgä conätgin Çéhrä kızingni!
(12) Änä éndi Témirhân pādşā Göroğlı bilän ikki (13) fârzändi uçun cān äyāşmäs, māl äyāşmäs āşnâ boldi. (14) Témirhân pādşā könglini açık-āydin kılib, (15) Göroğlibékkä bir söz äytävérdi:
(16) Çini bilän āşnâ dégin özimni,
(17) Nimä désäm hatgä bitgin sözimni!
(18) Häm élimni, häm ulimni tâpşirdim,
(19) Çämbilgä âpkétgin Çéhrä kızimni!

- (20) Ārkān dāvlātimni séngä tǎpşirdim,
(21) Härnä ihtiyārim séngä tǎpşirdim,
(22) Väyāngān élimdān bolgin bāḥabār,
(23) Ḥaznādā zārimni séngä tǎpşirdim,
(24) Här nimä bārimni séngä tǎpşirdim.
(25) Bār bolgin, öligimning égäsi,
(26) Ḳaytāy kétdi, könglimning häväsi,
(27) Yāngān ǧırāğimni séngä tǎpşirdim.
(28) Şu vaq̣tgäçä kättä kıldim mén özim,
(29) Özing bolgin āy Çéhrāning ātāsi!
(30) Şān-şāvkātimni séngä tǎpşirdim.
(31) Väyāngān yurtimni séngä tǎpşirdim;
(32) Özing bolgin ikki bālāmning égäsi!
(33) Bār, Görog̣li, éndi Çāmbilgä bārgin,
(34) Duşmāningni qoymäy q̣uvälāb kirgin!
(35) Rāyhān ārāb bārgān bolsä Çāmbilgä,
(36) Zorlik qılsä, méngä hām dārāk bérgin.

[118]

- (1) Yātādigān pällä émäs, Görog̣li,
(2) Kéçä-künduz démāy qıstāb yol yürigin!
(3) Açılsin hämişä köngilning güli!
(4) Özingni ortādi ārābning ḥılı,
(5) Şu vaq̣tlārdä yātādigān vaq̣t émäs,
(6) Vaq̣tli Çāmbilgä conä, Görog̣li!
(7) Bālā-çaqa yolıqmāsin sâqāltāyning q̣ahrigä!
(8) Gülçéhrācān q̣ongırāqning bāhridä,

(9) Şu pällälär yätädigän vaqt émäs,

(10) Kıstáb conäyvérđin Çämbil şährigä!

(11) Änä éndi Sähmân Gülçéhräni âlib, tokmâķ tor yâl (12) âtni Häsânĥângä éñçi béríb, hämmäsi yâppä conäb kétdi (13) Çämbilgä. (14) Görogli, Ähmädbék, Sākıbulbul hämmäsi conäb (15) kétdi. Änä bulär Çämbilgä ķaräb conäyvérđin, éndi (16) Râyĥân äräbdän éşitmäk därķär. (17) Râyĥân äräb tâşdäy Çämbilni [közläb kélävérdi]. (18) Élsârining çölidän bulķulläb tozân çıkavérđi. (19) Hürķinçilik päydä bolib kâldi. Éndi mâl bâķķan (20) çopānlär Râyĥân pādşā kélđi déb, dārvāzāning āğzidä (21) turärđi. Bāngibây çopān Äşķargä ķaräb bir söz äytävérdi:

(22) Kélđi, kélđi-äy, bälä-çaķa öldi.

(23) Şirvān éldän, suvsiz çöldän,

(24) Râyĥân äräb kıblä bilän,

(25) Şirvānning élidän kélđi.

(26) Kältäĥini şaĥırlätib,

(27) Tāĥning tâşın dāĥırlätib,

(28) Sākālî kindikdän ötib,

(29) Şirvān élini iyärtib,

(30) Élsârini tozân tutib,

(31) Hämmä äräbni ĥézlätib,

(32) Tuyälärini bozlätib,

(33) Cunlärini cälpillätib,

(34) Râyĥân äräb ĥuruş kılib,

(35) Tinmäy kıstáb yüriş kılib,

(36) Şirvān éldän äräb kélđi,

(37) Turkmānlärgä tārāf kélđi.

[119]

(1) Élsâri bulär tulä ķan,

(2) Bälä-çaķa boldi yäksân,

- (3) Yāmān tərəf yétib, qaldı,
- (4) Mäslähät bérin, Äşkarcān!
- (5) Qıyāmātdān yāmān boldı,
- (6) Yürgän çölñi tozān çaldı.
- (7) Şirvān élidān qasd bolib,
- (8) Ärāb bitgän tərəf bolib,
- (9) Çāmbil élgä Rāyhān keldi.
- (10) Bāçā-çaqa, hātın öldi.
- (11) Ésizginä Yunuscānnı,
- (12) Rāyhān pādşā olcā kıldı.
- (13) Änä Äşkar bēçārä közdān yaşını tōkib, yūrāğı (14) qınıdān çıqıb, Yunuscāngä bārib, öpkəsi tolib, rāngı (15) güldäy solib, Yunuscāngä qarāb bir söz äytāvérdi:
- (16) Väyāngāngä béklär kētdi bēgümān;
- (17) Duşmān qursın, sävdā sıldı şu zamān.
- (18) Kün qıyāmāt boldı, éndi qaytāyin,
- (19) Ésing bārdı, mäslähät bér, Yunuscān!
- (20) Häy ättāng, Göroglibék bolmädi,
- (21) Ölgānimni qarındāşlār bilmädi.
- (22) Rāyhān pādşā bundā yāvlāb kēlgānin,
- (23) Väyāngāngä kētgān béklär bilmädi.
- (24) Rāyhān pādşā bundā yāvlāb kēlgändä,
- (25) Öligim égäsi, pādşā bolmädi.
- (26) Äy Yunus mäslähät qandāy bolädi?
- (27) Rāyhān qursın hisābimni yitirdim,
- (28) Hafā bolib, qulāğımni bitirdim,
- (29) Yunuscān, mäslähät bérin özimä,

- (30) Duşmān köpdi, kälävāmni yitirdim.
(31) Sēndān başqa məslähätçim bolmasä,
(32) Hēc bir kişi ھabär ālib kēlmäsä,
(33) Mäslähät bér, méndäy ھızmatkāringgä,
(34) Sēndān başqa kättäkānim bolmasä!
(35) Hāli zāmān āräblär Çämbilgä yētär,
(36) Burkıllätib cāzāilini ātär,

[120]

- (1) Tép-tékis kıp ārāb, Çämbilbēlini,
(2) Һātīn-ھaläclärni bāndi kıp kētär.
(3) Sēndān başqa himāyätim bolmasä,
(4) Yäkdästāmān Hāsān kölbär kēlmäsä,
(5) Yunuscān, kıytäyin, məslähät bérgin,
(6) Sēndān başqa küç-қувvätim bolmasä.
(7) Rāyhān pādşā kēldi Şīrvān élidān,
(8) Gāp çıқadi méndäy küygān tilidān,
(9) Āy Yunus, özimä bérgin məslähät,
(10) Né iş kēlär ھātīnlärning қolidān?

(11) Änä éndi buning қorққанlığını Yunus pāri bildi, (12) Rāyhān pādşā kēldi. Änä éndi Yunus pāri Āşқargä (13) қarāb, mārđānālik bērib bir sōz āytāvērди:

- (14) Ġam yēmā özim sävāşgä çıқarmān,
(15) Duşmānlärning қaddi-boyin бүkärmän,
(16) Ġam yēmāgin, läşқär köpdir ordādä,
(17) Ārābning қānini suvdäy tökärmän!
(18) Élsārigä hāngälätäy läşini,
(19) Mén қılärmän āräblärning işini,

- (20) Duşmān kēldi, déb héç hafā bolmāgin,
(21) Kēsib tāşlāy āräblärning başini!
(22) Ātāvérgin, şāhli miltıq, ğam yémā,
(23) Āy Yunusni Göroġlidān kām démā!
(24) Uruşgā āp çıqay Zäydin kızini,
(25) Häzil démā, āy Yunusning sözini!
(26) Duşmān kēldi, déb kökäying çökirmā,
(27) Qırıb tāşlāy āräblärning özini.
(28) Ēlsāri bop qālār bundā köçqıl qān,
(29) Boyingdān bolāyin, Āşqarcān, qurbān.
(30) Duşmān kēldi, déb vāhm tārtmāgin,
(31) Qıyāmātli ākām bolgin, Āşqarcān!
(32) Tinmāy ātāvérgin, ākā, miltıqni,
(33) Vaqtli çıqıb āl cévaḡānāgā!
(34) Quvvāt bilgin, ākēcān, äytgān tilni!
(35) Lāşkār bāsib kēldi zānglāgān çölñi,

[121]

- (1) Qıyāmāt bolmäyin fikr kētmäydi,
(2) Duşmān ālālmäydi härgiz Çämbilni.
(3) Dädil bolib, ādāmlärgä sözlāgin,
(4) Ēsān bolsāng, qışdān çıqıb yāzlāgin!
(5) Rāyhān ārāb kēlib qālsā qorġāngā,
(6) Çäkkäsidadān vāy-vāylätib közlāgin!
(7) Yāk köz bolib pisibginä yātāvér,
(8) Ārāb qorqsāng bālā tāqqa kētāvér!
(9) Göroġlin tuzini özing haqlāsāng,

(10) Kéçä-künduz tinmäy miltıx átävér!..

(11) Äşqargä bécây gayrätlär étđi,

(12) Äşqarbék omgänni kötärđb kétđi.

(13) Gäp dégäning däđil kılär ékändi,

(14) Çäpib bärđb cévaḡänä üstigä,

(15) Därvāzägä tuprāx tókib bék Äşqar,

(16) Ğıngıllätib şāḡli miltıxni átđi.

(17) Miltıxning āvāzi ālāmni tutđi.

(18) Yunuscānning äytgän yaḡşı sözimän,

(19) Äşqarbék şerdäy bop, mäst bolib kétđi.

(20) Haqläb Göroḡlibék bérġän tuzini,

(21) Bäräkällä, bék Äşqar därvāzäbän.

(22) Çäqlämä kıp tinmäy miltıxni átđi.

(23) Bu Äşqarning miltıġı tāvuşigä,

(24) Rāyhān äräb қоşини тоҳтәтди.

(25) Yunuscān Çämbildägi ḡätin-kızlärni yıġıb, bär (26) tāpgän gäpni ortalıqqa uyib, bir söz äytävérdi:

(27) Haq eşitsin äyällärning däđini,

(28) Éşitmädi kétgän békning ḡätini,

(29) Yāvgärçilik boldi éndi, yārānlär,

(30) Gayrät kınglär turkmän élning ḡätini!

(31) Ät başigä kün tuġsä,

(32) Suvlıġımän suv içär,

(33) Ér başigä kün tuġsä,

(34) Étigimän suv kéçär.

(35) Rāyhān pādşā kélibdi,

[122]

- (1) Äcäl kăfănin biçär.
- (2) Zorlik kılsä äräblär,
- (3) Hätin bilän kızlärni
- (4) Şirvân élgä âpkâçar.
- (5) Ärâb bändi kılgändä,
- (6) Hälläringiz né kéçar?
- (7) Kâvâqlärni uyinglär,
- (8) Kız-hätinni yıınglär!
- (9) Popäkni yécib taşlâb,
- (10) Sâçni başgä tuyinglär!
- (11) Hätinlikni kıoyinglär!
- (12) Sârbâz äncâm kıyinglär!
- (13) Ğayrât kınglär, äyâllär,
- (14) Baş kattıkmı, taş kattık,
- (15) Ğayrât kılib hämmängiz,
- (16) Şâpnı belgä boınglär!
- (17) Duşmân sirni bilmäsin,
- (18) Élgä yakın kélmäsin!
- (19) Sârbâzi kıyim kıying,
- (20) Hämmäng bäländgä çıkkın,
- (21) Duşmân yakın kélmäsin!
- (22) Ğayrât kınglär, äyâllär,
- (23) Görogli kélgüniçä,
- (24) Râyhân pādşâ ärälâb,
- (25) Sémizingni sārälâb,

- (26) Tağı āvārä kılmäsin!
(27) Ğayrät kınglär, hātınlär,
(28) Dost-duşmān bu gäpni,
(29) Héc bir ādām bilmäsin!
(30) Ātāvéring miltıķni,
(31) Yād äyläng qādir haķni,
(32) Cānni sātıng, hātınlär,
(33) Tinmäy ātinglär oķni!
(34) Dāştdä bārdi otınlär,
(35) Mérgän piltāni çoķlär,
(36) Ārāb bundä kélmäsin,
(37) Ğayrät kıling, hātınlär!

[123]

- (1) Tuni uhlāmāy yéting!..
(2) Sārbāzi kiyim kiyib,
(3) Kündüz bäländgä çıķıb,
(4) Tinmäyin miltıķ āting!
(5) Hātınlärni yıǵdırdı,
(6) Mäst kıp mäylär kıydirdi.
(7) Hātın-kızgä āy Yunus,
(8) Sārbāz kiyim kiydirdi...
(9) Čıķıb āldı péştāķķa,
(10) Hātınlär sārbaş bolib,
(11) Közin yumib bébahtlär,
(12) Bāş kıttıķmi, tāş kıttıķ,
(13) Ātāvérdi miltıķni.

- (14) Qaçib k tdi  lning aqlm n h  i,
(15) G ldir ydi   mbilb lning d  i,
(16) R yh n p d   h mm si qul   s ls ,
(17) Z ngl b  ı di k p miltı ning d vu i.
(18)  d m bitg n s rb z k p d b  yt di;
(19)  ldin y rm y k tin qar b qayt di,
(20)   mbil qorg nid  turib k p s rb z,
(21) Qurtd y qayn b   hli miltı   t di.
(22)  n   ndi C lm n kızilg  qar b bir s z  yt v rdi (23)  r bl r:
(24) S ng  qar r, R yh n  r b, v h d ding,
(25)  u vaqtl rd  k y   k rg n vaqt d ding,
(26)  uytibgin  bizni  ld b k ldingmi?
(27)   mbilb ld  bitt   d m yo  d ding,
(28)  l y , dingill b  lgin, s n kızil.
(29)  uytibgin  b tt llikni kıldingmi?
(30) S n  aribs b bizni  ld b k ldingmi?
(31)  l y , zinkiyib  lgin, C lm nb y,
(32)  un    d ml rni s rs n kıldingmi?
(33) D ry  t      h bl ri g m  di,
(34)     y b    d l b d vl r tim  di.

[124]

- (1)  un   s rb z tinm y miltı   t di,
(2) Miltı   tg n  un   s rb z kim  di?
(3) G ro lid n  uytib c nsiz boldingmi?
(4) H n ng k ygir  uytib  ld b k ldingmi?

(5) Änä éndi äräblärning bu yérdä ölişini köring, (6) Häsäncänni mindirib, yaşındäy âkıb Äşkar tığning üstigä (7) çıqdı [Häsän çäpsän]. “Änä şu Çämbildä tinmäy (8) miltıq âtilyâpti târs-turs, pağ étib. Häsän çäpsän (9) aççıglänib, étäğini tügib âldi. Onça tışni koyıngä sâldi. Änä (10) éndi Häsän çäpsänning ävci kélđi. On beş künlik (11) âydäy bälkıtib Häsäncänni tığning bäländ çoqqısıgä (12) mindirib koyib, änä bu Häsän çäpsän Témirhân (13) pādşāning oğlı Häsānhāngä qarāb bir söz äytđi:

- (14) Sēn tığning üstidä turgin,
(15) Uruşni örgänib âlgın!
(16) Hängämäni bizdän körgin,
(17) Tāmāşā kılgın, közingdän!
(18) Uruşni örgänib bizdän,
(19) Cānim sādağadır sizdän!
(20) Äräblärmän uruşäyin,
(21) Hābār âlgın éndi bizdän!
(22) Tāmāşāni körmāq sizdän.
(23) Yälläsi, äylänsin qarā közdän!
(24) Sēn äynälgın, Häsän bizdän!
(25) Âl kētdim mēn uruşgä,
(26) Hābār âlgın, Häsän, bizdän!
(27) Cānimni tāpşirdim haqqa.
(28) Âpti äräblär Çämbilni.
(29) Âl kētdim éndi yäkkä.
(30) Häsän çäpsän şāvkın sâldi,
(31) Däbdäbäsi bäländ boldi.
(32) Rāyhān pādşāning üstigä,
(33) Huddi misli bälädäy bop,
(34) Tutāb yāngän çälädäy bop,

- (35) Här ât qoyib kélâyâtir,
(36) Âldi huddi málädây bop,
(37) Şavdirâydi ârpädây bop,

[125]

- (1) Kélâyâtir Âşkar tâğdân,
(2) Qulâqläri körpädây bop.
(3) Här çâpâdi Häsân çâpsân,
(4) Qıltıqlängän ârpädây bop,
(5) Qulâqläri körpädây bop,
(6) Hamir qılgän suprädây bop.

(7) Änä éndi hâtinlär Râyḡhân pâdşâ bilân âtişip yâtibdi. (8) Häsân çâpsân idrâyib-idrâyib qarâyvérdi. Qaräsä, (9) Çämbildä tñq-tñq étib miltıqlär âtilâyâtibdi. Änä (10) éndi Häsân çâpsân Häsänni tâğning üstigä qoyib, ġayrätı (11) coş urib, Häsânḡängä: (12) - Qorqmây, pismây sën şu tâğning üstidä otir.- (13) dédi. Şâl kältäkni qoligä âlib, bir-ikki taşni qoynigä (14) sâlib, ât qoydi. Râyḡhân pâdşâning qoşınıgä tikkä (15) bârib ârälâşdi. Änä éndi, âl keldi, déb şavqın sâlib (16) Häsân çâpsânning âräblär bilân uruşġanı:

- (17) Çâpsân yürägi tâşdi,
(18) Körgänning aqli şaşdi.
(19) Haqlâb Göroġli tuzin
(20) Köring Häsändây çâpsân,
(21) Äräblärmän uruşdi.
(22) Qân kıp Çämbil dâştini,
(23) Köring Çâpsân işini,
(24) Şâl kältäkni tolġaydi,
(25) Mäydä-mäydä kılibdi,
(26) Äräblärning başini.
(27) Äcâlli öldi, déyişdi,

- (28) Göroqli keldi, déyişdi.
(29) Häsän çapsân yakkä özi,
(30) Äräblärmän uruşdi.
(31) Ölik uzälib qaldı,
(32) Änçä ädämlär öldi.
(33) Ğayrät kılib bir özi,
(34) Şunçä yätgän läşkärmän,
(35) Tuşğäçä uruş kıldı.
(36) Tohmän äräb keldi-dä,
(37) Bängi bähäybät tärtib,

[126]

- (1) Häsän çapsân girdini,
(2) Äräblär qamsäb aldı.
(3) Häsän çapsân beçärä,
(4) Yalgız ortädä qaldı.
(5) Hätinlär cänni sätđi,
(6) Särbäzi kiyim kiyib,
(7) Baş kattıkmı, taş kattıq,
(8) Äräbning qoşinigä,
(9) Tinmäyin miltıq atdı.
(10) Häsän çapsân beçärä,
(11) Köp qoşinning içidä,
(12) İçläri küyib kettı.
(13) Ortädä yalgız özi,
(14) Yalgızlık yamân ekän,
(15) Qulâğı çippä bitdı.

- (16) Toḥmān ārāb ġayrāt kıp,
(17) Uşlä, uşlä qorqmäng déb,
(18) Qıstāb Çapsāngä yétدی.
(19) Şāḥmān ārāb bir taşni,
(20) Nābāp qoligä ālib,
(21) Çapsānni közlāb ātdi,
(22) Çākālāk tāmīrigä,
(23) Bir uçı tēgib ötdi.
(24) Yäkkä özi bébaḥtning,
(25) Miyi⁶⁰ äylānib kētdi.
(26) Cān hiylāsin kılib,
(27) Kāltāgini sérmāslāb,
(28) Qoşinning çākkāsīgä,
(29) Héz kılib çıqıb kētdi.
(30) Hāsānhānning āldīgä,
(31) Köp ārābni öldirib,
(32) Qıstāb bēçārä yétدی.
(33) Özgināsini cildirib,
(34) Hāsānhānni küldirib,
(35) Boyinigä mindirib.
(36) Häyt, déb Hāsān çapsān,

[127]

- (1) Éldān haqqās uzāqqa,
(2) Bālā tāğīgä kētdi.
(3) Göroğli, Şāḥmān, köp lāşkār,

⁶⁰ Miyāsi.

- (4) Şirvān éligä yétđi.
- (5) Şirvān élning ħātini,
- (6) Hürkinçilik bop qaldı.
- (7) Turkmān özbék, áldigä,
- (8) Ĥālcuvān çıķıb kétđi.
- (9) Gülning bardı ġunçäsi,
- (10) Öldik déb çuvlaşadı,
- (11) Āräblärning bäçäsi.
- (12) Göroġlibék áldigä,
- (13) Közlärigä yaş álib,
- (14) Ĥālcuvāndäy çéçäsi,
- (15) [Élçi bop çıķıb bardı].
- (16) Ānāv kim, déb ġäpläşib,
- (17) Şu qoşinning néçäsi,
- (18) Çuvlaşadı bäçäsi,
- (19) Tāmāşā äyläng Ĥālcuvānning işigä,
- (20) Qān tökilgān Čāmbil bélning dāştigä.
- (21) Häy ättäng, déb öpkäsini bāsālmäy,
- (22) Bārib qaldı Göroġlining qāşigä.
- (23) Ānä éndi Göroġlibék Ĥālcuvāngä qarāb bir söz (24) äytävérdi:
- (25) Yüräklärim bolib kétđi tolā qān,
- (26) Hāmrah bolġay musulmānlärgä imān,
- (27) Qay vaqt boldı ärāb Čāmbil kētgāni,
- (28) Ĥabār bērgin Göroġligä, çéçäcān?!
- (29) Hēc nārsä körinmäydi közimä,
- (30) Nimä désām qulāq sālġin sözimä!

- (31) Äräb bitgän kaçân Çämbilgä kätädi,
(32) Hübär bérigin, çéçäcānim, özimä?!
(33) Äräb bitgän ätlärini cildi ékän,
(34) Bälä tağning başın tumän çäldi ékän,
(35) Qay vaqt boldi äräb Çämbil kätgäni,
(36) Hätinläarning häli qandäy boldi ékän?!

[128]

- (1) Cun saqallär yamän sävdä qıldimi,
(2) Köçä-köçä ölik bolib qıldimi?
(3) Hayallämäy darräv gäpir, çéçäcān,
(4) Çämbilbélni qallābilär āldimi?
(5) Yunus päri hafä bolib qıldimi?
(6) Qandäy bildi mēn Väyängän kätgānim,
(7) Qaytibginä Rāyḡhān äräb bildikän?
(8) Änä éndi Göroğlibék bu gäplärni äytädi. Undän keyin (9) Hālcuvān Göroğligä qarāb
bir söz äytäverdi:

- (10) Ästingdä Ğirkök āt oynär här älvān,
(11) Bātirgä bēribsän kārē tēri qalkān,
(12) Hätinni çāpgānmän ābro tolāmi?
(13) Häydävérgin Ğirkök ātni, bāçäcān!
(14) Äräb bārgän yoqdi Çämbil yurtigä,
(15) Qulāq sālgın mēndäy çéçäng dādigä!
(16) Çämbil élni yēbir-yēsir qılmāsın,
(17) Hām déb qarāmāgin ātning bētigä!
(18) Äftāb tégmäy bağlārdä gül solmäydi,
(19) Bātir bolmäy bēlgä ḡancār çālmäydi.

- (20) Häydäyvér, bāçācān, tinmäy ātingni,
(21) Hātinni öldirsäng, ābroy tolmäydi!
(22) Kulāk sālgin bāçācān, äytgān tilgä!
(23) Yigitlär işkıvāz sāçi sumbulgä.
(24) Méni désäng, bāçälärgä tégmägin,
(25) Vaqtli bāçācān, yétgin Çämbilgä!
(26) Rāyhān pādşā Çämbilbélgä barmäsin,
(27) Äcälsiz néçä ādām undä ölmäsin.
(28) Vaqtli häydäyvér, qaynim, ātingni,
(29) Çämbil élni uzun sākāl älmäsin.
(30) Bälä-çaqa köçälärdä särsān bop.
(31) Kün kıyāmāt hātintlärgä bolmäsin.
(32) Häydäyvér, bāçācān, vaqtli ātni,
(33) Hātin-halāc täşviş körib qālmäsin!
(34) Yāppä häydäng, hämmäng birdäy qarindāş,
(35) Hātintlärni bāndi kılib kēlmäsin,

[129]

- (1) Ölgānçä turkmängä tā'nä bolmäsin,
(2) İkki yüzim çirkāvul bop qālmäsin,
(3) Qarindāşgä yüzim tubān bolmäsin.
(4) Häydäyvér qarindāş tinmäy ātingni,
(5) Yāmān kılmä ävlādingni zātingni.
(6) Hātintlärdän nimä ābro ālāsān?
(7) Bārib körib ālgin Çämbil yurtingni,
(8) Bāçācān, qorigin mämläkātingni.
(9) Hām déb qarāmägin ātning bétigä,

- (10) Ҷамчи ургин дāl бédāvning ҷātigā,
(11) Вақтли бāringlār Ҷāmbil yurtigā,
(12) Даҳл қилмāy кéting Ширвān кétingā.
(13) Һāy ҷирāғим, bundā тāшвиш қилмānglār,
(14) Бālā-ҷақалārни āғизгā ālmānglār.
(15) Ғayrāt қилиб кётāvéring Ҷāmbilgā,
(16) Ҳayāllāmāng, қистāng, yoldān қālmānglār.
(17) Шu пāllā тālāmāқ ҳumsāning иш;
(18) Sizlār бātir ёрлиgingдān қālmānglār.
(19) Dindān қaytib ārāb кётди Ҷāmbilgā,
(20) Һāydānglār тэзrāқ, yoldān қālmānglār.
(21) Һāydāyvér, Һāydāyvér,
(22) Ārāblār ālmāsin ōzbék élini.
(23) Cunlilār ālmāsin Ҷāmbil bēlini.
(24) Һāydānglār, ҷирāғим, кéting Ҷāmbilgā.
(25) Yıǵlāgānning yāш mildirār yūzigā,
(26) Һāmmā ишāнди Ҳālcuvānning sōzigā.
(27) Ҳātini қорқиб қāldи Ширвān élining,
(28) Āmin, déb fātihā тārtди yūzigā.
(29) Tāmāšā āylāng Ҳālcuvān himmātini,
(30) Tālātmādi Ārābistān yurtini.
(31) Ҳālcuvānning gāpi bilān Gōroǵli,
(32) Gāpā ōzbék minib āldи ātini.
(33) Oқib kōrdи шu қizilning ҳātini,
(34) Īzlāyvérди éнди Ҷāmbil yurtini.
(35) Suvlīgīgā қuyruқ бāylāb kōp қошин,

(36) İzlär boldi éndi Çämbil yurtini.

[130]

- (1) Yürägi küyib kétédi,
- (2) Şirvân dâştin çängitdi.
- (3) İş täräplär Görogli,
- (4) Élätigä yol tärtdi.
- (5) Téz häydäng, déb sözläşib,
- (6) Mäyiblärdäy bozläşib,
- (7) Conäyvérđi Görogli,
- (8) Çämbilbélni izläşib.
- (9) Hämmäläri cän sätđi...
- (10) Ätlärini oynätđi.
- (11) Çämbilbélning békläri,
- (12) Däim çöldä yol tärtdi.
- (13) Rähm äylägän häligä,
- (14) Bulbul ıonär güligä.
- (15) Göroglibék conädi,
- (16) Conäb Çämbil éligä,
- (17) Däim näsväsiz çöligä.
- (18) Çärm méşgä suv ärtđi.
- (19) Kättä gössäm térisin,
- (20) Néçtäsinı tulup kıp,
- (21) Däim kıstäb yol tärtdi.
- (22) Kéçä démäyđi, künduz,
- (23) Bir néçälär cuft bolgän,
- (24) Bir néçä yürıb yälgız,

- (25) Däryā tubidä kúnduz,
(26) Nämāzşām çıkar yulduz,
(27) Rābbānā, déb conādi,
(28) Hām kéçä-yu, hām kúnduz.
(29) Ätlärni ırğıtdı,
(30) Téz häydäng, déb söz kâtdı...
(31) Turkmän élning lâşkâri,
(32) Tinmäy kıstâb yol târtđı.
(33) Kéçä démäydi kúnduz,
(34) Yüräk vağırlâb kétégân,
(35) Göroğlibék hä, dédi,
(36) Gâh top bolib, gâh yâlgız,
(37) Çäng bolibdi, kulâ-tuz.

AÇIKLAMALI DİZİN

Sıra: a â b c ç d ä é f g h ı i j k l m n ñ o
ö p r s ş t u ü v y z

A

ābro (< Fars. āb-ı rūy) İtibar, etki, nüfuz, onur, ün, saygınlık. Krş. **ābroy**.

ā. 128/12

ā. āl- Var olan imkândan

faydalanmak. 129/06

ā.+lärni (izzât ābrolärni āl-) 112/15

ā.+ni āl- 111/23

[=4]

ābroy Bk. **ābro**.

ā. 128/21

[=1]

ādām Ar. İnsan, beşer, kişi.

ā. 102/26, 102/33, 105/11, 110/21, 116/07, 117/05, 123/18, 123/27, 128/27

ā. (héç bir ādām) 102/30, 122/29

ā. émäs 105/15

ā.+lārgä 109/38, 121/03

ā.+lär 125/32

ā.+lärni 123/32

ā.+lärning 109/36

ā.+ning 116/21

ā. tili 108/01

[=19]

ādämsiz İnsansız, ıssız.

ā. çöl 102/07

[=1]

ādāmgärçilik İnsaniyet, insanlık.

ā. kıl- 116/12

[=1]

ādāmzād Fars. İnsan, insanoğlu.

ā. 107/26

[=1]

āftāb Güneş, güneş ışığı.

ā. tāg- 128/18

[=1]

aql Ar. Düşünme, anlama, kavrama ve davranışlarını ayarlama melekesi, us.

a.+i şaş- Hayran kalmak, şaşırmak. 125/18

a.+imni şaşir- Hayretten düşünemez duruma gelmek, şaşırmak. 113/33

a.+in āl- Büyülenmek, meftun olmak. 116/22

a.+mān hüşi kêt- Ne yapacağını şaşırmak, düşünemez olmak. 123/14

[=4]

ālām Ar. Yeryüzü, dünya.

ā.+ni tut- Her yere ulaşmak, dünyayı sarmak. 121/17

[=1]

āmān 1. Dikkat çekme, tembih, uyarı.

ā. 116/23

2. Sağ salım, zarar görmemiş, incinmemiş, sağlam.

ā. (ésân-āmān) 114/21

[=2]

āmin Ar. Duâlardan ve hayır temennîlerinden sonra, “Allah kabul etsin, öyle olsun!” anlamında kullanılan söz.

ā. dé- 129/28

[=1]

āšnā Fars. Arkadaş; âşinâ, tanıdık.

ā. 117/16

ā.-bilış 114/25

ā. bol- 101/04, 109/31, 117/13

[=5]

āšnālāş- Arkadaş olmak.

ā.-ib 113/28

[=1]

āšnālîk Arkadaşlık, tanıdıklık.

ā.+ı (āšnālîğı) 111/21

[=1]

āvārä (< Fars. āvāre) Başiboş, belli bir düzeni olmayan, düzensiz.

ā. kıl- 122/26

[=1]

āvāz Fars. Ses, seda.

ā.+i 121/17

[=1]

Å

âç- (Bir şeyi) Kapalı durumdan açık duruma getirmek.

â.-ib 112/09

â.-ib yum- 112/31

[=2]

köz âç- 112/31

[=1]

âçık Gizliliği olmayan, olduğu gibi görünen.

a. (könglini âçık âydin kıl-) 117/14

[=1]

âçil- (Çiçek için) Büyüyüp gonca hâinden çıkmak, açmak.

â.-sin 118/03

[=1]

âğız Hayvan ve insanlarda yüzün ön aşağı kısmında yer alan, yemeye, içmeye, nefes alıp vermeye, ses çıkarmaya, konuşmaya yarayan ve sindirim borusunun giriş deliği olan boşluk.

â.+gä âl- Sözüünü etmek, bahsetmek, anmak. 129/14

â.+i (âğzi) 106/15

â.+i (âğzi kılâkka yét-) Sevinci yüzünden belli olmak. 106/15

â.+idä (âğzidä) 118/20

â.+imni (âğzimni) 112/09

[=5]

âğri- (Vücûdun herhangi bir yeri) Ağrılı olmak, insana ızdırap ve acı vermek.

â.-b 114/29

[=1]

âk- Süzölmek, kaymak, kayarak geçmek.

â.-ib 124/06

[=1]

âl I Önemli bir makamın veya kişinin var olduğu, bulunduğu yer, o makam veya şahsın önü, katı, yanı; huzur.

â.+didän 103/13

â.+i (aldi) 124/36

â.+igä (aldigä) 101/02, 101/08, 127/07, 127/12

â.+igä (âldigä çakır-) 104/12

â.+igä (âldigä çık-) 126/30

â.+igä (âldigä kél-) 101/02

[=8]

âl II Durum, vaziyet, hâl.

â. 125/15

[=1]

âl- 1. (Herhangi bir şeyi) Tutup yerinden ayırarak elinde veya yanında bulundurmak.

â.-di 103/26, 104/25

â.-ib 125/13, 126/20

2. Bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak.

â.-ib bâr- 114/03

â.-ib kâç- (âpkâç) 122/04

â.-ib kélinglär (âpkénglär) 108/11

â.-inglär (ânglär) 103/20

3. (Bir şeyi) Kullanmak veya gerekeni yapmak üzere yanında bulundurmak.

â.-ib kélip (âpkép) 106/19

â.-ing 108/06

4. Berâberinde götürmek veya getirmek.

â.-dimi 101/17

â.-ämän 107/33

â.-ib 108/14, 115/01, 118/11

â.-ib çık- 103/09

â.-ib kél- 102/28

â.-ib kêt- 110/15, 111/35, 112/02

â.-ib kêt- (âpkét) 117/19

5. Sağlamak, elde etmek, temin etmek.

â.-di 102/34

â.-äsän 129/06

â.-ib 112/15

â.-säng-çi 111/23

6. Basmak, galebe etmek, istilâ etmek, kaplamak.

â.-dimi 128/04

â.-mäsın 128/29, 129/22, 129/23

7. Kendine ulaştırılmak, iletilmek.

â.-gäysän 114/27

â.-gin 124/21, 124/26

â.-ib 114/30

â.-ib kél- 119/32

8. Fethetmek, zaptetmek.

â.-! 120/33, 126/02

â.-gäni 107/06, 107/09

â.-gin 129/07

9. Bir insanı ölüm yoluyla bu dünyadan ayırmak.

â.-di 102/23
â.-ämân 105/25
â.-ib 105/36
 10. Kapmak, öğrenmek.
â.-gin 124/15
 11. Kaplamak, sarmak, tutmak.
â.-ib 127/13
 12. "İşte, bak." anlamında söylenir.
â.-! 124/25, 124/29
 13. mec. Büyülenmek, meftun olmak.
â.-di 116/22
 14. mec. İntikam.
â.-inglär 103/16
 15. mec. Sözüünü etmek, bahsetmek, anmak.
â.-mänglär 129/14
 16. Yardımcı fiil.
â.-di 116/03, 104/12, 113/23, 116/36, 123/09, 124/09, 129/32
â.-ib 104/12,
 17. Yeterlik işlevinde tasvirî fiiller yapar.
â. çidâyâl- (çidâyâlmây) 108/32
â.-mâydi (âlâlmâydi) 121/02
 [=59]
ābro āl- 129/06
ābroni āl- 111/23
āgızgā āl- 129/14
aklin āl- 116/22
ḥabār āl- 114/27, 119/32, 124/21, 124/26
ḥabārin āl- 114/30
izzāt ābrolärni āl- 112/15
källäsin āl- 105/36
källäsini āl- 105/25
közlärigä yâş āl- 127/13
öçni āl- 103/16
ölim āl- 102/23
 [=15]
çakırīb āl- 104/12, 104/12
çıkıb āl- 120/33, 123/09
ḫamsāb āl- 126/02
kılıb āl- 102/34
minib āl- 113/23, 116/36, 129/32
minişib āl- 116/03
oyib āl- 103/20
örgänib āl- 124/15
täläb āl- 104/25

tügib āl- 124/09
 [=14]
āldin Önce, evvel; ilk, birinci, ilk olarak.
ā. 123/19
 [=1]
ālis Uzak, irak, mesafeli.
ā.+ni yākm kıl- 107/03
 [=1]
ālmā Açık pembe çiçekler açan, verimli, dayanıklı ağacın rengi kırmızı ile açık yeşil arasında değişen, sert ve parlak kabuklu, hoş kokulu, ufak çekirdekli, ekşi, mayhoş veya tatlı, vücûda yararlı birçok hassalar taşıyan gevrek meyvesi.
ā. 106/05
 [=1]
ālti Beşten sonra, yediden önce gelen sayının adı.
ā. (âyâğı ālti kōli yétte bol-) 104/07
 [=1]
āp Āl- fiiline -ib zarf fiil ekinin gelmesiyle oluşan kelime.
ā. çık- 120/24
 [=1]
āpkāç- Alıp kaçmak.
ā.-ār 122/04
 [=1]
āpkénglär Alıp gelin.
ā. 108/11
 [=1]
āpkép Alıp gelip.
ā. 106/18
 [=1]
āpkét- Alıp gitmek.
ā.-gin 117/19
 [=1]
āppāk Bembeyaz.
a. āydin 102/08
 [=1]
āpti Āl- fiiline -ib zarf fiil ekinin gelmesiyle oluşan kelimeye geçmiş zaman ekinin gelmesiyle oluşan sözcük.
ā. 124/28
 [=1]
ārälä- Aralarına biraz mesâfe koymak, seyrekleştirmek.
ā.-b 122/24
 [=1]

ârîğ Zayıf, güçsüz, çelimsiz, lâğar.

â. êkân 101/20

[=1]

ârt Arka, geri, art.

â.+idân 115/35

[=1]

ârt- Çoğalmak, aşmak, artmak.

â.-di 130/18

[=1]

suv ârt- 130/18

[=1]

ârtık Artık, fazla, ziyâde.

â. 109/09, 111/20, 112/01

[=3]

âst Alt, alt kısım.

â.+igä 106/19

â.+ingdä 128/10

[=2]

ât Binme, yük çekme ve taşıma

hizmetlerinde kullanılan Orta Asya
menşeli, tek tırnaklı, memeli hayvan.

â. 112/03, 121/31, 124/35

â. (ğırkök ât) 128/10

â. başını tinmäy koy- 111/03

â. başını tüg- 110/33

â.+gä 101/12, 105/29

â.+i 105/06

â.+igä 111/08, 116/36

â.+ing 101/20

â.+ingni häydäyver- Atı hızla

sürmek. 128/20, 128/28, 129/04

â.+ini 129/32

â. koy- Atı tırısı kaldırmak, hızla
koşturmak. 125/14

â. koy- Atı bir tarafa yönlendirip
hücum etmek. 104/03

â.+lärä 116/03

â.+lärini 127/33, 130/10

â.+lärni 130/29

â.+ni 106/18, 110/18, 118/12

â.+ni (ğırkök ât) 128/13

â.+ni çäp- 104/01

â.+ni häydäyver- 111/02, 128/13,
128/32

â.+ning 128/17, 129/09

â.+ning (ildäm ât) 106/26

â. sâl- Atı tırısı kaldırmak, hızla
koşturmak. 113/24

[=34]

ât- 1. Bir şeyi bir hedefe veya bir tarafa
doğru fırlatmak.

â.-di 126/21

â.-ämân 106/05, 112/11

2. (Top, tabanca, tüfek, silâh vb.)
Patlatmak.

â.-di 121/16, 121/22, 126/09

â.-ädi 123/21, 124/01

â.-är 119/36

â.-gän 124/02

â.-ing 123/04

â.-inglär 122/33

[=12]

miltık ât- Ateş etmek. 123/04,
124/01, 124/02, 126/09

miltıkni ât- 121/16, 121/22

okni ât- 122/33

şähli miltık ât- 120/22, 123/21

[=9]

közläb ât- 126/21

siltäb ât- 112/11

[=2]

âtä Baba, cet.

â. 104/32

â.+mning 114/01

â.+si bol- 117/29

[=3]

âtälik Babalık.

â. kıp Baba gibi itina, şefkat
göstermek. 117/08

[=1]

âtäver- Atıvermek.

â.-! 121/10

â.-di 123/13

â.-gin 120/22, 120/32

â.-ing 122/30

[=5]

miltık âtäver- Ateş etmek.
121/10

miltıkni âtäver- 120/32, 122/30,
123/13

[=4]

âtil- (Bir şey) Bir hedefe veya bir tarafa
doğru fırlatılmak.

â.-âyâtibdi 125/09

â.-yâpti 124/08

[=2]

miltık âtil- 124/08

miltıklär âtil- 125/09

[=2]

âtiş- Karşılıklı ateş açmak, çatışmak.

â.-ib yât- 125/07

[=1]

âtli Atlı, ata binmiş.

â. 109/11

[=1]

âvkat Yemek, azık.

â. 113/09

[=1]

ây I Ay, senenin aylık müddeti.

â. 123/34

[=1]

ây II Güneşten aldığı ışığı yeryüzüne yansıtan ve dünyamızın tek uydusu olan gök cismi, kamer, mah.

â. 111/35, 112/02, 114/26, 117/29, 119/26, 120/09, 120/23, 120/25, 123/07

â.+dây 124/11

[=10]

âyâk Vücudun, bacadan ayak bileğiyle ayrılan ve yere basıp durmayı, yürümeyi sağlayan kısmı.

â.+ı (âyâğı âlti kıli yétti bol-) 104/07

â.+ımni (âyâğımni) 112/18

[=2]

âydin Açık, temiz; açıklığa kavuşmuş, çözümlenmiş.

â. (âppâk âydin) 102/08

â. (kōnglini âçik âydin kıl-) 117/14

[=2]

âz- Yoldan çıkmak, doğru yoldan şaşmak, yolunu kaybetmek.

â.-ib 107/22

[=1]

B

bâğ Far. Bahçe, yeşillik, ağaçlık ve çiçeklik yer, bostan.

b.+ka (bākka) 106/05

b.+lârdâ 128/18

[=2]

bağır mec. Yürek, kalp, gönül.

b.+im (yüräk-bağrim kabâr-) Çok duygulanmak. 105/04

b.+im (yüräk-bağrim pişir-) 113/37

b.+in (bagrin) 111/36

b.+in (yüräk-bağrin yirt-) 111/36

[=4]

bâğlâ- İp, bağ veya başka bir araçla bir şeyi bir yere, diğer bir şeye veya birkaç şeyi birbirine tutturmak, birleştirmek. Krş. **bâyılâ-**

b.-b 110/08

[=1]

bälni bâğlâ- 110/08

[=1]

bâhabâr Far. Bilgili, deneyimli; bilen, haberdar.

b. bol- 117/22

[=1]

bâk- Gözleri bir şey üzerine çevirmek.

b.-kan 118/19

b.-sä 123/34

[=2]

bälâ Küçük çocuk, yavru.

b.-çağa Çölük çocuk. 104/21,

104/31, 104/37, 105/03, 108/27,

109/14, 109/21, 109/24, 110/01,

111/17, 118/07, 118/22, 119/02,

128/30, 129/14

b.+lärimni 109/30

b.+läring 116/19

b.+läрни 107/12

b.+m 113/33

b.+mni 114/24

b.+mning 117/32

b.+si 109/29

[=22]

bâr Kâinatta veya düşüncede bulunan, mevcut olan şey, var.

b. 104/16, 105/30, 116/28, 121/25

b. bol- 117/25

b.+di 111/31, 119/19, 122/34, 127/09

b.+imni 117/24

b.+ini 102/27

b.+mi 109/09, 110/17, 111/20,

112/01

b.+mikân 110/16

[=16]

bâr- Ulaşmak, erişmek, vasıl olmak, varmak.

b.-! 101/03, 117/33

b.-di 127/15

b.-ämân 115/28

b.-äydim 115/26

b.-gân 107/33, 128/14

b.-gân bol- 117/35

b.-gän songrä 114/21
b.-gänlär 103/05
b.-gin 108/23, 108/33, 117/33
b.-ib 101/09, 102/25, 102/27,
 104/03, 104/20, 104/24, 104/28,
 104/30, 105/07, 105/10, 107/14,
 111/34, 113/23, 114/03, 115/19,
 115/21, 119/14, 121/14, 125/15
b.-ib-kél- 109/33
b.-ib bildir- 102/20
b.-ib kál- 127/22
b.-ib kél- 105/27, 105/31, 105/34
b.-ib kör- 129/07
b.-ib tur- 105/24, 111/24
b.-inglär 129/11
b.-mä 116/31
b.-män 105/14, 105/15
b.-mäsin 128/26
b.-mäydi 113/19
b.-säng 103/04
 [=48]
nämâzgär-nämâzgär bär- 101/09
téz bär- 108/23
tikkä bär- 125/15
 [=3]
âlib bär- 114/03
çâpip bär- 121/14
çıkıb bär- 127/15
irgıb bär- 113/23
kélib bär- 101/03
 [=5]
bärmâk Ulaşma, erişme, varma.
b. 110/11, 110/20
 [=2]
bäs- Ansızın saldırmak, gâfil avlamak,
 bir yere baskın yapmak.
b.-gänning 105/36
b.-ib 120/35
 [=2]
bäsâl- Bastırmak.
b.-mäy 127/21
 [=1]
öpkäsini bäsâl- 127/21
 [=1]
bâş 1. İnsan vücudunun göz, kulak,
 ağız, burun gibi duyu
 organlarının ve beynin
 bulunduğu en üst, hayvan
 vücudunun en ön kısmı,
 kafa.

b.+gä (sâçni bâşgä tuy-) 122/10
b.+i 114/29
b.+idä 107/30
b. kattıkmı tâş kattıq Çok fazla
 gayret etmek. 122/14, 123/12,
 126/07
 2. Kişinin ya da bir canlının
 kendisi. [Kelime bu anlamda
 daha çok deyimlerde kullanılır.]
b.+igä 103/11, 121/31, 121/33
b.+ini 120/21, 125/26
b.+ini (ât bâşini tinmäy koy-) 111/03
b.+ini (ât bâşini tüg-) 110/33
 3. Bir şeyin en üst kısmı, tepe,
 zirve.
b.+in tumän çâl- 127/34
 [=14]
bâşka Bilinenden ayrı, değişik, farklı.
b. (+dän bâşka) 119/31, 119/34,
 120/03, 120/06
 [=4]
bâşlıq Başkan, önder.
b. bol- İdare etmek, başkan olmak.
 109/17
 [=1]
bâşmâklä- Gözetlemek.
b.-ydi 113/20
 [=1]
bâtir (< Moğ. *bagatur*) Cesur, yiğit, alp.
b. bol- 128/19
b. érligingdän kál- 129/18
b.+gä 128/11
b.+lär 110/02
b.+lärning 111/32
 [=5]
bävär Fars. İnanç, inanış, itimat.
b. kıl- İnanmak. 103/23
 [=1]
bây Şaşma ifade eden ünlem, vay.
b. (vây-bây dé-) 105/32
 [=1]
bâyä Demin, kısa süre önce, az önce.
b. 113/28
 [=1]
bâylä- Bk. **bâglä-**
b.-b 129/35
b.-di 106/23
 [=2]
kuyrukâylä- 129/35
şâpâylä- 106/24

[=2]
bāçā Fars. Çocuk, evlat. Krş. **bāçācān**.
b. -çaça Çölkü çocuk. 119/10
b.+lār 104/32
b.+lārgā 128/24
b.+si 127/11, 127/18
[=5]
bāçācān Bk. **bāçā**.
b. 128/13, 128/20, 128/22, 128/25,
128/32, 129/08
[=6]
bādbaht Fars. Tâlihi kötü olan, bahtsız,
tâlihsiz, uğursuz, şanssız (kimse).
b.+ingning 114/06
[=1]
bādān Fars. Vücut, gövde.
b.+i 117/04
[=1]
bāhāybāt Fars. Kocaman, muazzam,
dev.
b. 125/37
[=1]
bāhr Felâket.
b.+idā 118/08
[=1]
bālā (< Ar. *be-lā*) Başa dert olan, insanı
çok üzen kimse veya şey.
b.+dāy bop 124/33
[=1]
Bālā Tāğ Yer adı.
b.+ka 121/08
b.+igā 127/02
b.+ning 127/34
[=3]
bālānd Fars. Yüksek, yüce.
b. 124/11
b. bol- 124/31
b.+gā 122/20, 123/03
[=4]
bālkit- Parlamak, ışıldamak, ışımak.
b.-ib 124/11
[=1]
bālki Fars. Bir ihtimale göre,
muhtemelen.
b. 104/21
[=1]
bāndā Fars. Birine mensup olan, onun
hizmetinde bulunan, ona tâbi ve
tarafdar olan kimse.
b.+gā 111/20

[=1]
bāndi Fars. Tutuklu, esir, tutsak.
b. kıl- Esir almak, tutsak etmek.
108/08, 110/30, 110/34, 113/05,
122/05, 128/35
b. kıp 108/17, 120/02
[=8]
bāng (Fars. *beng*) Ban otu denen bitki
ve bunun afyon gibi uyuşturucu,
keyif verici tohumu, esrar.
b.+i tārt- Esrar çekmek. 125/37
[=1]
Bāngibāy Çopān Kişi adı.
b. 118/21
[=1]
bārākāllā (Ar. *bāreke* “mübârek etsin”
ve *Allāh* ile *bārek ’allāh*)
Beğenilen, takdir edilen bir şey
karşısında kullanılan “maşallah,
aferin, ne güzel” anlamında övgü
sözü.
b. 116/18, 121/21
[=2]
bāri Hepsi, tüm, bütün.
b. 102/23, 102/33, 102/34, 109/10
b.+ni 107/13, 108/19, 108/21,
112/37, 113/03
b.+sin 108/12
[=10]
bāttāllik (Ar. *betālet* “hareketsiz
durmak, işlemez olmak”tan *battāl*)
Şiddet, acımasızlık, kötülük.
b.+ni 116/06, 123/29
[=2]
bāyān Ar. Açıklama, anlatma, söyleme.
b. bér- Anlatmak, söylemek. 101/19
[=1]
bāzor Fars. Güç bela, zar zor.
b. yét- 109/03
[=1]
bébaht Fars. Mutsuz, bahtsız, talihsiz.
b.+lār 123/11
b.+ning 126/24
[=2]
bécāy Fars. Yanlış, uygunsuz.
b. 113/10, 121/11
b. bol- İç içe geçmek, karmaşık
olmak. 108/26
b.+in 102/17

b.+in siylä- Ağırlamak, misafir etmek. 114/02
[=5]
béçārā Fars. Çaresiz, aciz, zavallı.
b. 113/22, 113/25, 113/30, 119/13, 126/03, 126/10, 126/32
[=7]
bédāv Hızlı at.
b.+lär 123/34
b.+ning 129/10
[=2]
bégümān Fars. Şüphesiz.
b. 116/22, 119/16
[=2]
béhuş Fars. Akli başında olmayan, kendinden geçmiş, baygın; şaşkın, sersem.
b. bol- 113/26
[=1]
béimān Fars. İmansız, kâfir.
b.+ning 103/06
[=1]
bék Bir devletin ya da kabilenin yöneticisi, bey; erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü.
b. 121/15, 121/21
b. (ähmädbék) 113/17, 114/33, 118/14
b. (äşkarbék) 121/12, 121/19
b. (göroğlibék) 101/03, 102/11, 102/31, 107/15, 107/16, 108/13, 109/28, 109/35, 111/06, 111/09, 112/06, 119/20, 121/20, 127/12, 127/23, 128/08, 130/15, 130/35
b.+kä (göroğlibék) 112/04
b.+lär 108/18, 119/16, 119/23
b.+lär (yāppä bék) 111/07
b.+läri 130/11
b.+ning 121/28
[=32]
békār Fars. Faydasız.
b. bol- 111/21
[=1]
bél I İnsan ve hayvan vücudunun orta kısmında, göğüsle karın arasında hafifçe darlaşmış olan bölüm.
b.+gä 122/16, 128/19
b.+idä 111/32
b.+igä 106/24, 106/27

b.+imdän (bélimdän kuvvätim két-) 111/33
b.+ni bağlä- 110/08
[=7]
bél II Dağ tepeleri arasında geçit veren alçak yer, dağ geçidi.
b.+ini (çämbil bél) 129/23
b.+ning (çämbil bél) 127/20
[=2]
bépāyān Fars. Sonsuz, sınırsız, geniş.
b. 104/15, 107/18
[=2]
bér- 1. (Bir şeyi bir kimseye) İletmek, eriştirmek.
b.-di 101/10, 107/15
b.-ibsän 128/11
b.-säng 105/20
2. (Karşıdakine iletmek istenen fikir, haber, emir, öğüt vb. bir şeyi) Bildirmek.
b.-! 101/19, 119/19, 119/33
b.-di 104/12
b.-gän 121/20
b.-gin 104/28, 105/07, 117/36, 119/04, 119/29, 120/05, 120/09, 127/28, 127/32
b.-ing 103/17, 103/31
3. (Bir şeyi karşılık beklemeden birine) Bırakmak, bağışlamak.
b.-ib 118/12
4. (Kendisine âit bir şeyi başka birine veya bir yere) Bırakmak, onun istifâdesine sunmak.
b.-äy 105/06
5. Harcamak, sarfetmek.
b.-äyin 113/16
6. (Belli bir yere doğru) Çevirmek, yöneltmek
b.-ib 103/13
7. Kazandırmak.
b.-ib 120/13
b.-ing 114/23
[=26]
bäyān bér- 101/19
däräk bér- 117/36
énçi bér- 118/12
habär bér- 103/17, 103/31, 104/28, 127/28, 127/32
märdänälük bér- 120/13

mäslähät bér- 119/04, 119/19, 119/29, 119/33, 120/05, 120/09
orin bér- 103/13
sälām bér- 101/10, 107/15
tängä bér- 104/12
 [=19]
kılib bér- 113/16
 [=1]
bésonakay Sakar, hantal.
b. 113/19
 [=1]
béş Dörtten sonra, altıdan önce gelen sayının adı.
b. 124/10
 [=1]
bét Yüz, surat, sima, çehre.
b.+igä 128/17, 129/09
b.+ing 101/22
b.+ingdän 105/20
 [=4]
bézär- Bıkma, usanma.
b.-män 105/17
 [=1]
biç- (Kumaş, deri vb.ni) Dikilecek şeyin ölçülerine göre kesmek.
b.-är 122/01
 [=1]
äcäl käfänin biç- 122/01
 [=1]
bil- 1. Bir şey hakkında bilgisi olmak, o şeyi öğrenmiş bulunmak.
b.-di 128/06
b.-dikän 128/07
b.-ämän 105/23, 113/04
b.-ib 106/18
b.-mädi 119/21, 119/23
b.-mäsin 122/17, 122/29
b.-mäymän 114/08
 2. Anlamak, gerçeğine erişmek, idrak etmek.
b.-di 104/09, 120/11
b.-gändä 115/20
b.-mäysänmi 103/25
 3. Kabul etmek, addetmek, saymak.
b.-gin 120/34
b.-mäng 103/19
b.-säng 105/14

4. Bir işin ehli olmak, o işi yapmaya alışmış bulunmak
b.-säng 111/29
 [=18]
işni bil- 111/29
yälgän bil- 103/19
 [=2]
bildir- Bir konu hakkında bilgi veya haber vermek.
b.-äyin 102/20
b.-gäni 102/21
b.-mädi 109/35
b.-säng 105/10
 [=4]
sirni bildir- 109/35
 [=1]
bârib bildir- 102/20
 [=1]
bilän 1. İle, cümle içinde aynı görevdeki iki kelime veya öbeği birbirine bağlamaya yarayan söz.
b. 101/01, 101/07, 102/19, 116/13, 117/12, 122/03
 [=6]
 2. İsimlerin sonuna gelerek birliktelik, beraberlik, araç, neden veya durum anlatan cümleler yapmaya yarayan söz.
 Krş. **billä**.
b. 101/03, 114/25, 117/16, 118/24, 125/07, 125/16
b. (gäpi bilän) 129/31
b. (séning bilän) 106/09
b. (buning bilän) 109/29
b. (şähmän bilän) 103/14
 [=10]
bilgir Bilirkişi, uzman, bilgiç.
b. 116/16
 [=1]
bilış Bilme, tanıma.
b. (äşnā-biliş) 114/25
 [=1]
billä Bk. **bilän** 2.
b. 106/09
b. (séningmän billä) 106/07
b. (sénmän billä) 105/34, 116/04
 [=4]
bir 1. Sayıların ilkinin adı.
b. 126/19, 126/23

- b. ikki** 125/13
2. Belirsiz sıfat veya zamir olarak herhangi bir şeyi, yeri veya kimseyi gösterir.
- b.** 101/11, 103/14, 104/12, 104/13, 104/16, 105/13, 105/20, 105/32, 105/33, 106/33, 107/17, 107/26, 108/17, 111/09, 112/04, 113/31, 115/25, 116/17, 116/25, 116/29, 116/33, 117/15, 118/21, 119/15, 120/13, 121/26, 123/22, 124/13, 127/23, 128/09, 130/23, 130/24
- b. (héç bir ādām)** 122/29
- b. (héç bir kişi)** 102/29, 119/32
- b.+in birin āyt-** 108/19
3. Yalnız, sadece.
- b. öz** 112/33, 125/33
[=41]
- birār** Herhangi, bir, bazı.
b. 108/35, 117/10
- b. kişi** 107/28
[=3]
- birāv** Bir kimse, herhangi biri.
b. 101/17
[=1]
- birdäy** Eşit olarak, aynı derecede, birden.
b. (hämmäng birdäy) 128/34
[=1]
- birdäyginä** Bir tanecik.
b. 114/12
[=1]
- birgäginä** Bir başına, tek başına.
b. 115/26
[=1]
- bit-** 1. Sona ermek, bitmek.
b.-di 126/15
b.-gän 123/18
2. Yazmak.
b.-gin 117/17
3. Yetişmek, olmak.
b.-gän 103/15, 104/26, 106/32, 107/11, 109/01, 119/08, 127/31, 127/33
- b.-gängä** 104/08
[=12]
- çippä bit-** 126/15
hatgä bit- 117/17
[=2]
- bitir-** Sonlandırmak, tamamlamak.
b.-dim 111/15, 119/28
[=2]
- kulāğımni bitir-** 111/15, 119/28
[=2]
- bittä** Tek, bir, bir tane,
b. 103/03, 108/25, 123/27
[=3]
- biz** Çokluk birinci şahıs zamiri.
b.+dän 124/16, 124/18, 124/21, 124/24, 124/26
- b.+gä** 111/11
b.+ni 110/04, 123/26, 123/30
[=9]
- boğ-** Bağlamak.
b.-ayäpti 112/04
b.-inglär 122/16
[=2]
- bol-** Olmak.
b.-! 111/02
b.-di 101/04, 104/31, 105/01, 105/03, 106/21, 106/27, 108/26, 109/01, 109/04, 109/06, 109/10, 109/23, 109/27, 110/22, 111/21, 112/03, 116/10, 116/35, 117/13, 119/02, 119/05, 119/18, 121/29, 124/31, 127/27, 127/35, 129/36
- b.-di ékän** 127/36
b.-dik 110/14
b.-dim 106/21
b.-dimi 107/25
b.-dingmi 124/03
b.-ädi 102/33, 119/26
b.-ämän 105/34, 106/09, 106/11, 106/13
b.-ärsän 116/19
b.-äsän 101/15, 102/03
b.-äyin 120/29
b.-gay 127/26
b.-gän 101/21, 102/05, 107/34, 108/07, 108/12, 108/36, 130/23
b.-gändä 114/29
b.-gäni 107/10
b.-gänimdän 115/04
b.-gäysän 114/28
b.-gin 117/22, 117/25, 117/29, 117/32, 120/31
b.-ib 104/07, 104/27, 109/17, 109/31, 113/24, 113/26, 118/19,

119/07, 119/08, 119/28, 121/03,
121/07, 121/19, 123/10, 130/36
b.-ib (bop) 104/34, 106/15, 107/36,
108/09, 111/28, 113/02, 120/28,
121/19, 124/33, 124/34, 124/36,
124/37, 125/02, 125/04, 125/05,
127/06, 127/15, 128/30, 129/02
b.-ib kâl- 104/34, 110/19, 111/28,
118/19, 127/06, 128/02, 128/05,
129/02
b.-ib kêt- 111/27, 121/19, 127/25
b.-ibdi 110/06, 111/08, 111/22,
130/37
b.-ing 108/05
b.-mä 112/24
b.-mädi 102/32, 113/35, 119/20,
119/25
b.-mägin 120/20
b.-mäsä 113/11, 119/31, 119/34,
120/03, 120/06
b.-mäsin 128/31, 129/01, 129/03
b.-mäy 128/19
b.-mäyin 121/01
b.-mäymi 107/30
b.-sä 102/26, 104/31, 104/37,
105/03, 105/09, 109/04, 109/13,
110/19, 112/29, 112/34, 113/09,
117/35
b.-säng 106/12, 111/12, 111/16,
111/25, 121/04
b.-säng-çi 111/24
b.-sin 114/06, 114/07, 114/09,
114/12
[=149]
āšnā bol- 101/04, 109/31,
117/13
ātäsi bol- 117/29
âyâğı âlti koli yätti bol- 104/07
bāḥabār bol- 117/22
bār bol- 117/25
bāşlik bol- 109/17
bâtir bol- 128/19
bälädäy bol- 124/33
bäländ bol- 124/31
bécây bol- 108/26
béhuş bol- 113/26
békâr bol- 111/21
cänsiz bol- 124/03
cuft bol- 130/23
çağ bol- 113/02

çälädäy bol- 124/34
çäng bol- 130/37
çirkâvul bol- 129/02
dädil bol- 121/03
därägidä bol- 111/24
äkäsi bol- 114/28
ärpädäy bol- 124/37, 125/04
égäsi bol- 117/32
ékäm bol- 120/31
élçi bol- 127/15
érkä bol- 108/09
ésân bol- 121/04
ḥabärdar bol- 114/07
hafä bol- 112/24, 119/28,
120/20, 128/05
ḥamir kılgân supradäy bol-
125/06
ḥarābāt bol- 104/34
hämrah bol- 127/26
här dārdi içidä bol- 116/10
ḥäyrān bol- 111/28
ḥuşvaqt bol- 106/15
hürkinçilik bol- 127/06
ildām bol- 111/12, 111/16,
111/25
ittifak bol- 110/14
ḳandäy bol- 119/26, 127/36
ḳarindāş bol- 107/36
ḳasd bol- 119/07
ḳattıḳ bol- 110/06
ḳay vaqt bol- 127/27, 127/35
ḳaydān bol- 102/03
käsäl-päsäl bol- 114/29
kétär bol- 106/27
ḳıyāmāt bol- 109/23, 121/01
ḳıyāmāt-ḳāyim bol- 107/10
ḳıyāmātdān yāmān bol- 119/05
ḳıyāmātdān yāmān sävdä bol-
111/22
körpädäy bol- 125/02, 125/05
kün ḳıyāmāt bol- 119/18,
128/31
mälädäy bol- 124/36
mäst bol- 121/19
olcä bol- 109/06, 109/10
ölik bol- 128/02
pādşā bol- 106/21
päydä bol- 118/19
säbāb bol- 109/27
särbāz bol- 123/10

särsân bol- 128/30
şerdây bol- 121/19
tälätöp məcārā bol- 112/03
tärāf bol- 105/01, 119/08
téz bol- 111/02
tirik bol- 115/04
top bol- 109/01, 130/36
tuyğun kuşdây bol- 113/24
ul bol- 114/09, 114/12
yâmândän bol- 110/22
yâvgärçilik bol- 104/27, 121/29
yäk köz bol- 121/07
yäksân bol- 119/02
yüräklärim tolä kân bol- 111/27, 127/25
yürgän yeri çöl bol- 114/06
yüzim tubân bol- 129/03
zâr bol- 116/19
 [=96]
bârgän bol- 117/35
izlär bol- 129/36
kétär bol- 106/22, 116/35
kétgän bol- 109/13
minär bol- 111/08
 [=6]
bolgây Yer, mekân.
b.+dä 116/23
 [=1]
bop Olmak fiilinin, zarf-fiil eki alırken hece düşmesine uğramış şekli (bop < bol-ib).
b. 104/34, 106/15, 107/36, 108/09, 111/28, 113/02, 121/19, 124/33, 124/34, 124/36, 124/37, 125/02, 125/04, 125/05, 127/06, 127/15, 128/30, 129/02
 [=18]
bostân Fars. Sebze bahçesi, bağ.
b.+imni 115/31
 [=1]
boy İnsanın tabanı ile tepesi arasındaki yükseklik, kâmet, endam.
b.+ingdän 120/29
 [=1]
boyin Vücudun omuzlarla baş arasında kalan ve başı bedene bağlayan kısmı.
b. (qaddi-boyin bük-) 120/15
b.+idä (boynidä) 113/14
b.+igä (boynigä) 113/23
b.+igä min- Üzerine almak. 113/23

b.+igä mindir- 126/35
b.+imdä (boynimdä) 112/29
b.+imä (boynimä) 112/25, 112/27, 113/06, 113/12
b.+imä mindir- 112/25, 112/27, 113/06, 113/12
b.+inggä (boyninggä) 105/28
 [=15]
boytib Böyle.
b. 107/19
 [=1]
bozärt- Sarartmak.
b.-ib 117/09
 [=1]
bozlä- Sızlanmak; ağlamak, gözyaşı dökmek.
b.-b kâl- 109/24
 [=1]
bozlaş- Ağlaşmak.
b.-ib 130/06
 [=1]
bozlät- Ağlatmak, göz yaşı döktürmek.
b.-ib 118/32
 [=1]
bökirt- Bağirtmek; kükretmek, böğürtmek.
b.-ib soy- 110/37
 [=1]
bu 1. İşaret sıfatı.
b. 102/04, 103/07, 103/19, 103/24, 104/07, 105/12, 105/18, 105/19, 106/32, 108/32, 109/02, 109/28, 109/33, 110/03, 110/06, 110/09, 110/12, 111/18, 113/19, 113/19, 113/20, 113/29, 114/34, 115/32, 116/07, 116/11, 121/23, 122/28, 124/05, 124/12, 128/08
 [=31]
 2. İşaret zamiri.
b. 104/13
b.+lär 101/04, 113/28, 118/15, 119/01
b.+lärin (bolärin) 114/08
b.+ndä 111/10, 115/03, 115/14, 119/22, 119/24, 120/28, 122/36, 129/13
b.+ndän 109/09, 111/20, 112/01
b.+ni 104/08, 105/32
b.+ning 109/29, 120/11
 [=21]

bulbul Fars. Çok güzel öten, sesinin güzelliğiyle meşhur küçük kuş, bülbül.

b. 130/14

[=1]

bulğa- Bulamak, kirletmek.

b.-b 104/11

[=1]

burkıllä- Kıvrıla kıvrıla yükselmek (duman).

b.-b (burkılläb) 118/18

[=1]

burkıllät- Kıvrıla kıvrıla yükseltmek (duman).

b.-ib 119/36

[=1]

buz- İyi ve düzenli bir duruma son vermek, değiştirip kötüleştirmek.

b.-ib 109/19

b.-ib kél- 102/25

[=2]

buzil- Bozulmak, düzgünlüğü kaybolmak, dağılmak.

b.-ib kél- 104/29

[=1]

bük- Sertçe çevirmek, kıvırmak.

b.-ärmän 120/15

[=1]

ḳaddi-boyin bük- 120/15

[=1]

C

cān 1. Fars. İnsanlarda hayatın devamını sağlayan madde dışı varlık, ruh.

c. 117/13

c.+dān 107/21

c.+im 124/19

c.+imni (şirin cān) 115/29

2. İnsanın kendi varlığı, yaşama, yaşayış, hayat.

c.+dān kēç- Her türlü zorluğa, ölüme bile razı olmak. 105/18

c. hiyläsin ḳıl- 126/26

c.+imni 104/14, 124/27

c.+imni sāt- 112/07

c.+ini sāt- 107/15, 108/13

c.+ni sāt- 101/12, 102/10, 108/31, 122/32, 126/05

c. sāt- 107/19, 130/09

c.imni tik- Canını feda etmek. 115/29

3. Sevgi ve yakınlık belirten seslenme sözü.

c.+imdi 114/04

[=20]

cānsiz Hayat belirtisi olmayan, ölü.

c. bol- 124/03

[=1]

cāy (Fars. *cāy* > *cā*) Yer, mahal, mevki, mekân.

c.+dā 116/23

c.+gä 109/32

[=2]

Cālmän Köroğlu'nun düşmanı, Reyhan Arap'a Köroğlu'nun Veyengen'e gittiğini, Çembil'e saldırmanın tam zamanı olduğunu söyleyen kişi. Krş. **Cālmän Kızil, Cālmänbây.**

c. 108/09, 109/02

[=2]

Cālmän Kızil Bk. Cālmän.

c. 102/04, 108/04, 109/17, 109/27

c. dēgän 101/06

c.+gä 123/22

[=6]

Cālmänbây Bk. Cālmän.

c. 123/31

[=1]

cālpillät- Çekmek.

c.-ib 118/33

[=1]

cāmāāt Ar. Bir yere toplanmış insan kalabalığı.

c. 110/04

[=1]

cāmi Ar. Hep, bütün, tüm, hepsi.

c. 108/29

[=1]

cāncāl Kavga, savaş, arbede.

c. ḳıl- 116/24

[=1]

cāzāil Ar. Çakaloz topu. Mermi olarak çakıl taşı atan bir tür top.

c.+ini 119/36

[=1]

célāk Kadınların başına attığı örtü, başörtüsü.

c.-çāpān 115/12

[=1]

cékir- Tehdit etmek.

c.-māng (cérkimāng) 114/20

[=1]

cévaḥānā Fars. Civası olan ev, civa bulunduran yer.

c. 121/14

c.+gä 120/33

[=2]

cil- Yerinden kalkmak, hareket etmek, kımıldamak.

c.-di ékän 127/33

[=1]

cildir- Hareket ettirmek, kımıldatmak.

c.-ib 126/33

[=1]

conä- Gitmek, yola çıkmak.

c.-! 118/06

c.-b 130/16

c.-b kët- 118/12, 118/14

c.-di 130/15, 130/27

[=6]

conät- Göndermek, nakl etmek, sevk etmek.

c.-di 108/23

c.-gin 117/07, 117/11

[=3]

conäyvér- Gidivermek, yola çıkıvermek.

c.-di 107/05, 107/11, 130/07

c.-gin 118/10

c.-sin 106/30, 118/15

[=6]

coş urmāk *mec.* Coşmak, hiddetlenmek.

c. 125/11

[=1]

cuft Fars. Çift, ikili, eş.

c. bol- 130/23

[=1]

cun Kıl, tüy; yün.

c. 105/36, 128/01

c.+lärini 118/33

[=3]

cunli Tüylü, yünlü.

c.+lär 108/27, 129/23

[=2]

cuvān Fars. Evli ama genç kadın.

c. 109/32

[=1]

Ç

çāg An, vakit, zaman.

ç. bop 113/02

ç.+1 (ḥuftān çāgı) 104/18

[=2]

çaķa Küçük çocuk, yavru.

ç. (bāčā-çaķa) 119/10

ç. (bālā-çaķa) 104/31, 104/37, 105/03, 109/21, 109/24, 111/17,

118/07, 118/22, 119/02, 128/30

ç.+läring (bālā-çaķa) 104/21, 109/14

ç.+lärni (bālā-çaķa) 110/01, 129/14

ç.+lärni (bālā-çaķa) 108/27

[=16]

çaķalāk Bebek.

ç.+lär 104/32

[=1]

çaķır- Bir kimseye gelmesi için seslenmek, çağırarak.

ç.-ib āl- 104/11, 104/12

[=2]

āldigä çaķır- 104/12

[=1]

çaķlāmā (> *çāglä-*) Nişan alma durumu.

ç. kıp 121/22

[=1]

çāl- 1. Etrafı sarmak.

ç.-di 119/06

ç.-di ékän 127/34

2. Vurmak, darbe indirmek.

ç.-äsän 101/12

ç.-mäydi 128/19

[=4]

bāşin tumän çāl- 127/34

ḥancär çāl- 128/19

ķamçi çāl- 101/12

tozān çāl- 119/06

[=4]

çāp- Koşmak, koşturmak. Krş. **çāpiş-**

ç.-ādi 125/03

ç.-gänmān 128/12

ç.-gim kél- 113/11

ç.-ib bār- 121/14

ç.-ing 104/01

[=5]

âtni çâp- At sürmek. 104/01
 [=1]
çâpân Pamuklu uzun giysi, kaftan.
ç. (célâk-çâpân) 115/12
 [=1]
çâpiş- Bk. **çâp-**
ç.-ib 104/08
 [=1]
çâpsân Becerikli, kurnaz. (Metinde Häsân'ın lakabı şeklinde geçmektedir.)
ç. 111/34, 125/17, 125/23
Ç. (Häsân Çâpsân) 111/10, 112/04, 124/07, 124/08, 124/12, 124/30, 125/03, 125/08, 125/10, 125/29, 126/01, 126/03, 126/10, 126/36
ç. (häsändây çâpsân) 125/20
ç.+gä 126/18
ç.+gä (Häsân Çâpsân) 111/09
ç.+im 111/25
ç.+ingning 113/38
ç.+ni 126/21
ç.+ning (Häsân Çâpsân) 113/23, 124/10, 125/16
 [=26]
çât Ayaklar arası.
ç.+igä 129/10
 [=1]
çäkäläk Orman, koru.
ç. 126/22
 [=1]
çäkkä Şakak, şakak kemiği.
ç.+sidän 121/06
ç.+sigä 126/28
 [=2]
çälä Yandığı hâlde sönmemiş olan odun.
ç.+däy bop 124/34
 [=1]
Çämbil Köroğlu Sultan'ın hüküm sürdüğü şehir. Krş. **Çämbilbél.**
Ç. 103/27, 109/04, 110/20, 112/19, 112/31, 115/34, 127/27, 127/35
Ç. bél 127/20, 129/23
Ç.+dä 114/13, 124/07, 125/09
Ç.+dägi 121/25
Ç.+dän 101/06
Ç. dāṣti 125/22
Ç. él 102/13, 102/10, 102/14, 102/15, 102/19, 102/32, 104/36,

107/09, 110/05, 111/30, 111/34, 112/20, 112/26, 112/33, 114/11, 114/19, 119/09, 128/16, 128/29
Ç. éli 130/16
Ç.+gä 103/04, 108/25, 112/10, 113/24, 115/05, 115/10, 115/19, 117/11, 117/19, 117/33, 117/35, 118/06, 118/13, 118/15, 119/35, 127/31, 128/25, 129/15, 129/19, 129/24
Ç. korgāni 123/20
Ç.+ni 109/20, 101/07, 118/17, 121/02, 124/28
Ç.+ning éli 101/05
Ç.+ning šähri 109/19, 111/13
Ç.+ning yurti 103/30
Ç. pādšā 107/35
Ç. šähri 102/25, 104/34, 107/06, 109/08, 115/17, 118/10
Ç. yurti 116/35, 117/03, 128/14, 129/07, 129/11, 129/34, 129/36
 [=80]
Çämbilbél Bk. **Çämbil.**
ç.+dä 123/27
ç.+dän 102/11, 108/15
ç.+gä 128/26
ç.+idän 108/04
ç.+igä 107/02, 115/28
ç.+ini 120/01
ç.+ni 103/18, 104/04, 104/24, 104/30, 128/04, 130/08
ç.+ning 102/22, 123/15, 130/11
 [=17]
çäng Toz.
ç. bol- 130/37
 [=1]
çängit- Tozutmak, toz kaldırmak.
ç.-di 130/02
 [=1]
çärçä- Yorulmak, tükenmek.
ç.-psân 101/13
 [=1]
çärm Meşin; kösele.
ç. 130/18
 [=1]
çéçä Yenge. Krş. **çéçäcän.**
ç+ng 128/15
ç.+si 127/14
 [=2]
çéçäcän Bk. **çéçä.**

ç. 127/28, 128/03
 ç.+im 127/32
 [=3]
Çéhrä Temirhan padişahın kızı, Hasan Han'ın kız kardeşi. Krş. **Gülcéhrä**.
 Ç. 116/25, 117/11, 117/19
 Ç.+ning 117/29
 [=4]
çévär Terzi, usta.
 ç.+di 105/05
 [=1]
çık- 1. (Bulunduğu yerden) Dışarıya varmak, içeriden dışarıya doğru gitmek.
 ç.-ib âl- 123/09
 ç.-ib bâr- 127/15
 2. (Bir yerden) Uzaklaşmak, ayrılmak, (bir yeri) terketmek.
 ç.-ib 104/18
 3. (Birine) Görünmek.
 ç.-di 103/09
 4. Yukarı doğru gitmek, yüksekteki bir yere erişmek, tırmanmak.
 ç.-di 124/07
 ç.-ib 123/03
 ç.-kım 122/20
 5. Gitmek.
 ç.-armän 120/14
 ç.-ay 120/24
 ç.-ib âl- 120/33
 ç.-ib kêt- 126/29, 127/08
 6. (Ses için) Duyulur hâle gelmek.
 ç.-adi 107/07, 108/01, 120/08
 ç.-di 123/17
 7. (Ay, güneş ve yıldızlar için) Görünmek, doğmak.
 ç.-ar 130/26
 8. Sonuç olarak belirlemek.
 ç.-ib 119/14
 9. (Ay ve mevsim) Sona ermek, geçmek.
 ç.-ib 121/04
 [=19]
gâp çık- 107/07, 108/01, 120/08
yürägi kımidän çık- 119/14
âldigä çık- 126/30
 [=5]
âlib çık- 103/09

âp çık- 120/24
 [=2]
çıkâr- Meydana getirmek, oluşturmak, hâsıl etmek.
 ç.-ây 113/01
 [=1]
tos-tälkânin çıkâr- 113/01
 [=1]
çıkavér- Etrâfa yayıllıvermek, dağılıvermek.
 ç.-di 118/18
 [=1]
çidä- Katlanmak, dayanmak, tahammül etmek.
 ç.-yâl- 108/32
 [=1]
çini Porselen.
 ç. 117/16
 [=1]
çippä Tamamen.
 ç. bit- 126/15
 [=1]
çirāk (< Fars. *çerāg*) Işık, nur.
 ç.+ım (**çirāgım**) 129/13, 129/24
 ç.+ımni (**çirāgımni**) 117/27
 [=3]
çirkâvul (?)
 ç. bop 129/02
 [=1]
çokkı Tepe, baş.
 ç.+sigä 124/11
 [=1]
çok (> *çog*) Köz, korlaşmış ateş.
 ç.+lär 122/35
 [=1]
çopân (Fars. *çōbān* – *şōbān*) [Kelime Türkçe'den Balkan dillerine de geçmiştir] Koyun, keçi, manda, sığır gibi ehlî hayvan sürülerini güdüp otlatan kimse.
 ç. (**bāngibây çopân**) 118/21
 ç.+lär 118/20
 [=2]
çorttä Doğrudan, açıkça, hemen.
 ç. 105/01
 [=1]
çökir- Batırmak, daldırmak, çöktürmek.
 Krş. **çöktir-**
 ç.-mä 120/26
 [=1]

kökäyin çökir- 120/26
 [=1]
çöktir- Bk. **çökir-**
ç.-mäng 114/32
 [=1]
kökäyini çöktir- 114/32
 [=1]
çöl Kumluk, susuz ve ıssız geniş arazi, sahra.
ç. (yürgän yeri çöl bol-) 114/06
ç.+dä 130/12
ç.+dän 101/18, 107/21, 118/23
ç.+dän (suvsız çöl) 107/08
ç.+idän 118/18
ç.+idän (ädämsız çöl) 102/07
ç.+igä 130/17
ç.+lärädä 112/17
ç.+ni 119/06
ç.+ni (zänglägän çöl) 120/35
 [=12]
çun (< Fars. *çün*) Gibi, sanki.
ç. 113/30
 [=1]
çuvilläş- Nâra atmak.
ç.-ib kät- 108/29
 [=1]
çuvlä- Yaygara koparmak, gürültü yapmak. Krş. **çuvläş-**
ç.-b 104/26
 [=1]
çuvläş- Bk. **çuvlä-**
ç.-ädi 127/10, 127/18
ç.-ib 106/33
 [=3]

D

däbil (< Ar. *ṭabīl*) Davul.
d.+lärni (polät däbillärni tuy-) 110/32
 [=1]
dād Fars. Feryat, figan.
d.-färyäd dé- 107/34, 114/34
d.+igä 111/04, 128/15
d.+ini 103/24, 121/27
 [=6]
dâğırlät- İnletmek.
d.-ib 118/27
 [=1]
dahl 1. Tesir, etki.

d.+ing 116/20
 2. Bir işe karışmış olma, müdâhale.
d. kıl- 129/12
 [=2]
däim (Ar. *devām* “sürekli olmak”tan *dā’im*) Her zaman, daima, hep, sürekli.
d. 130/12, 130/17, 130/21
 [=3]
dāl Tam, kesin, doğru.
d. 123/34, 129/10
 [=2]
dāri- Adım atmak, yaklaşmak.
d.-ymän 112/35
 [=1]
dāvdirä- Telâşa kapılarak ne yapacağını şaşırarak, bocalamak.
d.-b 106/17
 [=1]
dāvuş (> *tāvūş*) Ses, ton.
d.+i 123/17
 [=1]
däbdäbä Ar. Göz alıcı gösteriş, şatafat, tantana, haşmet, ihtişam.
d.+si 124/31
 [=1]
dädil Maddi ve manevi açıdan kuvvetli, cesur, gözüpek.
d.-dädil söylä- 106/20
d. bol- 121/03
d. kıl- 121/13
 [=3]
därd Fars. Elem, sıkıntı, üzüntü.
d.+i (här dardi içidä bol-) 116/10
d.+ing 105/09, 107/24
d.+inggä 104/14
d.+ingni 101/25
 [=5]
däräk Haber, bilgi, malumat.
d. 110/17
d. bér- 117/36
d.+idä (därägidä) bol- 111/24
 [=3]
därkär Fars. Gerekli, lâzım.
d. 101/06, 106/32, 116/14, 118/16
 [=4]
därrâv Hemen, çarçabuk, anında.
d. 108/05, 110/02, 110/20, 128/03

[=4]
därvāzā Fars. Kale ve şehirlerin, külliyyelerin büyük giriş kapısı.
d.+gä 121/15
d.+ning 118/20
 [=2]
därvāzābān Fars. Kapıcı, muhafız, gardiyan.
d. 121/21
 [=1]
däryā Fars. Nehir, ırmak.
d. 123/33, 130/25
 [=2]
dāš Bk. **dāšt**
d.+i 123/15
 [=1]
dāšt Bozkır, ova, sahrâ, çöl. Krş. **dāš**
d.+dä 122/34
d.+dän 102/01
d.+igä 127/20
d.+in (şirvân dāšti) 130/02
d.+ini (çämbil dāšti) 125/22
 [=5]
dävlāt Ar. Belli bir toprakta bir hükûmet idaresi altında teşkilatlanmış bulunan bağımsız siyasi topluluk, milletin hukuki şahsiyet kazanmış şekli.
d.+imni 117/20
 [=1]
dē- 1. Söylemek, söz söylemek.
d.-! 104/21, 104/22, 104/24, 104/25, 104/26, 104/27, 104/30, 104/31, 104/33, 104/34, 104/36, 104/37, 105/01, 105/03, 105/22
d.-b 101/07, 102/20, 104/32, 107/34, 108/05, 108/06, 108/08, 108/23, 109/03, 109/30, 113/20, 113/20, 113/24, 114/01, 114/23, 114/34, 115/36, 116/02, 116/14, 118/20, 120/20, 120/26, 120/30, 123/18, 125/15, 126/17, 126/36, 127/10, 127/16, 127/21, 128/17, 129/09, 129/28, 130/05, 130/27, 130/30
d.-di 105/13, 105/32, 105/33, 106/21, 108/11, 108/13, 108/15, 108/16, 108/18, 108/30, 108/31, 108/33, 108/34, 108/35, 108/37, 113/21, 113/21, 115/05, 125/13, 130/35

d.-ding 105/16, 123/24, 123/25, 123/27

d.-gän 107/33

d.-gänçä 115/06

d.-gäning 121/13

d.-gänläring 110/04

d.-mä 117/10

d.-mäydi 113/08

d.-sä 113/08, 116/30

d.-säm 112/22, 117/17, 127/30

d.-säng 105/22, 116/31, 128/24

d.-yib 112/30

2. diye adlandırmak, vasıflandırmak.

d.-gän 101/06, 102/13

d.-gin 117/16

d.-mä 120/23, 120/25

d.-mädi 102/30

d.-mäy 101/09, 118/02

d.-mäydi 130/22, 130/33

d.-yin 105/08

[=101]

āmin dé- 129/28

dād-färyād dé- 114/34

dād färyād dé- 107/34

gäp dé- 121/13

hā dé- 130/35

hāy dé- 113/24

kéçä künduz démä- 118/02, 130/22, 130/33

kéçäni-kéçä künduzni-künduz

dé- 101/0

räbbänä dé- 130/27

söz dé- 105/13

vây-bây dé- 105/32

yaḥşi yāmān dé- 102/30

yällä dé- 112/30

[=15]

déyiş- Bir konuyla ilgili olarak anlatılan şeyleri ifâde etmek, söylemek.

d.-di 125/27, 125/28

[=2]

dimāğ Ar. Beyin, şuur.

d.+ı küy- Kanmak, aldanmak.
 109/34, 113/29

[=2]

dimākkmä Akılcık, beyincik.

d.+m 113/02

[=1]
din Ar. Tanrı'ya, doğüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren kurum, inanç sistemi.
d.+dän kıyt- Dinden çıkmak.
 107/01, 129/19
d.+idän kıyt- 104/23
 [=3]
dingillä- Koşuşturmak, hızlı koşmak.
d.-b 123/28
 [=1]
don- (Bir yere) Geri gitmek veya geri gelmek.
d.-äydim 115/23
 [=1]
dost (< Fars. *düst*) Yakın arkadaş, gönüldaş.
d.-duşmān 115/06, 122/28
 [=2]
duā (< Ar. *du'ā'*) Bir kimsenin isteklerini Tanrı'ya iletmesi, yalvarma, yakarış.
d. kııl- Dua etmek. 116/23
 [=1]
dunyā Ar. İçinde yaşadığımız âlem, yer yuvarlağı.
d.+dä 112/01
d.+dän öt- Ölmek, vefat etmek.
 105/19, 108/18
d.+si 104/15
d.+si tüş- 107/18
 [=5]
duşmān Fars. Birinin kötülüğünü isteyen, ona zarar vermeye çalışan kimse, hasım.
d. 108/02, 119/17, 119/30, 120/20, 120/26, 120/30, 121/02, 122/17, 122/21
d. (dost-duşmān) 115/06, 122/28
d.+ingni 117/34
d.+lärning 120/15
 [=13]
duvlä- Sallanmak, aynı doğrultu üzerinde sürekli bir şekilde hareket etmek, gidip gelmek.
d.-ydi 107/29
 [=1]

Ä

äbcil Becerikli, hünerli, mahâretli, mâhir.
ä. 112/13
 [=1]
äbr Fars. Bulut.
ä.+i (zār-zār çun äbri nävbähār yığlä-)
 113/31
 [=1]
äcäl Ar. Her canlı için takdir edilmiş olan ölüm zamanı, ömrün son demi.
ä. kâfänin biç- Eceli gelmek. 122/01
ä.+ning tonini kıy- Eceli gelmek.
 110/38
ä. yét- Eceli gelmek. 105/19
 [=3]
äcälli Ölüm zamanı gelen, ölümlü olan.
ä. 125/27
 [=1]
äcälsiz Ölüm zamanı gelmeyen.
ä. 128/27
 [=1]
äççık Hiddet, öfke.
ä. til 107/07
 [=1]
äççıklän- Hiddetlenmek, öfkelenmek, kızmak.
ä.-ib (äççıglänib) 124/09
ä.-sä (äççıglänsä) 116/34
 [=2]
ägär Fars. Şart anlamını güçlendirmek için şart cümlelerinin başına getirilir, eğer, şayet.
ä. 121/08
 [=1]
Ähmädbék Kişi, komutan adı.
Ä. 113/17, 114/33, 118/14
 [=3]
äkä Ağabey, büyüklere saygı seslenmesi. Krş. **äkäcän.**
ä. 120/32
ä.+m 105/08, 115/20, 115/36
ä.+m bol- 120/31
ä.+mdän 115/03, 115/13
ä.+si bol- 114/28
 [=8]
äkäcän Bk. **äkä.**
ä. 120/34
ä.+im 115/06
ä.+imdän 115/09, 115/24

ä.+imni 115/33
 [=5]
äkâ-ini Ağabey kardeş (erkek).
ä. 105/16, 105/17
 [=2]
äldä- Aldatmak, kandırmak.
ä.-b kél- 123/26, 123/30, 124/04
ä.-di 106/28
ä.-yin 105/32
 [=5]
äläyküm Ar. Harf-i cer ‘*ala, kum* “siz” zamîri.
ä. (ässälâm äläyküm) “Selâm üzerinize olsun” anlamında kullanılan selâm sözü. 107/35
 [=1]
älvân Ar. Türlü türlü, çeşitli.
ä. 128/10
 [=1]
änâv O, şu.
ä. 127/16
 [=1]
äncâm Fars. Eşya, araç-gereçler.
ä. 105/06, 122/12
ä.-äsbab Araç gereçler. 112/03
ä.+ingni 108/06
 [=4]
änçä Bir nice, pek çok, oldukça.
ä. 125/32
 [=1]
änä Bu, şu, işte.
ä. 101/06, 105/12, 105/33, 107/16, 109/33, 113/22, 113/26, 116/15, 118/15, 119/13, 124/07, 124/12
ä. éndi İşte şimdi. 101/01, 101/04, 102/04, 103/13, 104/07, 104/13, 106/30, 106/31, 109/37, 113/17, 113/21, 113/25, 114/34, 116/11, 116/15, 117/12, 118/11, 120/11, 120/12, 123/22, 124/05, 124/09, 125/07, 125/09, 125/15, 127/23, 128/08
 [=39]
änäkây Dadı, süt anne, anneciğim.
ä. 109/07
 [=1]
Ärâb (Ar. ‘*arab*) Arap yarım adasından çıkıp yayılmış olan Sâmi bir

kavmin adı.
Ä. 103/15, 103/26, 104/08, 104/26, 106/32, 107/11, 108/25, 109/01, 110/01, 118/36, 119/08, 120/01, 122/05, 122/36, 127/27, 127/31, 127/33, 127/35, 128/14, 129/19
Ä. (Räyhan Ärâb) 103/08, 106/02, 109/16, 109/22, 117/35, 118/17, 118/24, 118/34, 121/05, 121/24, 123/24, 128/07
Ä. (Şähmân Ärâb) 126/19
Ä. (Tohmân Ärâb) 125/36, 126/16
Ä.+dân (Räyhan Ärâb) 118/16
Ä.+gä 112/35
Ä.+ini 110/31
Ä.+lär 103/17, 104/01, 104/07, 104/23, 108/26, 108/29, 119/35, 122/02, 123/23, 124/28, 125/16, 126/02, 129/22
Ä.+lärgä 103/31, 104/02, 108/05, 108/09
Ä.+lärmân 112/16, 124/20, 125/21, 125/30
Ä.+läрни 109/18, 110/07, 110/34, 112/28
Ä.+läarning 103/28, 105/25, 108/21, 113/01, 113/03, 113/05, 120/19, 120/21, 120/27, 124/05, 125/26, 127/11
Ä.+läarning rähmi kél- 109/05
Ä.+ni 118/31, 126/31
Ä.+ning 118/04, 120/17, 126/08
 [=81]
Ärâbistân Arap ülkesi, Arapların yaşadığı memleket.
Ä. şähri 104/29
Ä. yurti 129/30
 [=2]
äräläş- Araya girmek, müdâhil olmak.
ä.-di 125/15
 [=1]
ärkân (Ar. *rukṇ* “direk, esas”ın çoğul şekli *erkân*) Bir topluluğun başlıca kimseleri, ileri gelenler, devletin, ordunun sayılı kimseleri, üstler.
ä. 117/20
 [=1]
ärpä Buğdaygillerden, taneleri ekmek ve bira yapımında kullanılan,

hayvanlara yem olarak verilen bir tahıl cinsi.
ä.+däy bop 124/37, 125/04
 [=2]
ärväh Ar. Ruhlar.
ä.+i 114/01
ä. ur- Cin çarpmak. 110/03
 [=2]
äsbāb Ar. Alet, malzeme.
ä.+ni (āncam-asbab) 112/03
 [=1]
Äskar Kişi adı. Krş. **Äskarbék**, **Äskarcān**.
Ä. 119/13, 121/15, 121/21
Ä.+gä 118/21, 120/12, 121/11
Ä.+ning 121/23
 [=7]
Äskär Tāg Yer adı.
Ä.+dän 125/01
Ä.+ning 113/04, 124/06
 [=3]
Äskarbék Bk. **Äskar**
Ä. 121/12, 121/19
 [=2]
Äskarcān Bk. **Äskar**
Ä. 119/04, 120/29, 120/31
 [=3]
äslā Ar. Hiçbir zaman, hiçbir şekilde, zinhar.
ä. 112/23
 [=1]
ässälām Ar. selam sözü, merhaba.
ä. äläyküm 107/35
 [=1]
ästä (<Fars. *āheste*) Yavaş, sessiz, yavaşça, sessizce, dikkatlice.
ä. 104/10
 [=1]
äşulā Şarkı, türkü.
ä. äyt- Şarkı söylemek. 112/30
 [=1]
ättäng Tüh, yazık, ne yazık.
ä. 119/20
 [=1]
ävc Güç, hırs.
ä.+i 124/10
ä.+im kél- Güçlenmek, hırslanmak.
 113/15
 [=2]

ävlād Ar. Bir anne baba için kendi oğulları veya kızları.
ä.+ingni 129/05
 [=1]
ävvāl Ar. Önce, eskiden, evvel.
ä. 105/26, 106/06, 106/12, 110/25, 111/07
 [=5]
äyāl Kadın.
ä.+lär 122/13, 122/22
ä.+lärning 121/27
 [=3]
äyāş- Korumak, sakınmak, saklamak.
ä.-mäs 117/13, 117/13
 [=2]
äylä- “Etmek, yapmak” anlamında yardımcı fiil.
ä.-gän 130/13
ä.-mäymän 112/23
ä.-ng 103/06, 103/10, 111/05, 122/31, 127/19, 129/29
ä.-nglär 114/20
ä.-yin 104/14
 [=10]
kurbān äylä- 104/14
rāhm äylä- 112/23, 114/20, 130/13
tāmāşä äylä- 103/06, 103/10, 111/05, 127/19, 129/29
yād äylä- 122/31
 [=10]
äylän- Etrafında dönmek, dolaşmak.
ä.-gin (äynälgin) 124/24
ä.-ib 126/25
ä.-ib kët- 113/30, 126/25
ä.-sin 124/23
 [=5]
miyi äylän- 126/25
 [=1]
äyri- Bir şey veya bir kimseden uzaklaşmak, onu geride bırakmak, ayrı düşmek.
ä.-! 110/02, 110/04
ä.-ib 115/03, 115/09
ä.-ib käl- 115/13
ä.-māy 115/25
 [=6]

äyt- Demek, söylemek.

ä.-! 101/15, 102/03, 107/20
ä.-di 101/11, 103/14, 104/13, 105/33, 106/33, 107/17, 108/12, 108/22, 111/09, 113/18, 113/31, 124/13, 128/08
ä.-ädi 116/31, 123/18
ä.-äverdi 112/05, 114/35
ä.-äy 102/09, 108/03, 108/24
ä.-äyin 104/16
ä.-gän 120/34, 121/18, 128/22
ä.-gäningni 105/35
ä.-gin 101/23, 102/02, 107/32
ä.-ib 108/36, 112/30, 114/02
ä.-ib koy- 112/37
ä.-inglär 104/02
ä.-mä 117/08
ä.-säm 109/25
ä.-säng 104/20
 [=39]
bolgän hädisäni äyt- 108/36
aşulä äyt- 112/30
gäplärni äyt- 128/08
hudäyilär äyt- 114/02
qattıq qasäm äyt- 116/31
rästin äyt- 102/03
rästini äyt- 108/03, 108/24, 109/25
söz äyt- 101/11, 103/14, 104/13, 105/33, 106/33, 107/17, 111/09, 113/31, 124/13
sözlärni äyt- 104/20
 [=19]
äytäver- Söyleyivermek, deyivermek.
ä.-di 102/06, 107/34, 108/19, 109/38, 116/17, 117/15, 118/21, 119/15, 120/13, 121/26, 123/22, 127/24, 128/09
ä.-äy 108/07
ä.-gin 101/25
 [=15]
birin-birin äytäver- 108/19
bolgän gäplärni äytäver- 107/34
bolgän gäpni äytäver- 102/06
söz äytäver- 116/17, 117/15, 118/21, 119/15, 120/13, 121/26, 123/22, 127/24, 128/09
 [=12]

é- 1. -imek (cevher fili) Türkçenin isimleri yüklem yapan ana yardımcı fiilidir.
é.-di 123/33, 123/34, 124/02
é.-kän 101/20, 126/14
é.-mäs 105/15, 118/01, 118/05, 118/09
é.-mäsä 113/21
 [=10]
2. Basit çekimli fiillerden bileşik çekimli fiiller oluşturan ana yardımcı fiildir.
é.-di ékän 127/33, 127/34, 127/36
é.-är ékän 103/11
é.-är ékändi 121/13
é.-gän ékän 104/11
é.-ib édi 109/31, 109/33, 113/28, 116/15
 [=10]
éçki Keçi.
é. 110/35
é.+däy 110/37
 [=2]
égä Sahip, iye, efendi.
é.+si 117/25, 119/25
é.+si bol- 117/32
 [=3]
égärlä- Eyerlemek, semer vurmak.
é.-nglär 110/18
é.-yäpti 112/03
 [=2]
égäsiz Sahipsiz, iyesiz, efendisiz.
é. qäl- 102/23
 [=1]
él 1. Yurt, memleket, vatan.
é.+dä (Çämbil él) 102/13, 102/14, 102/19, 111/30
é.+dän 101/18, 102/01, 127/01
é.+dän (Şirvân él) 118/23, 118/36
é.+gä 104/26, 122/18
é.+gä (Çämbil él) 102/15, 112/20, 112/33, 114/11, 119/09
é.+gä (Şirvân él) 106/01, 106/10, 122/04
é.+idä (Çämbil él) 111/34, 112/26
é.+idän (Çämbil él) 102/10
é.+idän (Çämbilning éli) 101/05
é.+idän (Şirvân éli) 104/18, 119/07, 120/07

é.+idän (Şirvāning éli) 118/25
 é.+igä (Çämbil él) 114/19, 130/16
 é.+igä (Şirvān él) 106/25, 127/04
 é.+igä (Şirvāning éli) 101/08
 é.+igä (Turkmän éli) 115/27
 é.+igä (Väyängäning éli) 106/28
 é.+imdän (Väyängän éli) 117/22
 é.+imdi 114/15
 é.+imni 117/18
 é.+ingni 101/19
 é.+ini (Çämbil él) 107/09
 é.+ini (Özbék éli) 129/22
 é.+ini (Şirvān éli) 118/29
 é.+ining (Şirvān éli) 129/27
 é.+ni (Çämbil él) 102/32, 104/36,
 128/16, 128/29
 é.+ning (Turkmän él) 121/30,
 130/31
 é.+ning (Şirvān él) 127/05
 2. Halk, ahali, kabile, herkes.
 é.+ni (Çämbil él) 110/05
 é.+ning 103/11
 [=51]
 él II Yakın olmayan kimse, yabancı.
 é.+ning 123/14
 [=1]
 élçi Belli bir husûsu konuşmak üzere bir
 taraf adına diğer tarafa gönderilen
 kimse, aracı.
 é. bop 127/15
 é.+ning 109/07
 [=2]
 élän- Elenmek, elekten geçirilmek.
 é.-sä 103/23
 [=1]
 élät Kabile, halk.
 é.+igä 130/04
 é.+ingni 101/14
 [=2]
 éllik Kırk dokuzdan sonra, elli birden
 önce gelen sayının adı, elli.
 é.+çä (kırk-éllik) 116/05
 [=1]
 Élsâri Destanda geçen yer ismi.
 É. 119/01, 120/28
 É.+gä 120/18
 É.+ni 118/30
 É.+ning 118/18
 [=5]
 énçi Miras.

é. bér- 118/12
 [=1]
 éndi Şimdi, şu an; bundan sonra.
 é. 101/05, 103/16, 103/27, 106/17,
 106/18, 106/33, 110/10, 110/13,
 111/29, 113/28, 113/30, 114/25,
 116/24, 116/35, 117/08, 117/33,
 118/15, 118/19, 119/18, 121/29,
 124/21, 124/29, 129/34, 129/36
 é. (änä éndi) 101/01, 101/04, 102/04,
 103/13, 104/07, 104/13, 106/31,
 106/32, 109/37, 113/17, 113/21,
 113/25, 114/34, 116/11, 116/15,
 117/12, 118/11, 120/11, 120/12,
 123/22, 124/05, 124/10, 125/07,
 125/10, 125/15, 127/23, 128/08
 [=51]
 ér Erkek, adam.
 é. 106/12, 121/33
 [=2]
 érkä Sevgili, kıymetli, gözde.
 é. 116/25
 é. bop 108/09
 [=2]
 érkäk Erkek, adam.
 é. 102/13, 102/22
 é.+läni 108/14
 [=3]
 érkäksin- Erkekçe davranmak.
 é.-ib 106/20, 106/24
 [=2]
 érlük Erkeklik, mertlik, yiğitlik.
 é.+ingdän (bâtir érligingdän qâl-)
 129/18
 é.+ingdän (érligingdän) 129/18
 [=2]
 és Akıl, fikir, beyin.
 é.+ing 119/19
 [=1]
 ésân Sağlıklı, sıhhatli.
 é. -āmān Sağ salim. 114/21
 é. bol- 121/04
 [=2]
 ésizginä Yazık, maalesef.
 é. 119/11
 [=1]
 eşäkli Eşği olan.
 é.+si 109/11
 [=1]
 eşit- Duymak, işitmek.

é.-di 109/28
é.-dim 111/28
é.-äy 101/16
é.-gin 102/24
é.-ib 102/04, 103/07, 105/12,
 109/33, 111/15
é.-ing 116/16
é.-inglär 103/24
é.-mädi 121/28
é.-māk 101/05, 106/32, 118/16
é.-sin 121/27
 [=16]
gäp eşit- 111/15
 [=1]
ét- Yapmak, etmek, eylemek, kılmak.
é.-di 106/29, 106/36, 108/10, 121/11
é.-ib 124/08, 125/09
é.-inglär 104/04
 [=7]
firib ét- 106/29
ğayrätlär ét- 121/11
ķahr ét- 106/36
pağ ét- 124/08
tānk-tānk ét- 125/09
vaqtlärin ħuş ét- 108/10
yāksān-yāksān ét- 104/04
 [=7]
étāk Giysinin belden aşağıda kalan
 bölümü, etek.
é.+ini (étäğini) 124/09
 [=1]
étik Çizme.
é.+imān (étigimān) 121/34
 [=1]

F

färyād Bk. **färyād**.
f. (dād-färyād dé-) 114/34
 [=1]
fātihā Ar. Kur'an-ı Kerim'in birinci
 suresi, fātiha suresi ["elhamdü lillāhi
 rabb-il-ālemîn" diye başlayan sure]
f. tārt- Fātiha okumak. 129/28
 [=1]
färyād Fars. Feryat, çığlık, ağlama. Krş.
färyād.
f. (dād färyād dé-) 107/34
 [=1]

färzänd Fars. Oğul, çocuk.
f. 113/35, 113/37
f.+dä 116/20
f.+i uçun 117/13
f.+im 114/14, 114/23
 [=6]
fäsl Mevsim.
f. 108/35, 115/25
 [=2]
fıkr Ar. Düşünce, zihinde tasarlanan
 şey, düşün
f. kêt- 121/01
 [=1]
firib Hile, aldatma, kandırma.
f. ét- Hile yapmak. 106/29
 [=1]
fukarā Ar. Vatandaş, yurttaş.
f.+gä 102/17, 114/16
 [=2]

G

ğacir Leşlerle beslenen, kartala benzer
 bir tür kuş.
ğ. ķonsin göşigä 103/12
 [=1]
gāh (Fars. *gāh* > *geh*) Bâzan, bâzı
 zaman, kâh [Tekrar edilerek
 kullanılır].
g. 130/36, 130/36
 [=2]
gam (< Ar. *gamm*) Kaygı, tasa, keder.
ğ. yé- Gam çekmek. 105/26, 112/06,
 112/12, 112/19, 120/14, 120/16,
 120/22
 [=7]
ğarib Ar. Kimsesiz, zavallı, biçare.
ğ.+sib 123/30
 [=1]
ğavğä Fars. Kavga, yaygara, gürültü,
 savaş.
ğ. kıl- Kavga çıkarmak, yaygara
 yapmak. 114/15
 [=1]
ğāyib (< Ar. *ğayb*) Kayıp, görünmez.
ğ.+ning ķuşidāy uç- 112/08
 [=1]
ğāyibānā (< Ar. *ğāibāne*) Gizli bir
 şekilde, görünmez bir şekilde.

ğ. 114/09
[=1]
ğayrāt Ar. İçten gelerek çalışma, belli bir şey için çabalama, didinme, çaba.
ğ.+i 125/10
ğ. **kıl-** 109/16, 111/06, 111/23, 121/30, 122/13, 122/15, 122/22, 122/27, 122/37, 125/33, 129/15
ğ. **kıp** 126/16
ğ.+**lār ét-** (Bir şeyin olması için) Çalışmak, emek sarfetmek. 121/11
[=14]
gālā Kalabalık, yığın, topluluk.
g. 102/14, 129/32
[=2]
gāngür Sersemlik şaşırma.
g.-**sungür** 112/34
[=1]
gāp Söz, laf.
g. 110/22
g. **çık-** 107/07, 108/01, 120/08
g. **dé-** 121/13
g. **éşit-** Kötü haber almak. 111/15
g.+**gä** 110/12
g.+i 105/04
g.+i **bilān** 129/31
g.+ing 117/10
g.+**lārdān** 106/25
g.+**lārgä** 108/32
g.+**lārni** 105/12, 108/07
g.+**lārni** (**bolgān gāplārni äytävér-**) 107/34
g.+**lārni äyt-** Konuşmak, lâf söylemek. 128/08
g.+**ni** 106/31, 109/02, 121/26, 122/28
g.+**ni** (**bolgān gāpni äytävér-**) 102/05
g.+**ni eşit-** 109/28, 109/33
g.+**ning** (**bolgān gāp**) 108/12
[=24]
gāpir- Konuşmak, söylemek, dile getirmek.
g.-! 105/09, 128/03
g.-**gin** 101/16
g.-**sä** 105/05
[=4]
gāplāš- Konuşmak, sohbet etmek.
g.-**ib** 127/16
[=1]
gingüllāt- “Ging ging” ses çıkarmak. Böyle bir ses çıkararak ateş etmek.

ğ.-**ib** 121/16
[=1]
Ğırkōk āt Köroğlu’nun, güzelliği ve yiğitliği ile meşhur atı.
Ğ. 128/10
Ğ.+**ni** 128/13
[=2]
gird Fars. Etraf, çevre, civar, dolay.
g.+**ini** 126/01
[=1]
Göroğli Çembil’in hükümdarı. Krş.
Göroğlibék
G. 102/15, 103/21, 108/15, 108/20, 109/31, 112/24, 113/17, 113/31, 113/36, 114/24, 117/12, 117/33, 118/01, 118/06, 118/14, 122/23, 125/19, 125/28, 127/03, 129/31, 130/03, 130/07
G.+**dān** 102/29, 103/26, 120/23, 124/03
G.+**gä** 104/20, 105/07, 105/10, 127/28, 128/09
G.+**n** 121/09
G.+**ni** 105/24, 108/34
G.+**ning** 101/02, 103/01, 110/27, 127/22
[=38]
Göroğlibék Bk. Göroğli
G. 102/11, 102/31, 107/15, 107/16, 108/13, 109/28, 109/35, 111/06, 111/09, 112/06, 119/20, 121/20, 127/12, 127/23, 128/08, 130/15, 130/35
G. **bilān** 101/03
G.+**kä** 104/28, 112/04, 114/35, 117/15
[=22]
gössām (< Çağ. *kösem*) Koyun sürülerinin önünde giden keçiler.
g. 130/19
[=1]
göšt (<Fars. *gūšt*) Et.
g.+**igä** (**ğacir kınsin göşigä**) 103/12
[=1]
göštli Etli.
g.-**toşli** 104/06
[=1]
göy Köy.
g.+**iyä** 116/27

[=1]
gunça Fars. Henüz açılmamış çiçek, tomurcuk.
g.+si 127/09
 [=1]
gül Fars. Gül ağacının güzel kokulu, pek çok çeşidi bulunan çok makbul çiçeği.
g. 128/18
g.+dây (rāngi güldây sol-) 119/15
g.+i 118/03
g.+igä 130/14
g.+ning 127/09
g. tér- 108/30
 [=6]
Gülçéhrä Temirhan Padişah'ın güzeller güzeli, gül yüzlü kızı; Hasan Han'ın kardeşi. Krş. **Gülçéhräcân**
G. 101/01, 113/25, 114/35, 116/27, 116/29, 116/33, 117/01
G.+mân 116/02
G.+mân billä 116/04
G.+ni 116/14, 116/26, 118/11
G.+ning 116/01, 116/18, 116/28
 [=15]
Gülçéhräcân Bk. **Gülçéhrä**
G. 118/08
G.+ni 117/07
 [=2]
güldirä- (<*güldürä-*) Gürlemek, gürülmek.
g.-ydi 123/15
 [=1]
güm Deniz ya da gölün derin kısmı, derinlik, dip.
g. édi 123/33
 [=1]
güräz Yığın, sürü.
g.-güräz két- 103/29
 [=1]

H

habär Ar. Bir olay üzerine edinilen bilgi.
h. âl- Bir şey hakkında kendisine bilgi ulaşmış olmak, bir şeyi duymak, öğrenmek. 114/27, 119/32, 124/21, 124/26

h. bér- Bir şeyi bildirmek, bir şey hakkında bilgi vermek. 103/17, 103/31, 104/28, 127/28, 127/32
h.+di 105/07
h.+in âl- 114/30
h. kél- (Birine bir şey hakkında) Bilgi erişmek. 111/13
h. két- Bir husûsu bildirmek. 106/35
 [=13]
habärdär (Ar. *habër* ve Fars. *dār* "sâhip olan" ile *habër-dār*) Haberi olan, haberli, vâkıf.
h. bol- Haberi olmak, bilmek, öğrenmek, vâkıf olmak. 114/07
 [=1]
hâdisä Ar. Olan, ortaya çıkan, vukû bulan her türlü hal, keyfiyet ve oluş, vak'a, olay.
h.+ni (bolgân hâdisäni äyt-) 108/36
 [=1]
hafä Fars. Sıkıntı, bunalma; üzgün, hüznü, kederli.
h. bol- Üzülmek, kederlenmek. 112/24, 119/28, 120/20, 128/05
 [=4]
hafälîk Kırılma, üzüntü.
h.+kâ 113/29
 [=1]
Hak (< Ar. *ḥaḳḳ*) Allah.
H. 121/27
H.+ka 124/27
H.+ni (kâdir Hak) 122/31
 [=3]
hakḳäs (<*ḥaḳḳāst*) Gerçekten, doğrusu.
h. 127/01
 [=1]
haklä- Ödemek, borcu eda etmek, sözü yerine getirmek, sözünde durmak.
h.-b 121/20, 125/19
h.-säng 121/09
 [=3]
tuzin haklä- 125/19
tuzini haklä- 121/09, 121/20
 [=3]
hâl Ar. Bir şeyin içinde bulunduğu şartların ve niteliklerin bütünü, durum.
h.+i 110/28, 114/08, 127/36
h.+igä 114/20, 130/13
h.+im 114/16

h.+imä 112/23
h.+läringiz 122/06
 [=8]
ḥalāyık Ar. Esir alınmış veya satın alınmış kız, kadın.
ḥ. 116/25
ḥ.+ka 116/16
ḥ.+lär 110/23
 [=3]
Ḥālcuvān Çocuğu olmadığı için Köroğlu'nun çocuğu olmasını isteyen kişi, Ahmedbey'in eşi.
Ḥ. 104/08, 104/13, 105/05, 105/14, 105/32, 105/33, 106/28, 108/22, 108/30, 127/08, 128/09, 129/29
Ḥ.+dän 105/12
Ḥ.+däy 106/18, 127/14
Ḥ.+gä 105/13, 127/23
Ḥ.+ing 107/14
Ḥ.+ni 104/17, 107/33
Ḥ.+ning 104/09, 127/19, 129/26, 129/31
 [=24]
ḥalāc Kadın.
ḥ. (ḥātin-ḥalāc) 128/33
ḥ.+lärni (hatin-halāc) 108/08, 108/11, 120/02
 [=4]
ḥālis Ar. Tarafsız, nesnel.
ḥ. 109/31
 [=1]
ḥām Hareketsizlikten dolayı işlek olmayan, çabuk yorulan, idmansız.
ḥ. 128/17, 129/09
 [=2]
ḥamir Hamur.
ḥ. kıl- 125/06
ḥ. kılğan supradäy bop 125/06
 [=2]
ḥancār Ar. Kamadan küçük, ucu eğri ve sivri, iki yanı keskin bıçak, hançer.
h. (ötkir ḥancār) 111/32
h. çāl- 128/19
 [=2]
ḥānā Fars. Ev.
ḥ.+ng 124/04
 [=1]
ḥarāb Ar. Harap, yıkılmış.
ḥ.+ini 110/28
 [=1]

ḥarābāt Ar. Harap, yıkılmış.
ḥ. bop 104/34
 [=1]
ḥat Ar. Mektup.
h.+gä bit- 117/17
h.+ini 103/25, 129/33
h.+ni yây- Mektubu her yere ulaştırmak, herkesi haberdar etmek.
 111/01
 [=4]
ḥātin (Fars. *ḥātūn*) 1. Kadın.
ḥ. 102/14, 102/19, 109/14, 119/10, 122/03
ḥ.-ḥalāc Kadınlar. 108/08, 108/11, 109/32, 120/02, 128/33
ḥ.-kız 103/32, 107/12, 109/06, 111/17, 121/25, 123/07
ḥ.+dän 103/05
ḥ.+i 121/30, 127/05, 129/27
ḥ.+lär 122/27, 122/32, 122/37, 123/10, 125/07, 126/05
ḥ.+lördän 129/06
ḥ.+lärğä 109/12, 128/31
ḥ.+lärni 123/05, 128/35
ḥ.+lärning 120/10, 127/36
ḥ.+ni 128/12, 128/21
ḥ.+ni (kız ḥātin) 122/08
 2. Eş, zevce.
ḥ. 106/11, 106/13
ḥ. (kızlärin ḥātin kıl-) 103/22
ḥ.+i 103/28, 121/28
 [=41]
ḥātinlik Kadınlık.
ḥ.+ni 122/11
 [=1]
ḥāvlık- Koşuşmak, acele etmek.
h.-asān 107/22
 [=1]
ḥayāllä- Gecikmek, geç kalmak.
ḥ.-mäng 129/16
ḥ.-māy 128/03
 [=2]
ḥayr Ar. İyilik, iyi ve faydalı iş.
h. émäs 113/21
 [=1]
ḥazān Fars. Güz, sonbahar.
ḥ. kıl- 115/31
 [=1]

hazinä Ar. Toplu hâlde bulunan altın, gümüş, mücevher, para vb. maddî değeri yüksek şeylerin bütünü.

h.+dâ (haznädâ) 117/23

[=1]

hâ Evet.

h. 105/32

h. dé- 130/35

[=2]

hâli Ar. Hâlâ, henüz, daha, demin.

h. 119/35

[=1]

hâligi Ar. Bahsi geçen, sözü edilen, mezkûr, deminki.

h. 107/16

[=1]

hâm Fars. Hem, aynı zamanda, ve, bir de, da/de.

h. 103/02, 105/09, 106/30, 107/14, 109/35, 109/36, 110/06, 113/25, 113/26, 114/13, 115/21, 116/25, 116/27, 116/29, 116/33, 117/01, 117/18, 117/18, 117/36, 130/28, 130/28

[=21]

hâmişâ Fars. Daima, sürekli, devamlı, her zaman.

h. 106/09, 118/03

[=2]

hâmmâ (< Fars. *heme*) Bütün, hep, her bir, herkes.

h. 104/25, 108/14, 116/07, 116/11, 118/31, 129/26

h.+dâ 110/16

h.+lâri 130/09

h.+miz 110/10, 110/14

h.+ng 104/03, 114/21, 122/20

h.+ng birdây 128/34

h.+ngiz 122/15

h.+ning 113/28

h.+si 116/15, 118/12, 118/14, 123/16

h.+sigâ 109/26

h.+sin 108/28

h.+sini 102/16, 109/15, 109/21

[=25]

hâmrâh Fars. Yol arkadaşı, yoldaş.

h. bol- 127/26

[=1]

hängâmâ Fars. Savaş, kavga; gürültü, patırtı.

h.+ni 124/16

[=1]

hängälât- “Heng heng” diye bağırarak (eşek hakkında).

h.-ây 120/18

[=1]

lâşini hängtälât- 120/18

[=1]

hâpälänglä- Şaşırmak.

h.-b kâl- 106/17

[=1]

hâr Fars. Tekil kelimelerin önüne getirilir ve o kelime için verilen hükmün aynı cinsten olan şeylerin hepsi için teker teker geçerli olduğunu gösterir.

h. 103/23, 113/15, 116/21, 116/23, 117/24, 124/35, 125/03, 128/10

h. dârdi içidâ bol- 116/10

h. târâf 103/17, 103/29, 104/01, 106/34, 111/01, 117/05

[=15]

hârgiz Fars. Asla, kat’iyen, hiçbir vakit, hiçbir şekilde.

h. 105/17, 121/02

[=2]

hârnâ (< *hâr+nimâ*) Ne kadar olursa o kadar, her ne.

h. 102/27, 117/21

[=2]

Häsân Bk. Häsânhân

H. 112/34, 114/04, 120/04, 124/24, 124/26

H.+dây çâpsân 125/20

H.+ni 125/10

[=7]

Häsân Çâpsân Komutan.

H. 111/10, 112/04, 124/07, 124/08, 124/12, 124/30, 125/03, 125/08, 125/10, 125/29, 126/01, 126/03, 126/10, 126/36

H.+gâ 111/09

H.+ning 113/23, 124/10, 125/16

[=18]

Häsâncân Bk. Häsânhân

H. 111/18, 111/30

H.+im 114/19

H.+ni 124/06, 124/11

H.+ning 114/28

[=6]

Häsānhān Temirhan padişahın öz,
Köroğlu'nun manevi oğlu. Krş.
Häsān, Häsāncān, Häsān Kōlbār
H. 112/29, 113/11, 113/22, 116/13
H.+gä 118/12, 124/13, 125/11
H.+ni 112/25, 112/27, 112/32,
113/06, 113/10, 113/12, 113/18,
126/34
H.+ning 101/01, 114/34, 126/30
[=18]
hāvās Ar. İstek, arzu, meyil.
h.+i 117/26
[=1]
hāy Sitem, yakınma, beğenme vb. çeşitli
duyguları anlatan cümlelerde
kullanılan söz.
h. 119/20, 129/13
h.-ättāng Ne yazık ki. 127/21
h. dé- 113/24
[=4]
hāydä- Sürmek.
h.-b kayt- 104/06, 109/15, 109/22
h.-b kél- 103/22
h.-ng 128/34, 130/05, 130/30
h.-nglär 129/20, 129/24
[=9]
hāydäyvér- Sürüvermek.
h.-! 110/29, 128/20, 128/28, 128/32,
129/04, 129/21, 129/21
h.-gin 111/02, 128/13
[=9]
ātingni hāydäyvér- Atı sürüver.
128/20, 128/28, 129/04
ātni hāydäyvér- 111/02,
128/13, 128/32
[=6]
hāyällä- Geç kalmak, gecikmek.
h.-māy 104/03
[=1]
hāyrān Şaşkın, hayrete düşmüş.
h. bop 111/28
h. kāl- Şaşırmak, şaşkın olmak.
116/08
[=2]
hāyt Seslenme sözü.
h. 126/36
[=1]
hāzil Şaka.
h. 120/25
[=1]

hēc Fars. Hiç.
h. 114/20, 120/20, 127/29
h. bir ādām 102/30, 122/29
h. bir kişi 102/29, 119/32
[=7]
héz kıl- Saldırmak.
h. Saldırmak. 126/29
[=1]
hézlät- Hızlı hareket ile öne atılmak
saldırmak.
h.-ib 118/31
[=1]
hıl Çeşit, tür. Krş **hil**
h.+i 118/04
[=1]
hızmät Ar. İş görmek, çalışmak,
başkalarının işini yapmak.
h. (yähşi hızmät kıl-) Hizmet etmek.
113/16
h.+gä kët- Bir işin yapılması için
beden veya kafa gücü sarfederek
yardımda bulunma, yardım,
katkı. 105/18, 105/21
h.+imni tindir- 106/06, 106/12
[=5]
hızmätkār (Ar. hüdmet > hizmet ve
Fars. -kār ekiyle hizmet-kār)
Hizmet eden kimse.
h.+inggä 119/33
[=1]
hil Bk. **hıl**
h.+idän 108/02
[=1]
himāyät Ar. Koruma, esirgeme, sâhip
çıkma.
h.+im 120/03
[=1]
himmät Ar. Çalışma, gayret, emek.
h.+igä 111/05
h.+ini 129/29
[=2]
hisāb Ar. Tahmin, önceden verilen
hüküm, düşünüş.
h.+igä 116/12
h.+imni yitir- 111/14, 119/27
h.+ini yitir- Ne yapacağını
bilememek. 116/15
[=4]

hiylä (Ar. *hile*) Aldatmaca, kurnazlık, hile.
h. 105/33
h.+sin (cân hiyläsin kıl-) 126/26
 [=2]
hiylägär (Ar. *hile* ve Fars. *-kār* ekiyle *hile-kār*) Hileci, düzenbaz, kurnaz.
h. 106/18
 [=1]
hop Bir işe razı olmayı ifade etme; iyi, peki, tamam, evet.
h. 102/24
 [=1]
horlä- (Fars. *hōr'* dan *hor+la-mak*) Kötü davranmak, hırpalamak.
h.-r 108/27
 [=1]
horsin- Küçük düşürülmek.
h.-äsän 107/27, 107/31
h.-gäning 107/32
 [=3]
Hudā Fars. Allah, Tanrı.
H. 111/11
H.+ying 114/07
 [=2]
hudāyi Merhumların ruhuna bağışlanan veya bir illetti sağ salim atlattığı için Allah yoluna adanan sadaka, kurbanlık, adak.
h.+lär äyt- Adak adamak. 114/02
 [=1]
huddi Sanki, güya.
h. 113/24, 124/33, 124/36
 [=3]
huftân Yatsı namazı.
h. 106/27
h. çağı 104/18
h.+dä 108/22
 [=3]
humsä Yaramaz, saçma.
h.+ning 129/17
 [=1]
huruş Fars. Coşma, gürleme.
h. kıl- 104/35, 118/34
 [=2]
huş Fars. Hoş, iyi.
h. (vaqtlärin huş ét-) 108/10
h.-huşvaqt 117/02
 [=2]

huşlä- Fars. Hoş duruma getirmek.
h.-b yätävér- 101/05
h.-säm 105/29
 [=2]
vaqtim huşlä- 105/29
vaqtini huşlä- 101/05
 [=2]
huşvaqt Fars. Mutlu, sevinçli, hoş.
h. (huş-huşvaqt) 117/02
h. bop 106/15
h. kıp 117/07
 [=3]
huşvaqtçilik Mutluluk, sevinçli olma hâli.
h. 113/29
 [=1]
hürkinçilik Korku.
h. 118/19
h. bop 127/06
 [=2]
hüş Fars. Bilinç, şuur, idrak.
h.+i (aqlmân hüşi kêt-) Bilincini yitirmek, bayılmak. 123/14
 [=1]

I

ihtiyār Ar. Kendi isteğiyle hareket etme, irâdesini kullanma.
i.+i 116/21
i.+im 117/21
 [=2]

İ

iç 1. Bir şeyin kendi sınırları arasında kalan kısmı, dahil.
i.+idä 126/11
 2. mec. Gönül, yürek.
i.+i küy- Çok fazla üzülme, yüreği yanmak. 104/33, 109/36
i.+idä (här dârdi içidä bol-) Üzüntüsünü kimseye belli etmemek. 116/10
i.+imdägin 112/37
i.+läri küy- 126/12
 [=6]

iç- Bir sıvıyı ağza alıp yutmak.

i.-är 121/32

[=1]

içkâri İçeri, iç taraf.

i.+dän 104/10

[=1]

idrâ- Titremek, ürpermek.

i.-yib-idrâyib 125/08

[=1]

ikkâv İkisi, her ikisi.

i.+imizgä 114/12

[=1]

ikki Birden sonra, üçten önce gelen sayının adı.

i. 109/28, 116/20, 117/09, 117/12, 117/32, 129/02

i. (bir-ikki) 125/13

i. közginäm tin- 115/18

[=8]

ilâc Ar. Çıkar yol, çare, imkân.

i.+in kıl- Çözümünü bulmak. 111/18

i.+ini kıl- 111/26

i.+ini kılâl- 101/02

[=3]

ilâyâ Ar. “Ey Allahım” anlamında Allah’a hitap sözü.

i. 108/20, 123/28, 123/31

[=3]

ildäm Hızlı, çabuk, tez, seri, süratli, atak.

i. ât 106/27

i. bol- 111/12, 111/16, 111/25

i.+gä 115/21

[=5]

ildämlik Çabukluk, hızlılık, serilik.

i.+ing (ildämliging) 111/12, 111/16

[=2]

ilik İlik, öz.

i. 114/23

[=1]

imân Ar. İnanç, itikat.

i. 127/26

[=1]

indä- Seslenmek, çağırmak.

i.-säng 116/24

[=1]

ingrän- Dertli dertli ağlamak, nâle etmek.

i.-ib 116/09

[=1]

ini Küçük erkek kardeş.

i. (äkä-ini) 105/16

i.+likdän (äkä ini) 105/17

[=2]

inşāālā (Ar. *inşāa 'llāh*) “Eğer

Allah isterse, Allah nasip ederse” anlamında dilek sözü.

i. 106/04

[=1]

irgı- Zıplamak, sıçramak, atlamak.

i.-b bār- 113/22

[=1]

irgıt- Fırlatmak, atmak.

i.-di 130/29

[=1]

iş Bir maksatla yapılan faaliyet, çalışma, amel.

i. 105/03, 110/06, 130/03

i.+i 129/17

i.+i bār 116/28

i.+igä 103/06, 103/10, 127/19

i.+ini 125/23

i.+ini kıl- Birini perişan etmek, öldürmek. 120/19

i. kél- 120/10

i. körsät- 111/25

i.+lär (yāmân işlär kıl-) 111/19

i.+lärgä 116/07

i.+läрни 104/22

i.+läarning 109/26

i.+ni bil- 111/29

i.+ni körsät- 111/29

i.+ni yāmân kıl- 110/09

i.+ning 111/18, 111/26, 116/11

[=22]

işân- İnanmak, itikat etmek.

i.-di 129/26

i.-ämân 113/13

i.-äy 106/06

i.-gin 112/22

i.-ib 106/14

i.-sä 106/13

[=6]

tilimä işân- 112/22

[=1]

işântir- İnanırmak, ikna etmek.

i.-säng 105/21

[=1]

işkivâz (Ar. *ışk* “Aşk kelimesinin eski metinlerde rastlanan asıl şekli” ve

Fars. *bāḥ*ten “oynamak”tan *bāz* ile
ışkıbāz) Hayran, āşık.
i. 128/23
 [=1]
ittifāk Ar. Birlikte hareket etmek üzere
 sözleşme.
i. bol- 110/14
 [=1]
iyärt- Takip etmek.
i.-ib 105/24, 118/29
 [=2]
iyärtir- Takip ettirmek.
i.-ib 109/18
 [=1]
iz Emare, işaret, delil.
i.+igä 116/19
 [=1]
izlä- Arkasından gitmek, takip etmek.
i.-r bol- 129/36
i.-ymän 115/33
 [=2]
izläş- Arkasından gitmek, takip etmek.
i.-ib 130/08
 [=1]
izläyvér- Arkasından gidivermek, takip
 edivermek.
i.-di 129/34
 [=1]
izzät Ar. Saygı, hürmet.
i.-ābrolärni āl- 112/15
 [=1]

K

ķabär- (Arzu, istek, öfke vb. duygular)
 Artmak, şiddetlenmek, coşmak.
ķ.-di 105/04
 [=1]
yüräk bağri ķabär- İçi sıkıntı ile
 dolup derin soluk alma gereğini
 duymak. 105/04
 [=1]
ķabärt- (Arzu, istek, öfke vb. duyguları)
 Artırmak, şiddetlendirmek.
ķ.-ādi 116/32
 [=1]
ķabil Tarzında, gibi, benzer.
ķ. 112/36
 [=1]

ķaç- Birinden veya bir şeyden
 kurtulmak için süratle uzaklaşmak.
ķ.-ib 123/14
ķ.-ib ķāl- 113/22
 [=2]
tusi ķaç- 113/22
 [=1]
ālib ķaç- 122/04
 [=1]
ķaçān Ne zaman.
ķ. 127/31
 [=1]
ķaddi (< Ar. *ķadd*) Boy pos, endam.
ķ.-boyin būk- 120/15
ķ.+ngdän 106/02, 111/10
 [=3]
ķādir Ar. Kuvvet ve kudret sahibi,
 yapabilme gücüne mâlik.
ķ. Hāķ 122/31
 [=1]
ķahr Ar. Öfke, sinir, hiddet, hışım.
ķ. ét- Öfkelenmek. 106/36
ķ.+igä 118/07
 [=2]
ķākil Fars. Alna düşen kısa saç demeti,
 perçem.
ķ.+i 113/14
 [=1]
ķāl- 1. (Olduğu yerde ve olduğu
 halde) Durmak.
ķ.-di 104/13, 106/17, 109/24,
 110/21, 114/01, 125/31, 127/22,
 129/27
ķ.-gän 116/27
ķ.-mäsın 114/17
 2. (Bir sebepten dolayı)
 Yapacağı şeyi yapamamak,
 gideceği yere gidememek,
 yapmaktan veya gitmekten
 mahrum olmak.
ķ.-mānglär 129/16, 129/20
 3. Var olmaya devam etmek,
 mevcut olmak.
ķ.-di 116/20
ķ.-māy 103/03, 108/12, 108/25
 4. Mahrum olmak, eksik kalmak.
ķ.-gänčä 115/09
ķ.-günčä 115/24
ķ.-ib 115/13
ķ.-mānglär 129/18

5. (Bir yerde) Olmak veya bulunmak.
ķ.-di 105/02
ķ.-gān 103/28, 105/02
ķ.-günçā 115/03
ķ.-sā 121/05
 6. (Bir süre bir yerde) Yaşamak, oturmak, ikâmet etmek.
ķ.-di 102/19
 7. ... durumuna gelmek, ... durumda olmak.
ķ.-di 102/23, 104/34, 116/08, 126/04
ķ.-günçā 115/32
ķ.-māsin 128/33
 8. Yardımcı fiil.
ķ.-di 110/19, 113/22, 118/19, 119/03, 127/06
ķ.-dim 111/28
ķ.-dimi 128/02, 128/05
ķ.-ār 120/28
ķ.-ibdi 113/20
ķ.-māsin 129/02
 [=43]
bātir érilingdān ķāl- 129/18
égāsiz ķāl- 102/23
hāyrān ķāl- 116/08
yoldān ķāl- 129/16, 129/20
 [=5]
bārib ķāl- 127/22
bolib ķāl- 104/34, 110/19, 111/28, 118/19, 127/06, 128/02, 128/05, 129/02
bozlāb ķāl- 109/24
āyrib ķāl- 115/13
hāpālānglāb ķāl- 106/17
ķāçib ķāl- 113/22
kélib ķāl- 114/01, 121/05
ķorķib ķāl- 104/13, 129/27
kōrib ķāl- 128/33
ōlib ķāl- 110/21
ōrgānib ķāl- 113/20
uzālib ķāl- 125/31
yātib ķāl- 119/03
 [=22]
ķāldir- Bırakmak, vazgeçmek, terk etmek.
ķ.-māy 117/02
 [=1]
kōnglini ķāldir- Kalbini kırmak.
 117/02

[=1]
ķalkān Ok, kılıç vb.nden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık.
ķ. 128/11
 [=1]
ķallāb Ar. Dolandırıcı, hileci, üçkâğıtçı.
ķ.+ilār 128/04
 [=1]
ķamçi Ucuna ince deri, meşin veya ip bağlanmış bir değnekten ibaret vurma aleti, kırbaç.
ķ. çāl- Kamçılama. 101/12
ķ. ur- 129/10
 [=2]
ķamsā- Kuşatmak.
ķ.-b āl- 126/02
ķ.-b yēt- 103/30
 [=2]
ķān Vücut dokularını besleyen kırmızı renkli sıvı.
ķ. 101/21, 119/01, 120/28
ķ. (yürāklārim tolā ķān bol-) 111/27, 127/25
ķ.+di 117/04
ķ.+ini suvdāy tōk- (Bir kimseyi) Yaralamak veya öldürmek.
 120/17
ķ. kıp 125/22
ķ.+lār yut- Çok ıztırap çekmek, elem ve eziyete katlanmak. 104/27
ķ. tōkil- 127/20
 [=10]
ķān- İnanmak, kanaat getirmek, akli yatıp kâni olmak.
ķ.-di 110/12
 [=1]
ķandāy Nasıl, ne gibi.
ķ. 101/18, 101/18, 114/08, 128/06
ķ. bol- 119/26, 127/36
 [=6]
ķāpin- İçin için yanmak.
ķ.-gānçā 115/11
 [=1]
ķāpkān Kişi adı.
ķ.+gā 103/14
 [=1]
ķāplān Kedigillerden, enine siyah çizgili, koyu sarı postu olan, Asya'da yaşayan çevik ve yırtıcı hayvan.

ķ.+çä 105/14
 [=1]
ķärä En koyu renk, siyah.
ķ. köz 124/23
 [=1]
ķarä- Bakmak.
ķ.-b 101/10, 102/05, 103/14, 104/19,
 105/13, 106/30, 107/17, 109/38,
 111/09, 112/04, 113/24, 113/32,
 114/35, 116/16, 118/15, 118/21,
 119/15, 120/13, 123/19, 123/22,
 124/13, 127/23, 128/09
ķ.-di 104/10
ķ.-mägin 128/17, 129/09
ķ.-r 123/24
ķ.-sä 125/08
 [=28]
sıǵaläb ķarä- 104/10
 [=1]
ķaräyver- Bakıvermek.
ķ.-di 125/08
 [=1]
ķari Yaş olarak ileri, ihtiyar.
ķ. 106/02
ķ. kămpir 104/05
 [=2]
ķarindâş Kardeş; akraba.
ķ. 108/20, 128/34, 129/04
ķ. bop 107/36
ķ.+gä 129/03
ķ.+im 105/30
ķ.+lär 119/21
 [=7]
ķarindâşlän- Kardeşlik etmek.
ķ.-ib 109/31
 [=1]
ķasd Ar. Niyet, istek, amaç, gâye.
ķ. bol- 119/07
 [=1]
ķasäm Ar. Yemin, ant.
ķ. (ķattıķ ķasäm äyt-) 116/31
 [=1]
ķassäb Ar. Koyun, kuzu, sığır, dana gibi
 eti yenecek dört ayaklı hayvanları
 kesen veya kesilmiş hayvanları
 parçalayarak satan kimse.
ķ. 110/35
 [=1]
ķâş Huzur, ön, nezd, karşı.
k.+igä 103/09, 127/22

[=2]
ķât- Eklemek, ilâve etmek.
k.-di 130/30
 [=1]
söz ķât- 130/30
 [=1]
ķattıķ Katı, sert, dayanıklı.
ķ. (baş ķattıķmi tâş ķattıķ) 122/14,
 123/12, 126/07
ķ. bol- 110/06
ķ. ķasäm äyt- Büyük yemin etmek.
 116/31
ķ.+mi (baş ķattıķmi tâş ķattıķ)
 122/14, 123/12, 126/07
 [=8]
ķâvâķ Göz kapağı.
ķ.+lärni uy- Gözlerini oymak. 122/07
 [=1]
ķay- Kaymak.
ķ.-ķayib 106/16
 [=1]
ķay Ne, hangi.
ķ. vakt bol- 127/27, 127/35
 [=2]
ķaydän Nereden, neden, nasıl.
ķ. 101/15
ķ. bol- 102/03
 [=2]
ķayärdän Nereden.
ķ. 101/23
 [=1]
ķäyim (< Ar. *ķā'im*) (Başka birinin veya
 başka bir şeyin) Yerine geçen, (onun)
 yerini tutan.
ķ. (ķıyāmät ķäyim bol-) 107/10
 [=1]
ķayin Kayınbirader, bacanak. Krş.
ķ.+im (ķaynim) 128/28
k.+ingni (ķayningni) 112/26
 [=2]
ķayinätä Kaynata, kayınbaba.
ķ.+yin (ķaynätäyin) 113/07
 [=1]
ķâyış Azar, paylama, tekdir.
k. 123/25
 [=1]
ķaynä- Coşmak, coşup taşmak.
ķ.-b 123/21
 [=1]

ķaysi Hangi.

k. 102/01, 102/01

[=2]

ķayt- Dönmek, geri dönmek.

ķ.-di 109/15, 109/22

ķ.-dim 108/28

ķ.-ādi 123/19

ķ.-āy 111/14, 113/35

ķ.-āy kēt- 117/26

ķ.-gān 104/23

ķ.-ib 107/01, 129/19

ķ.-ibginā 128/07

ķ.-inglār 103/32, 104/06

[=13]

dindān ķayt- 107/01, 129/19

dinidān ķayt- 104/23

[=3]

hāydāb ķayt- 104/06, 109/15,
109/22

ķilib ķayt- 103/32

[=4]

ķaytāyin (< Çağ. *ķaytadın*) Tekrar, yine,
yeniden.

ķ. 104/15, 105/11, 111/33, 114/10,
119/18, 120/05

[=6]

ķāfān Ar. Gömülmek için

hazırlanan bir müslüman ölüsünün
kabre konmak üzere yıkandıktan
sonra sarıldığı amerikan bezi,
kefin; tabut örtüsü.

k.+in (*ācāl ķāfānin biç-*) 122/01

[=1]

ķālāvā Yumak.

k.+mni yitir- Nereden başlayacağını
bilememek. 119/30

[=1]

ķālimā Ar. Söz, kelim.

k. 111/31

[=1]

ķāllā Fars. Baş, kafa, kelle.

k.+si 113/20

k.+sin āl- Öldürmek. 105/36

k.+sini āl- 105/25

[=3]

ķāltāk Sopa, çubuk; değnek,
baston.

k. 108/06

k.+ini (*ķāltāgini*) 118/26, 126/27

k.+ni 125/13, 125/24

[=5]

ķām Fars. Değersiz, bayağı.

k. 120/23

[=1]

ķāmpir Fars. Yaşlı kadın, ihtiyar kadın.

k.+lārin (*ķari ķāmpir*) 104/05

[=1]

ķārk Gergedan.

k. 128/11

[=1]

ķārrāk (< Çağ. *kerek*) Bıldırcın.

k.+dāy 112/09

[=1]

ķāsāfāt Ar. Kötü etki, kötü netice.

k.+igā 103/01

[=1]

ķāsāl Ar. Hasta.

k.-pāsāl bol- 114/29

[=1]

ķāttā Büyük, kocaman, ulu.

k. 111/26, 116/24, 117/28, 130/19

k.+si 110/26

[=5]

ķāttākān Kocaman, heybetli, çok büyük.

k.+im 119/34

[=1]

ķēc- 1. Geçmek. Bir yerden başka bir
yere gitmek.

k.-ār 121/34

2. Vazgeçmek.

k.-ib 105/18

3. (Devam etmekte olan bir şey)
Bir safhadan başka bir safhaya
girmek, yeni bir safhaya
başlamak.

k.-ār 122/06

[=3]

cāndān ķēc- 105/18

[=1]

ķēcā Gece, güneş battıktan sonra

başlayan ve gün ağarıncaya kadar
süren karanlık zaman.

k. (*ķēcāni-ķēcā kündenzi-kündeniz dé-*)
101/08

k.-kündeniz 121/10

k.-kündeniz dēmā- Vaktin uygun olup
olmadığına bakmamak, vakit
seçmemek. 118/02

k.-kündeniz yol tārt- 110/24

k.-yu 130/28

k. künduz démä- 130/22, 130/33
k.+ni-kéçä künduzni-künduz dé-
101/08

[=8]

kél- 1. (Bir şey veya kimse)

Konuşana göre uzak bir yerden daha yakın bir yere doğru yol almak, bir mesâfe katedip uzak bir yerdan daha yakın bir yere varmak.

k.-di 108/04, 108/05, 118/20,
118/22, 118/25, 118/36, 118/37,
119/09, 120/07, 120/12, 120/20,
120/26, 120/30, 120/35, 125/15,
125/28

k.-di -dä 125/36

k.-di -äy 118/22

k.-dim 102/07, 102/10, 107/36

k.-ding 107/19, 107/23

k.-äsän 101/18, 101/23, 102/01

k.-äyâtir 124/35, 125/01

k.-gäningning 107/20

k.-ib 101/03, 103/22, 109/33

k.-ib kâl- 121/05

k.-ibdi 121/35

k.-inglär 103/15

k.-mäsä 120/04

k.-mäsin 122/18, 122/21, 122/36,

2. Bulunduğu yerden ayrılıp geri dönmek, avdet etmek.

k.-ämän 105/27

k.-äyin 105/31

k.-gän 101/10, 103/07

k.-gän 105/34

k.-gändä 119/24

k.-gänin 119/22

k.-gäysän 114/30

k.-gin 102/25, 102/27, 102/28,
108/37, 111/10

k.-güniçä 122/23

k.-ib 106/19

k.-inglär 108/11

k.-mädi 102/29

k.-mäsä 119/32

k.-mäsin 128/35

3. (Bir maksatla) Bir yere uğramak, ziyâret etmek.

k.-ib kâl- 114/01

4. Bir hâl hâkim olmak; (iyi durumlar için) kaplamak, olumlu

etkisini göstermek, (kötü durumlar için) ârız olmak anlamını taşır.

k.-di 102/21, 104/30, 124/10

k.-dingmi 123/26, 123/30, 124/04

k.-ädi 113/15

k.-ib 104/29

k.-mäs 109/05, 112/33

k.-mäydi 113/11

5. Refâkat etmek.

k.-gän 116/04

6. Getirilmek, gönderilmek.

k.-ibdi 111/13

7. Yardımcı fiil.

k.-är 120/10

[=73]

âldigä kél- 101/02

äräblärning rähmi kél- 109/05

ävcim kél- 113/15

çapgim kél- 113/11

habâr kél- 111/13

iş kél- 120/10

kétgim kél- 112/33

özinggä kél- 102/21

[=8]

âlib kél- 102/28, 106/19,
108/11, 119/32

bârib kél- 105/27, 105/31,
105/34, 109/33

buzib kél- 102/25

buzilib kél- 104/29

âldäb kél- 123/26, 123/30,
124/04

häydäb kél- 103/22

kilib kél- 128/35

kıstâb kél- 107/23

tälâb kél- 102/27, 104/30

yıgılışib kél- 103/15

yürib kél- 102/07

[=20]

kélâvér- Gelivermek.

k.-di 118/17

[=1]

közlâb kélâvér- 118/17

[=1]

ként Şehir.

k.+igä (Şirvân kenti) 129/12

[=1]

kép Söz, kelime, konuşma; şekil, giyim, libas, maske.

k.+ti 103/21

k.+ti (kézi képti) 103/16
 [=2]
kéräk Gerek, zarurî, lâzım.
k. 110/07, 110/08, 110/11, 110/20
 [=4]
kés- Kesici bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak.
k.-ib 120/21
 [=1]
két- 1. (Bir şey veya bir kimse)
 Yakın bir yerden daha uzak bir yere doğru hareket etmek, uzak bir yere varmak.
k.-! 115/01, 115/01
k.-di 102/22, 106/30, 108/09, 109/11, 118/12, 118/15, 127/02
k.-är bol- 106/22, 106/28
k.-ärin 115/20
k.-gän 102/33, 108/18, 119/23, 121/28
k.-gän bol- 109/13
k.-gän song 102/31
k.-gändän 103/03, 109/13
k.-gäni 127/27, 127/35
k.-gänim 128/06
k.-gim kél- 112/33
k.-in 123/19
k.-ing 129/12, 129/24
k.-inglär 103/29
k.-māk 116/14
k.-mäsin 111/35, 112/02
 2. (Devamlı veya geçici bir süre kalmak üzere) Bulunduğu yerden ayrılmak.
k.-di 108/15, 108/25, 108/29, 113/33, 114/11, 114/19, 119/16, 127/31, 129/19
k.-ämän 112/29, 115/10, 115/16, 115/17, 115/27
k.-ämän-kétämän 115/05
k.-ämiz 115/34, 116/02
k.-är bol- 116/35
k.-ärmän 112/19
k.-ibdi 102/11
 3. Zarf-fiil veya belirli geçmiş zaman eki almış fiillerden sonra geldiğinde bir işin olup bittiğini gösterir.
k.-di 104/09, 108/21, 109/34, 109/35, 111/27, 113/25, 113/29,

113/30, 121/12, 121/19, 123/14, 126/12, 126/25, 126/29, 127/08, 127/25, 130/01
k.-ädi 116/34, 117/09
k.-är 120/02
k.-gän 130/34
k.-gin 117/19
k.-ibsän 107/22
k.-sä 109/36
k.-säk 110/15
 4. Varmak, ulaşmak.
k.-di 106/35
 5. (Belli bir maksat için) Bir yerde bulunmak.
k.-dim 124/25, 124/29
k.-ämän 105/18, 105/21
 6. Yok olmak, eser kalmamak.
k.-di 111/33, 114/10, 117/26
k.-mäydi 121/01
 7. Yardımcı fiil.
k.-di 106/14, 113/26, 113/27
 [=88]
aqlmän hüşi két- 123/14
fıkr két- 121/01
güräz-güräz két- 103/29
habär két- 106/35
hızmatgä két- 105/18, 105/21
ıaytäyin belimdän kuvvätim két- 111/33
özidän két- 106/14, 113/26, 113/27
tänämdän tākātım két- 114/10
 [=11]
ālīb két- 110/15, 112/02, 111/35, 117/19
bolīb két- 111/27, 121/19, 127/25
conäb két- 118/12, 118/15
çıķīb két- 126/29, 127/08
çuvilläşīb két- 108/29
äylänīb két- 113/30, 126/25
ıaytäy két- 117/26
kötärib két- 121/12
küyib két- 104/09, 109/34, 109/36, 113/29, 126/12, 130/01
ortänīb két- 109/35
sālīb két- 113/25
vağırläb két- 130/34
 [=25]

kétävér- Gidivermek.

k.-! 121/08

k.-ing 129/15

[=2]

kéyin Sonra, daha sonra, ardından.

k. (+dän kéyin) 105/35, 106/07,
113/13, 128/08

k. (-gändän kéyin) 116/13

[=5]

kéz Lahza, vakit, zaman.

k.+gä 103/21

k.+i képti Vakti geldiğinde, fırsat
olduğunda. 103/16

[=2]

kıblä Ar. Müslümanların namazda
yöneldiği cihet, Mekke şehrinin ve
Kâbe'nin bulunduğu yön.

ķ. bilän 118/24

[=1]

kıl- Yapmak, etmek, eylemek.

ķ.-! 105/22, 116/23

ķ.-di 102/17, 104/08, 104/22,
104/24, 104/36, 109/02, 111/06,
113/18, 116/06, 119/12, 125/35

ķ.-dim 112/36, 114/15, 117/28

ķ.-dimi 107/26, 107/28, 128/01

ķ.-dingmi 123/29, 123/32

ķ.-ädi 103/05, 116/24

ķ.-ämän 105/22, 105/35, 106/01,
106/03, 112/28

ķ.-är 102/26

ķ.-är ékändi 121/13

ķ.-ärmän 120/19

ķ.-äy 105/11, 113/05, 115/30

ķ.-gän (hamir kılgän supradäy bop)
125/06

ķ.-gändä 122/05

ķ.-gändän 116/13

ķ.-gändän kéyin 116/13

ķ.-gäni 107/03, 107/13

ķ.-gin 111/18, 124/17

ķ.-ib 101/04, 104/35, 108/37,
109/16, 109/20, 110/30, 110/34,
111/23, 112/14, 112/16, 114/22,
115/31, 116/11, 116/14, 117/14,
118/34, 118/35, 122/15, 125/33,
126/26, 126/29, 129/15

ķ.-ib (kıp) 102/16, 103/04, 108/14,
108/17, 108/21, 113/16, 113/16,
117/07, 117/08, 120/01, 120/02,

121/22, 123/06, 125/22, 126/16,
130/20

ķ.-ib äl- 102/34

ķ.-ib bér- 113/16

ķ.-ib kıyt- 103/32

ķ.-ib kél- 128/35

ķ.-ibdi 110/09, 111/19, 125/25

ķ.-ing 103/22, 108/08, 122/37

ķ.-inglär 103/18

ķ.-inglär (kınglär) 121/30, 122/13,
122/22, 122/27

ķ.-mä 129/05

ķ.-mäng 103/23

ķ.-mänglär 129/13

ķ.-mäsäm 101/07

ķ.-mäsin 122/26, 128/16

ķ.-mäy 129/12

ķ.-sä 117/36, 122/02

ķ.-säng-çi 111/26

[=105]

ädämgärçilik kıl- 116/13

älisni yakın kıl- 107/03

ätälik kıl- 117/08

ävärä kıl- 122/26

bävär kıl- 103/23

bändi kıl- 108/08, 108/17,
110/30, 110/34, 113/05, 120/02,
122/05, 128/35

cän hiyläsin kıl- 126/26

cäncäl kıl- 116/24

çäqlämä kıl- 121/22

dahl kıl- 129/12

dädil kıl- 121/13

dua kıl- 116/23

ğavğä kıl- 114/15

ğayrät kıl- 109/16, 111/06,
111/23, 121/30, 122/13, 122/15,
122/22, 122/27, 122/37, 125/33,
126/16, 129/15

hamir kıl- 125/06

hazän kıl- 115/31

höz kıl- 126/29

hızmat kıl- 113/16

huruş kıl- 104/35, 118/34

huşvaqt kıl- 117/07

iläcin kıl- 111/18

iläcini kıl- 111/26

işini kıl- 120/19

işni yamän kıl- 110/09

kän kıl- 125/22

ķızlārin ħātin ķıl- 103/22
ķifāyā ķıl- 102/26
kōnglini āçık-āyđın ķıl- 117/14
ķüyāv ķıl- 106/03
lāşkār ķıl- 103/04
mālum ķıl- 108/37
māslāhāt ķıl- 113/18, 116/11, 116/14
māst ķıl- 123/06
māyđā-māyđā ķıl- 125/25
nāvkār ķıl- 108/14
olcā ķıl- 103/05, 103/32, 107/13, 119/12
pādšā ķıl- 106/01
sārbāz ķıl- 102/16
sārsān ķıl- 123/32
sāvāš ķıl- 112/16
tāmāšā ķıl- 124/17
tālātop ķıl- 109/20
tālķān-tālķān ķıl- 104/36
tāšviš ķıl- 129/13
tép-tékis ķıl- 120/01
titi-pit ķıl- 112/14
tos-tālķān ķıl- 112/28
toy-tāmāšā ķıl- 101/04
toy-tāmāšālār ķıl- 114/22
tulup ķıl- 130/20
tūhmāt ķıl- 107/26
uruš ķıl- 125/35
vāğır ķıl- 104/08
vāyrān-vāyrān ķıl- 103/18
vāyrān ķıl- 104/24
yāmān işlār ķıl- 111/19
yāmān ķıl- 129/05
yāmān sāvdā ķıl- 128/01
yāv ķıl- 108/21
yébir-yésir ķıl- 128/16
yér bilān yāksān ķıl- 101/07
yūriš ķıl- 118/35
zorlık ķıl- 102/34, 117/36, 122/02
zulm ķıl- 102/17, 107/28
 [=91]
ķılāl- Yapabilmek, edebilmek, kılabilmek.
ķ.-māy 101/02
 [=1]
ilācini ķılāl- 101/02
 [=1]

ķıltıķlān- Arpa, çeltik ve ekinlerin kabuğunun ucundaki iğneye benzer uzun kılı ayırmak.
ķ.-gān 125/04
 [=1]
ķın Çakı, bıçak, kılıç vb. kesici âletlerin kılıfı.
ķ.+idān (yūrāgi ķınidān çık-) 119/14
 [=1]
ķıp “Kılmak” fiilinin zarf-fiil eki alırken ses düşmesine uğramış şekli.
ķ. 102/16, 103/04, 108/14, 108/17, 108/21, 113/16, 117/07, 117/08, 120/01, 120/02, 121/22, 123/06, 125/22, 126/16, 130/20
 [=15]
ķır- Katliam yapmak, kıyım yapmak.
ķ.-ib 120/27
ķ.-ib koy- 113/03
ķ.-ibdi 110/01, 110/05
ķ.-māk 110/07
 [=5]
ķırmāk Kıyım yapma, katliam yapma işi.
ķ. 110/07
 [=1]
ķırķ Otuz dokuzdan sonra, kırk birden önce gelen sayının adı.
ķ.-éllik 116/05
 [=1]
ķıstā- Israr etmek, ısrarla istemek, sıkıştırmak, zorlamak, baskı yapmak.
ķ.-b 104/19, 115/35, 118/02, 118/10, 118/35, 126/18, 126/32, 130/21, 130/32
ķ.-b kél- 107/23
ķ.-b yét- 112/10, 112/21
ķ.-ng 129/16
 [=13]
ķış Kuzey yarım kürede 22 Aralık-21 Mart tarihleri arasındaki zaman dilimi, sonbaharla ilkbahar arasındaki soğuk mevsim.
ķ.+dān 121/04
 [=1]
ķıyāmāt Ar. 1. Semavi dinlerdeki inanışa göre takdir edilen zamanı gelince bu âlemin ve bu âlemdeki canlı cansız her şeyin bir anda

- mahvolup yok olması, ölülerin
dirilmesi, ahiret hayatının başlaması.
ķ. bol- 121/01
ķ.+dān yāmān bol- 119/05
ķ.+dān yāmān sāvdā bol- 111/22
2. Felâket, büyük sıkıntı, belâ ve
musîbet, âfet.
ķ. bol- 109/23
ķ.-ķāyim bol- 107/10
ķ. (kūn kıyāmāt bol-) 119/18, 128/31
ķ.+di 109/12
[=8]
ķiyāmātli Kıyamete kadar, kıyamete
dek.
ķ. 120/31
[=1]
ķıynā- Eziyet etmek, işkence etmek.
ķ.-ydi 109/30
[=1]
ķız Dişi cinsten olan evlât veya dişi
cinsten çocuk yaşta kimse.
ķ. 102/19
ķ.-hātın 122/08
ķ.+dāy 106/11
ķ.+di 116/25, 116/29, 116/33,
117/01
ķ.+gā (hātın-ķız) 123/07
ķ.+i 116/05
ķ.+imni 117/19
ķ.+in (hātın-ķız) 103/32
ķ.+ingni 117/11
ķ.+ini 120/24
ķ.+lār 103/28
ķ.+lār (hātın-ķız) 109/06, 111/17
ķ.+lāri 102/22
ķ.+lārin hātın kııl- 103/22
ķ.+lārni 122/03
ķ.+lārni (hātın kıız) 121/25
ķ.+ni (hātın-ķız) 107/12
ķ.+ning 109/10
[=22]
ķızık Acı, kötü.
ķ. söz 114/35
[=1]
ķızıl Parlak kırmızı renk.
ķ. 102/24, 106/05, 123/28
ķ. (cālmān kıızıl) 102/05, 108/04,
109/17, 109/27
ķ.+dégān (cālmān kıızıl) 101/06
ķ.+gā (cālmān kıızıl) 123/22
ķ.+ning 129/33
ķ. rāng 101/13
[=11]
ķızı Heyecana gelmiş olan kimse.
ķ. 109/32
[=1]
ķifāyā Ar. Yeter miktarda olma,
yetişme, elverme, kâfi olma.
ķ. kııl- Yeterli olmak. 102/26
[=1]
ķim Hangi kimse.
ķ. 127/16
ķ. édi 124/02
[=2]
ķindik Orta, merkez, orta yer; göbek.
ķ.+dān 118/28
[=1]
ķir- 1. Dışarıdan içeriye geçmek, içeriye
varmak.
ķ.-gin 117/34
ķ.-ib 106/05, 116/27
2. Uymak, tâbi olmak.
ķ.-sām 113/02
[=4]
yolgā ķir- 113/02
[=1]
ķişi İnsan, kimse, şahıs.
ķ. 102/13, 106/02
ķ. (birār ķişi) 107/28
ķ. (hēc bir ķişi) 102/29, 119/32
[=5]
ķiy- Giymek.
ķ.-ib 123/02, 126/06
ķ.-ing 110/38, 122/19
ķ.-inglār 122/12
[=5]
ācālning tonini ķiy- 110/38
[=1]
ķiydir- Giydirmek.
ķ.-di 106/23, 123/08
ķ.-ib 109/30
[=3]
sārpā-ton ķiydir- 109/30
[=1]
ķiyim Elbise, giyim, giysi, üst baş.
ķ. 106/23, 122/19, 123/02, 123/08,
126/06
[=5]
ķol İnsanın omzundan parmak uçlarına
kadar olan organı, el.

ķ. 104/11
ķ.+gä 108/06
ķ.+i (âyâğı âlti ķoli yétte bol-) 104/07
ķ.+idän 102/08, 120/10
ķ.+igä 114/23, 125/13, 126/20
 [=8]
ķolginä Elceğiz.
ķ.+mni 105/28
 [=1]
ķoltuk Koltuk, koltuk altı.
ķ.+idän (ķoltıgıdän) 103/08
 [=1]
ķon- (Uçucu şey) Uçmasına son verip bir yerde durmak.
ķ.-är 130/14
ķ.-äydim 115/19
ķ.-sin 103/12
 [=3]
ğacir göşigä ķon- 103/12
 [=1]
ķongırâķ Zil, çingırak, çan.
ķ.+ni (ķongırâğını) 113/38
ķ.+ning 118/08
 [=2]
ķorgân Kale, hisar.
ķ.+gä 121/05
ķ.+idä (çämbil ķorgâni) 123/20
 [=2]
ķori- Korumak.
ķ.-gin 129/08
 [=1]
ķork- Korkuya kapılmak, korku duymak, ürkmek.
ķ.-ib ķâl- 104/13, 129/27
ķ.-kanlıkini (ķorkķanlığını) 120/11
ķ.-mäng 126/17
ķ.-mäy 107/21, 125/12
ķ.-säng 121/08
 [=7]
ķoşin Askerî birlikler, ordu.
ķ. 129/35
ķ.+igä 125/14, 126/08
ķ.+ini 121/24
ķ.+ning 126/11, 126/28, 127/17
 [=7]
ķoy- 1. Koymak, bırakmak.
ķ.-di 125/14
ķ.-dim 112/37
ķ.-äy 113/03

ķ.-ib 104/03, 116/14, 124/12, 124/35, 125/10
ķ.-ing 110/33
ķ.-ing (ât başını tinmäy ķoy-) 111/03
ķ.-inglär 122/11
ķ.-mäy 117/34
 2. Uyulması gereken kuralları belirlemek, vazetmek.
ķ.-! 116/26
 [=13]
ât ķoy- 104/03, 125/14
räyigä ķoy- 116/26
 [=3]
äytib ķoy- 112/37
ķırīb ķoy- 113/03
mindirib ķoy- 124/12
tügib ķoy- 110/33
 [=4]
ķoyävér- Koyuvermek.
ķ.-gin 116/30
 [=1]
räyigä ķoyavér- 116/30
 [=1]
ķoyin Bağır, göğüs, koyun.
ķ.+igä (ķoyinigä) 124/09, 125/13
ķ.+imä (ķoyinimä) 106/08
ķ.+imä sâl- 106/08
 [=4]
ķozi Koyunun yavrusu, kuzu.
ķ.+mni 114/33
 [=1]
ķöçä (< Fars. *kūçe*) Dar sokak, ince yol, sokak.
ķ.-ķöçä 128/02
ķ.+lärdä 104/33, 114/17, 128/30
 [=4]
ķöçķil Koyu kırmızı, koyu vişne rengi.
ķ. 120/28
 [=1]
ķökäy Can, gönül.
ķ.+ing çöķir- 120/26
ķ.+ini çöķtir- 114/32
 [=1]
ķölbär Bk. Häsän
ķ. (Häsän ķölbär) 120/04
 [=1]
ķöngil İman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen kalbin mânevî yönü, yürek, kalp.

- k.+im (könglim)** 105/26, 106/13, 113/35
k.+imni (könglimni) 105/27
k.+imni toldir- Gönlünü rahatlatmak. 105/27
k.+imnin (könglimning) 117/26
k.+ini (könglini) 117/02, 117/14
k.+ini açık-âydin kıl- 117/14
k.+ini kâldir- 117/02
k.+inizni++(könglingizni) 116/32
k.+ning 118/03
 [=12]
köp Çok, fazla.
k. 101/13, 102/12, 104/22, 106/28, 107/16, 107/24, 123/17, 123/18, 123/20, 126/11, 126/31, 127/03, 129/35
k.+di 119/30
k.+dir 120/16
 [=15]
kör- 1. (Gözle ve ışık yardımı ile) Bir nesne veya kimsenin varlığını algılamak, hissetmek.
k.-ärsän 112/26
k.-gänning 125/18
k.-gin 108/34, 124/16
k.-ib 101/14, 101/22, 113/38
k.-ing 116/01
k.-mäy 114/26, 116/34
k.-säm 113/15
 2. Bir şeyin oluşuna veya var olduğuna şahit olmak, müşahede etmek.
k.-dim 112/32
k.-ib 103/25, 108/28
k.-ing 124/05, 125/20, 125/23
 3. Yapmak, ifâ etmek.
k.-gän 123/25
 4. İncelemek, tetkik etmek.
k.-ib 129/07
 5. ... ile karşılaşmak, (iyi durumlar için) erişmek, nâil olmak, (kötü durumlar için) kendisine yapılmak, mâruz kalmak, dūçar olmak.
k.-ib kâl- 128/33
 6. ... olarak kabul etmek, şöyle veya böyle değerlendirmek.
k.-ibmân 113/10
k.-säng 104/17
 [=23]
öz közimmän kör- 108/28
tärzing kör- 101/14
täşviş kör- 128/33
yaḥşi kör- 104/17, 112/32
 [=5]
bârib kör- 129/07
 [=1]
körin- Görünür durumda olmak, görünmek, gözükmek.
k.-mäydi 127/29
 [=1]
körmāk- Bir şeyin oluşuna şahit olmak.
k. 124/22
 [=1]
körpä Yorgan, yorgansı örtü, battaniye.
k.+däy bop 125/02, 125/05
 [=2]
körsät- Göstermek.
k.-gän 111/25
k.-gin 111/12, 111/16, 111/29
 [=4]
iş körsät- 111/25
işni körsät- 111/29
 [=2]
kötär- 1. Görev vermek, üst düzey bir göreve tayin etmek.
k.-ib 106/10
 2. Yerden yukarı doğru hareket ettirmek, kaldırmak.
k.-ib két- 121/12
 [=2]
pādşā kötär- 106/10
 [=1]
köz 1. Göz, insanda ve hayvanda görme organı.
k. (yāk köz bol-) 121/07
k. âçib yum- Çok kısa zamanda. 112/31
k.+dän (kārā köz) 124/23
k.+dän yaşini tōk- Ağlamak. 119/13
k.+imä 127/29
k.+immän (oz közimmän kör-) 108/28
k.+imni 115/02
k.+imning rävşäni 114/04
k.+in 123/11
k.+ingni 117/09

- k.+lärigä yâş âl-** Çok duygulanıp ağlayacak duruma gelmek.
127/13
- k.+lärin** 103/20
2. Bakış.
- k.+ingdän** 124/17
[=13]
- közginä** Gözceğiz.
k.+m (ikki közginäm tin-) 115/18
[=1]
- közlä-** Gözlemek, gözetlemek, dikkatle bakmak.
k.-b ât- 126/21
k.-b kélävér- 118/17
k.-gin 121/06
[=3]
- kuçâklä-** Kollarının arasına almak, sarılmak, kucaklamak.
k.-b 114/18
[=1]
- kulâ tuz** Düz arazi, dümdüz alan.
ķ. 130/37
[=1]
- kulâķ** Başın iki yanında bulunan işitme organı.
ķ.+ı (kulâģı) 106/16, 126/15
ķ.+ımni (kulâģımni) 119/28
ķ.+ımni (kulâģımni) bitir- 111/15, 119/28
ķ.+ķa (âģzi kulâķķa yét-) 106/15
ķ.+läri 125/02, 125/05
ķ. sâl- Dikkatle dinlemek, kulak vermek. 123/16, 127/30, 128/15, 128/22
ķ. sâl- (kulâķ sāng-) 111/04
[=13]
- kulât-** Devirmek, yıkmak, düşürmek.
ķ.-mäsäm 102/32
[=1]
- ķunduz** Arka ayaklarının arası perdeli, kuyruğu geniş ve yassı, su kıyılarında yaşayan, postu kıymetli, ağaçları kemirerek yaşayan kemirgen memeli hayvan.
ķ. 130/25
[=1]
- ķur-** 1. Bitmek, sona ermek.
ķ.-sin 104/15, 105/04, 108/02, 119/17
2. Ölsün, yok olsun.
- ķ.-sin** 108/20, 111/36, 119/27
[=7]
- ķurbān** Ar. *mec.* Bir amaç uğruna kendini fedâ eden veya fedâ edilen kimse.
ķ. 120/29
ķ. äylä- 104/14
[=2]
- ķurgur** Mahvolası, kahrolası.
ķ 113/19
[=1]
- ķurt** Tırtıl.
ķ.+däy 123/21
[=1]
- ķuş** Yumurtlayan omurgalılarından gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı, vücudu tüylerle kaplı, uçucu hayvanların ortak adı.
ķ.+däy (tuyğun ķuşdäy bol-) 113/24
ķ.+idäy (ģäyibning ķuşidäy uç-) 112/08
[=2]
- ķutul-** Atlatmak, sıyırmak, paçayı kurtarmak.
ķ.-mädik 108/02
[=1]
- ķuvälä-** Kovalamak, peşinden koşmak.
ķ.-b 117/34
[=1]
- ķuvvât** Ar. Maddî güç, canlı bir organizmanın faâliyetini sağlayan güç.
ķ. 120/34
ķ.+im 114/05, 114/11
ķ.+im (bélimdän ķuvvätim kêt-) 111/33
ķ.+im (küç-ķuvvât) 120/06
[=5]
- ķuydır-** Koymak, boşaltmak, dökmek.
ķ.-di 123/06
[=1]
- ķuyruk** Hayvanların büyük bir kısmında gövdenin arka tarafında yer alan uzun ve esnek organ.
ķ. bāylä- 129/35
[=1]
- küç** Güç, kuvvet, kudret.
k.-ķuvvât 120/06
[=1]

küçli Güçlü, kuvvetli, kudretli.

k. 117/01

[=1]

kül- Gülmek, insanın kesik kesik sesler çıkarmak suretiyle sevincini açığa vurması.

k.-ib 109/37

[=1]

oynâb kül- 109/37

[=1]

küldir- Güldürmek.

k.-ib 126/34

[=1]

külfât Ar. Sıkıntı, zahmet, meşakkat, yorgunluk.

k. 112/01

[=1]

kün 1. 24 saatlik zaman parçası, gün.

k. 109/29

k.+i 110/28

k.+lär 107/16

k.+lär (yâmân künlär sâl-) 111/11

2. Güneş.

k. tuğ- 121/31, 121/33

3. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bu zaman parçasının belli bir olayı göstereni.

k. kıyâmât bol- 119/18, 128/31

[=8]

künduz Güneşin doğuşu ile

batışı arasındaki aydınlık zaman, gündüz.

k. 123/03, 130/28

k. (kéçä-künduz) 121/10

k. (kéçä-künduz démä-) 118/02

k. (kéçä-künduz yol târt-) 110/24

k. (kéçä künduz démä-) 130/22, 130/33

k. (kéçäni kéçä künduzni künduz dé-) 101/08

k.+ni (kéçäni kéçä künduzni künduz dé-) 101/08

[=9]

künlik Günlük, üzerinden ... gün geçmiş bulunan.

k. 124/10

[=1]

küy- İçin için yanmak, yanıp kül olmak.

k.-gän til 120/08

k.-ib 104/33

k.-ib két- 104/09, 109/34, 109/36, 113/29, 126/12, 130/01

[=8]

dimāği küy- 109/34, 113/29

içi küy- 104/33, 109/36

içläri küy- 126/12

yürägi küy- 130/01

yüräkläri küy- 104/09

[=7]

küyâv Damat, güvey.

k. kıl- 106/03

[=1]

küyâvginä Küçük damat.

k.+m 112/12

[=1]

küygir- Yakmak, kül etmek.

k.-! 124/04

[=1]

L

lâş Fars. Ceset, mevta, naaş.

l.+ini hängälät- 120/18

[=1]

lât Yapılan bir kötülüğün acısını

çıkarma arzusu ve işi, intikam, öç.

l.+ini 103/26

[=1]

lâzim Ar. Gerekli, lüzumlu.

l.+di 115/04, 115/08

[=2]

lâfz Ar. Gerek anlamlı olsun (kelime), gerek anlamı başka kelimelerle ortaya çıksın (edat) ağızdan çıkan veya yazılan söz.

l.+i 104/23

[=1]

lâşkär Fars. Asker, ordu.

l. 120/16, 120/35, 127/03

l.+i 130/31

l. kıp 103/04

l.+mân 125/34

[=6]

M

- mācārā** Ar. Yaşanan olaylar dizisi,
baştan geçen, vukū bulan hâl ve olay.
m. (tālātop mācārā bol-) 112/03
[=1]
- māl** Ar. 1. Bir kimsenin sahip olduğu
taşınır veya taşınmaz şey, varlık,
mülk.
m. 117/13
2. Büyükbaş hayvan, sığır.
m. 118/19
m.+lār 114/22
[=3]
- mālā** Sürgü, tapan, tırmık.
m.+dāy bop 124/36
[=1]
- māhrām** Ar. Dost içli dışlı olunan
kimse. Hālcuvān'ın sırdaşı. Krş.
māhrāmcan
m. 105/12, 106/14, 106/19, 106/21,
106/22, 106/30
m. bāççasi 107/33
m.+gā 107/17
m.+i 104/11, 107/14
[=10]
- māhrāmcan** Bk. **māhrām**
m. 104/17, 105/06, 107/18, 107/20,
107/23
[=5]
- mākān** Ar. Yer, mesken,
mekan.
m.+imni 115/30
[=1]
- mā'lum** Ar. Herkes tarafından bilinen,
öğrenilmiş olan (şey).
m.+di(r) 114/16
m. kıl- 108/37
[=2]
- māmlākāt** Ar. Bir kimsenin doğup
büyüdüğü yer.
m.+ingni 102/02, 129/08
[=2]
- mānglāy** Alın.
m.+idā şor Bahtı kara, bahtsız.
113/07
[=1]
- mā'ni** Fars. Kelime, söz, hareket,
davranış vb.nin ifade ettiği şey,
anlatılmak istenen veya onlardan

- anlaşılan şey, anlam, medlûl,
mefhum.
m.+sin 107/20
[=1]
- mārdānālik** Mert bir insana yakışır
tarzda, mertçe, yiğitçe.
m. bér- 120/13
[=1]
- māslāhāt** Ar. İyi olan ve iyiliğe yol açan,
hayır getiren, fayda sağlayan şey.
m. 119/26
m. bér- 119/19, 119/29
m. bér- Yol göstermek, nasihat
etmek. 119/04, 119/33, 120/05,
120/09
m. kıl- Çare göstermek. 113/18,
116/11, 116/14
[=10]
- māslāhātçi** Müşavir, akıl hocası, öğütçü.
m.+m 119/31
[=1]
- māst** Fars. Akıllı başından gitmiş, sarhoş.
m. bol- 121/19
m. kıp 123/06
[=2]
- māy** Fars. Şarap, bade.
m.+lār 123/06
[=1]
- māydā** Küçücük, ufak, minik.
m.-māydā kıl- Parçalamak. 125/25
[=1]
- māyib** Sakat, topal, aksak.
m.+lārdāy 130/06
[=1]
- māyl** Ar. İstek, arzu, heves.
m.+i 102/31
[=1]
- māzgil** Varılacak yer, han, konak.
m.+ingni 101/22
[=1]
- mēhmān** (Fars. *mihmān*) Misâfir,
konuk. Krş **mēhmāncān**
m. 101/16, 102/02, 102/20, 102/21
m.+dān 103/07
m.+gā 101/10
m.+ni 103/09
m.+ning 103/19, 103/24
[=9]
- mēhmāncān** Bk. **mēhmān**

m. 101/15, 101/19, 101/23, 102/03, 107/27, 107/31
 [=6]
méhr Fars. Şefkat.
m.+i târt- 115/15
m.+i yumşä- 116/13
 [=2]
mén Tekil birinci şahıs zamiri.
m. 101/24, 102/07, 102/09, 105/14, 106/13, 108/03, 108/24, 109/25, 111/28, 112/21, 112/30, 112/32, 112/35, 113/02, 113/04, 114/08, 115/10, 115/11, 115/21, 117/28, 120/19, 124/25, 128/06
m.+däy 102/20, 102/24, 108/01, 113/09, 119/33, 120/08, 128/15
m.+gä 102/02, 105/16, 107/32, 114/30, 117/36
m.+i 128/24
m.+ing 105/26, 105/30, 114/16
 [=39]
mérgän Moğ. Usta nişancı, pusucu.
m. 122/35
 [=1]
mêş Ayakkabı astarı yapımı gibi işlerde kullanılan koyun derisi.
m.+gä 130/18
 [=1]
mildirä- Az miktarda sakın akmak, şırıldamak.
m.-r 129/25
 [=1]
millät Ar. Genellikle aynı topraklar üzerinde yaşayan, aynı soydan gelen ve aralarında dil, din, târih, sanat, töre, dünya görüşü ve ülkü birliği bulunan insanlar topluluğu, ulus.
m.+ingni 101/24
 [=1]
miltık Tüfek.
m. (şāhli miltık ât-) 123/21
m. ât- Ateş etmek. 123/04, 124/01, 124/02, 126/09
m. âtävér- 121/10
m. âtil- 124/08
m.+ı (miltığı) 121/23
m.+lär atil- 125/09
m.+ni (şāhli miltıkni ât-) 121/16
m.+ni ât- 121/22

m.+ni âtävér- 120/32, 122/30, 123/13
m.+ning 121/17, 123/17
 [=16]
min- Binmek, ayakları sarkıtarak oturmak.
m.-di 106/27
m.-är bol- 111/08
m.-äydim 115/22
m.-gän 101/20
m.-gändän 113/23
m.-gin 110/29
m.-ib âl- 113/23, 116/36, 129/32
m.-mäy 105/29
 [=10]
boynigä min- 113/23
 [=1]
mindir- Bindirmek, birini bir şeyin üzerine çıkarmak, çıkarıp oturtmak.
m.-ib 124/06, 126/35
m.-ib koy- 124/12
m.-mäsäk 113/18
m.-säm 112/25, 112/27, 113/06, 113/12
 [=8]
boyinigä mindir- 126/35
boynimä mindir- 112/25, 112/27, 113/06, 113/12
 [=5]
miniş- Hep birlikte binmek, binişmek.
m.-ib âl- 116/03
 [=1]
misl Ar. Benzeşme; gibi, sanki.
m.+i 124/33
 [=1]
miyâ Beyin, akıl.
m.+si (miyi) äylän- Akıllı karışmak. 126/25
 [=1]
muççi Öpücük, buse.
m.+ni 105/20
 [=1]
mundäli “Onunla bununla” anlamındaki ikileme için türetilmiş kelime.
m. (undäli mundäli) 114/14
 [=1]
muräd Ar. İstek, dilek, amaç.
m.+imä yét- 106/04
 [=1]

musulmān (Ar. *muslim* >Fars.
muslimān 'dan) İslâm dîninden olan
kimse, müslim.
m.+lārgā 127/26
m.+ning 111/31
[=2]

N

nābāp Fars. Elverişsiz, uygun olmayan.
n. 126/20
[=1]
nāmāzgār (Fars. *nemāz* ve *-gār* > *-ger*
sonuna geldiği kelimelere “-li, -ci,
eden, edici” anlamı katarak Farsça
usûlüyle türemiş sıfat ve isimler
yapan ek ile nāmāzgār) Gün
batmadan önceki zaman.
n.-nāmāzgār bār- 101/09
[=1]
nāmāzşām (Fars. *nemāz* ve *şām* ile
nāmāzşām) Akşam namazı.
n. 130/26
[=1]
nārsā Şey, nesne, obje.
n. 117/10, 127/29
n.+ngizni 104/25
[=3]
nāsihāt Ar. Bir kimseye doğru yolu
göstermek, yapması ve yapmaması
gereken şeyler üzerine dikkatini
çekmek için söylenen söz, öğüt.
n.+im 117/06
[=1]
nāsvā (Ar. *neşve*) Neşe, sevinç.
n. tār- 115/07
[=1]
nāsvāsiz Tatsız.
n. 130/17
[=1]
nāvbāhār Fars. İlkbahar.
n.+(zār-zār çun ābri nāvbāhār yıglā-)
113/31
[=1]
nāvkār Fars. Askerî görevli, asker.
n. kıp Asker olarak görevlendirmek.
108/14
n. sāl- Asker göndermek. 102/15
[=2]

né 1. Hangi.
n. 105/03, 116/28, 120/10
2. Hangi şey.
n.+di 107/31
3. Nasıl.
n. 122/06
[=5]
néçā Çok, pek çok, bir çok.
n. 115/23, 117/05, 128/27, 130/24
n.+lār 130/23
n.+si 127/17
n.+sin 108/17
[=7]
néçtā Kaç, kaç tane.
n.+sini 130/20
[=1]
nimā 1. Ne.
n. 104/31, 104/37, 109/04, 110/19,
112/22, 113/08, 116/20, 116/30,
117/17, 117/24, 127/30
2. Hangi şey.
n. 107/19, 107/23, 107/24, 107/27,
3. Nasıl.
n. 115/30, 129/06
[=17]

O

oğl Cinsiyeti erkek olan evlât.
o.+i (oğli) 124/13
o.+imdān (oğlimdān) 114/07
o.+imni (oğlimni) 113/36, 114/05,
114/31
o.+imni (ulimni) 117/18
[=6]
oğlān Delikanlı, genç erkek.
o.+dir 114/32
[=1]
ohşā- Benzemek, gibi görünmek.
o.-r 101/21
[=1]
ok Yay denilen aletle fırlatılan ve
ucunda sivri bir demir bulunan
ince kısa değnek, tir, sehim.
o.+ni āt- 122/33
[=1]
okı- Bir yazıda ne yazıldığını sâdece
gözle veya aynı zamanda
seslendirerek çözmek.

o.-b 103/25, 129/33
[=2]
olcā Ganimet, yem, kurban.
o. bol- 109/06, 109/10
o. kıl- 103/05, 103/32, 107/13,
119/12
[=6]
omgān Göğüs, döş.
o.+ni 121/12
[=1]
on Dokuzdan sonra, on birden önce
gelen sayının adı.
o. 124/10
[=1]
onçā O kadar, çok.
o. 124/09
[=1]
orda Türk-Moğol devletlerinin başkenti.
o.+dā 120/16
[=1]
orin Yer, mekân, mevki.
o. bér- 103/13
o.+i 113/04
[=2]
ortā Herkesin görebileceği yer.
o.+dā 126/04, 126/13
[=2]
ortā- Yakmak.
o.-di 118/04
[=1]
ortālīk Bulunulan yer, çevre, etraf.
o.+ka 121/26
[=1]
ortān- Yanmak, acı çekmek.
o.-ib kēt- 109/35
[=1]
os- Büyümek, boy atmak, gelişmek.
o.-gān 101/19
[=1]
otin Odun, çıra.
o.+lār 122/34
[=1]
otir- Vücûdun belden yukarı kısmı dik
duracak ve vücut ağırlığı kaba etler
üzerine binecek şekilde bir yere
yerleşmek, oturmak.
o.-! 125/12
o.-ib édi 113/28, 116/15
[=3]

otirişāvér- Hep birlikte oturuvermek.
o.-di 109/37
[=1]
otkir Keskin, kesici, sivri.
o. hancār 111/32
[=1]
oy Fikir, düşünce, mülâhaza.
o.+idā 116/28
[=1]
oy- (Sivri uçlu, sert veya keskin bir
cisimle) Yontmak, kazmak veya
delmek sûretiyle bir şey üzerinde
çukur oluşturmak.
o.-ib 115/02
o.-ib āl- 103/20
[=2]
oylā- Düşünmek, aklından geçirmek.
o.-di 106/21
o.-sām 103/02
[=2]
oynā- Eğlenmek, oyalanmak maksadıyla
bir şeyle meşgul olmak.
o.-b kül- 109/37
o.-r 128/10
[=2]
oynāt- Oynamasını, hareket etmesini
sağlamak.
o.-di 130/10
[=1]

Ö

öç Yapılan bir kötülüğün acısını
çıkarma arzusu ve işi, intikam
öç.+ni āl- Kötülüğün acısını kötülük
yaparak çıkarmak, yapılan
kötülüğü karşılıksız
bırakmamak, intikam almak.
103/16
[=1]
öh Acıma, yakınma, esef bildirir.
ö.-vāh 115/17
[=1]
öl- Yaşamaz olmak, hayatı sona ermek,
can vermek.
ö.-! 105/22
ö.-di 104/21, 104/33, 104/37,
105/02, 118/22, 119/10, 125/27,
125/32

ö.-dik 127/10
ö.-ädi 103/03, 117/10
ö.-ämän 105/22
ö.-äy 109/03
ö.-gän 105/02, 110/21, 115/04
ö.-gänçä 129/01
ö.-gäginäm 115/08, 115/14
ö.-gänimni 119/21
ö.-gänning 117/04
ö.-gin 111/30, 111/34, 123/28, 123/31
ö.-ib käl- 110/21
ö.-ibdi 111/17
ö.-mäsin 128/27
ö.-sä 102/31
ö.-säng 111/30
 [=31]
zinkiyib öl- 123/31
 [=1]
öldir- Öldürmek.
ö.-ib 126/31
ö.-inglär 110/25, 110/30
ö.-säng 128/21
 [=4]
uqläb öldir- 110/25
 [=1]
ölik Ölü, ceset.
ö. 125/31
ö. bol- 128/02
ö.+im (öligim) 119/25
ö.+imning (öligimning) 117/25
ö.+in (öligin) 112/11
 [=5]
ölim Hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, vefat.
ö. äl- 102/23
ö.+dän 110/06
 [=2]
öliş Ölme işi, ölüş.
ö.+ini 124/05
 [=1]
ölmäslük Ölümsüzlük, ebedilik.
ö.+dän 110/17
 [=1]
öpkä Öfke, hiddet, kızgınlık.
ö.+lärim (yıgläy-yıgläy öpkälärim pişir-) 113/34
ö.+si tol- Öfkelenmek. 119/14
ö.+sini bäsäl- Öfkesini bastırmak. 127/21

[=3]
örgän- Öğrenmek.
ö.-ib käl- 113/20
ö.-ib äl- 124/15
ö.-gin 124/18
 [=3]
öt- Geçmek.
ö.-di 106/16, 108/18, 126/23
ö.-ämän 105/19
ö.-ib 118/28
ö.-ibsän 107/21
 [=6]
dunyädän öt- 105/19, 108/18
 [=2]
öz Kendi. İyelik ekleri olarak kişilerin öz varlığını anlatmaya yarayan dönüşlülük zamiri.
ö.+ginäsini 126/33
ö.+i 116/01, 125/29, 126/13, 126/24
ö.+i (bir öz) 125/33
ö.+idä 116/21
ö.+idän kët- Kendinden geçmek, bayılmak. 106/14, 113/26, 113/27
ö.+igä 109/36
ö.+im 104/16, 105/08, 105/15, 105/23, 105/31, 105/36, 106/03, 106/08, 106/11, 108/07, 111/14, 111/28, 112/07, 112/21, 112/30, 112/32, 112/35, 115/11, 115/25, 117/28, 120/14
ö.+im (bir öz) 112/33
ö.+imä 108/22, 119/29, 120/09, 127/32
ö.+imni 115/01, 117/16
ö.+ing 105/10, 105/20, 107/22, 114/27, 117/29, 117/32, 121/09
ö.+inggä 107/25, 113/16
ö.+inggä kél- Kendine gelmek. 102/21
ö.+ingizmän 108/26
ö.+ingni 105/08, 105/11, 118/04
ö.+ini 120/27
ö. közimmän kör- Tanıklık etmek. 108/28
ö.+läri 116/12
 [=56]
Özbék Özbekistan Cumhuriyeti'nde yaşayan bir Türk boyu ve bu boydan olan kimse.

Ö. 127/07, 129/32
Ö. éli 129/22
[=3]

P

pādšā (Fars. *šāh-ı pād* > *pād-šāh* “taht sâhibi” veya *pād-i šāh* “büyük koruyucu” dan *pādišāh*) Büyük hükümdar.

p. 119/25

p. (**Räyhān Pādšā**) 101/10, 103/13, 104/22, 105/01, 106/32, 106/35, 107/01, 107/05, 108/10, 110/05, 110/31, 111/19, 118/20, 119/12, 119/22, 119/24, 120/07, 120/12, 121/35, 122/24, 123/16, 125/07, 128/26

p. (**Témir Pādšā**) 108/17, 113/08

p. (**Témirhān Pādšā**) 101/01, 109/28, 113/17, 113/26, 113/30, 116/09, 117/12, 117/14

p. bol- 106/20

p.+dān (**Räyhān Pādšā**) 102/04

p.+di 103/02

p.+di (**Räyhān Pādšā**) 110/26

p.+gä 107/15, 113/31

p.+gä (**Räyhān Pādšā**) 101/09, 102/05

p. kıl- 106/01

p. kötär- Padişah yapmak. 106/10

p.+ni (**Räyhān Pādšā**) 104/10, 110/03

p.+ning 107/30

p.+ning (**Räyhān Pādšā**) 101/08, 104/11, 124/32, 125/14

p.+ning (**Témirhān Pādšā**) 109/34, 109/38, 113/22, 124/13

p.+yi (**Çämbil Pādšā**) 107/35

p.+yim 105/02, 108/03, 108/24, 109/23, 112/34, 116/33, 117/03

[=63]

pağ Tüfeğin çıkardığı sesi belli eden yansıma sözcük.

p. ét- 124/08

[=1]

pālvān (Fars. *pehlevān* “yiğit, kahraman”) İri yapılı, kuvvetli kimse, yiğit, cesur, kahraman.

p. 113/09

p.+i (**Sāhmān Pālvān**) 109/38
[=2]

pāy Çift halinde kullanılan nesnelerden her biri.

p. 115/29

[=1]

pāk Çok, fazla, ziyâde.

p. 109/03

[=1]

pālāhmān Taş atmak için kullanılan pek eski basit silah, sapan.

p. tāşi 112/13

[=1]

pällä Zaman periyodu, süre, vakit, an.

p. 103/04, 129/17

p. émäs 118/01

p.+lär 118/09

[=4]

pāri Fars. Cinlerin çok güzel ve alımlı olarak farzedilen dişilerine verilen ad.

p. (**Yunus Pāri**) 120/11, 120/12, 128/05

p.+ni (**Yunus Miskāl Pāri**) 102/28
[=4]

pāydā Fars. Açıkta ve meydanda olan, âşikâr, zâhir.

p. bol- Ortaya çıkmak, belirtmek, görünmek. 118/19

[=1]

pés Ak deri.

p. 101/20

[=1]

péstāk Fars. Ana kapı, giriş kapısı.

p.+ka 123/09

[=1]

piçä Azıcık, bir parça, az, biraz.

p. 105/29

[=1]

piltä Bir nesneye belli mesafeden zarar vermek için kurulan düzenek.

p.+ni 122/35

[=1]

pir Fars. Bir konuda baş durumunda olan, önder denmeye lâyık, tecrübeli ve üstat kimse.

p.+ini 113/05

[=1]

pis- Pusmak, saklanmak, gizlenmek.

p.-ibginä 121/07

p.-mây 125/12

[=2]

pişir- Isıda tutarak yenecek duruma getirmek.

p.-dim 113/34, 113/37

[=2]

yığlây-yığlây öpkälärim pişir- 113/34

yüräk-bağrim pişir- 113/37

[=2]

polät Fars. Çelik.

p. dābillärni tuy- 110/32

[=1]

popäk Fırça; püskül, saçak.

p.+ni 122/09

[=1]

R

rāst Fars. Doğru, müstakim.

r.+ini äyt- 108/03, 108/24, 109/25

r.+ni 101/15

r.+ni äyt- Doğrusunu söylemek. 102/03

[=5]

rābbānā Ar. Ey Allah, Allah'ım!

r. dé- 130/27

[=1]

rāhm Ar. Merhamet, acıma.

r. äylä- Acımak. 112/23, 114/20, 130/13

r.+i (äräblärning rāhmi kél-) 109/05

[=4]

rāng Fars. Cisimler tarafından aksettirilen ışığın gözde yaptığı etki sonucu meydana gelen duyum, renk.

r.+i güldäy sol- (Hastalık, korku veya heyecandan) Yüzünün rengi sararmak, solgun bir durum almak. 119/14

r.+ing (kıızıl rāng) 101/13

[=2]

rāvşān (Fars. *rūšen*) Parlak, aydın, aydınlık.

r.+i (közimning rāvşāni) 114/04

[=1]

rä'y (Ar. *re 'y*) Oy; fikir, görüş, düşünce.

r.+igä koy- 116/26

r.+igä koyävér- 116/30

[=2]

Räyhān Bk. Räyhān Äräb

R. 111/36, 119/09, 119/27

R.+ni 112/14

[=4]

Räyhān Äräb Şirvan elinin padişahı.

Krş. **Räyhān, Räyhān Pādşā**

R. 103/08, 106/02, 109/16, 109/22, 117/35, 118/17, 118/24, 118/34, 121/05, 121/24, 123/24, 128/07

R.+dän 118/16

[=13]

Räyhān Pādşā Bk. Räyhān Äräb

R. 101/10, 103/13, 104/22, 105/01, 106/33, 106/36, 107/01, 107/05, 108/10, 110/05, 110/31, 111/19, 118/20, 119/12, 119/22, 119/24, 120/07, 120/12, 121/35, 122/24, 123/16, 125/07, 128/26

R.+dän 102/04

R.+di 110/26

R.+gä 101/09, 102/05

R.+ni 104/09, 110/03

R.+ning 101/08, 104/10, 124/32, 125/14

[=33]

S

sâç Başı kaplayan kıllar.

s.+i 128/23

s.+ni bâşgä tuy- 122/10

[=2]

sāät (Ar. *sā'at*) Günün hangi zamânında bulunulduğunu belirtmeye yarayan ve 1'den 24'e kadar rakamlarla gösterilen belli vakitlerinden her biri.

s.+dä 112/20

[=1]

sâğ Bu tarafta bulunan (yön), sağ taraf.

s.+ı-soli 101/17

[=1]

sâğın- Özlemek, istemek, murâd etmek.

s.-gānçä 115/15

[=1]

Sahmān Kişi adı.
 S. 111/07, 113/17, 116/16, 118/11, 127/03
S.+ning 109/34
 [=6]
sākāl Erkeklerde çene ve yanaklarda çıkan kılların bütünü.
 s. 128/29
 s.+i 118/28
 s.+lär 128/01
 [=3]
sākāltāy Sakallı, sakalı olan kişi.
 s.+ning 118/07
 [=1]
sākı Ar. İçki sunan, sâkî.
 s. 116/06
 s.+yā 114/31
 [=2]
Sākıbulbul Köroğlu ile Yunus Peri'nin düğününde icazet alıp konuşan, Köroğlu'nun şehrine Çembil adını veren kişi.
 S. 114/27, 116/22, 118/14
 [=3]
sāl- 1. Göndermek, yollamak.
 s.-di 102/15
 s.-ib 106/25
 2. Koymak, bırakmak, atmak.
 s.-di 124/09
 s.-ämān 106/08
 s.-ib 125/14
 3. Güç bir duruma düşürmek, uğratmak, dūçar etmek.
 s.-di 119/17, 124/30
 s.-gāni 107/04
 s.-ib 125/15
 s.-ibdi 111/11
 4. Dinlemek.
 s.-gin 127/30, 128/15, 128/22
 s.-ing (sāng) 111/04
 s.-sā 123/16
 5. İleriye doğru göndermek.
 s.-ib kēt- 113/25
 [=16]
 āt sāl- 113/25
 koynimā sāl- 106/08
 kulāk sāl- 111/04, 123/16, 127/30, 128/15, 128/22
 nävkär sāl- 102/15
 sävdā sāl- 107/04, 119/17

şāvķın sāl-124/30, 125/15
 tälätoplär sāl- 106/24
 yāmān künlär sāl- 111/11
 [=14]
sāt- Bir değer yahut çıkar karşılığında bir şeyi alıcıya vermek, gözden çıkarmak.
 s.-di 108/13, 126/05, 130/09
 s.-ämān 112/07
 s.-gān 107/16
 s.-ib 101/12, 102/10, 107/19, 108/31
 s.-ing 122/32
 [=10]
 cān sāt- 107/19, 130/09
 cānimni sāt- 112/07
 cānini sāt- 107/16, 108/13
 cānni sāt- 101/12, 102/10, 108/31, 122/32, 126/05
 [=10]
sābāb Ar. Bir şeyin yapılmasını gerektiren şey, gerekçe.
 s. 107/19, 107/23, 107/27, 107/31
 s. bol- Bir şeyin olmasına veya yapılmasına yol açmak, olmasını, yapılmasını gerektirmek, neden olmak.
 109/27
 [=5]
sādağa (Ar. *şadağa*) Sadaka, bağış.
 s.+dir 124/19
 [=1]
Sāhmān Temirhan Padişah'ın veziri.
 Krş. **Sāhmān Pālvān**
 S. 111/04
 S.+dān 116/16
 [=2]
Sāhmān Pālvān Bk. **Sāhmān**
 S.+i 109/38
 [=1]
sālām (Ar. *selām*) Bir kimseye veya bir topluluğa yakınlık, sevgi ve nezâket göstermek, sağlık, esenlik ve başarı dilemek için “selāmün aleyküm, merhaba, hayırlı işler” gibi sözlerden birini söyleme yâhut aynı dileği taşıyan bir işâret veya harekette bulunma.
 s. bér- Birini selâmlamak. 101/10, 107/15
 [=2]

sānāç Genellikle deriden yapılan kap,
deri torba.
s. 104/12
[=1]
sāp Bütün, tüm.
s. 103/31
[=1]
sārbāz (Fars. *ser* “baş” ve *bāz* “oynayan” ile *ser-bāz* “başıyla oynayan”) Piyâde askeri, asker.
s. 122/12, 123/08, 123/18, 123/20, 124/01, 124/02
s. **bol-** 123/10
s. **+i** 122/19, 123/02, 126/06
s. **kıp** 102/16
[=11]
sārālā- Ayırmak, seçmek, sınıflandırmak.
s. **-b** 122/25
[=1]
sārgay- Sararmak, solmak.
s. **-ib** 115/36
[=1]
yüzi **sārgay-** 115/36
[=1]
sārpā Fars. Takım, giyim seti.
s. **-ton kiyydir-** 109/30
s. **ton** 101/03
[=2]
sārsān Avare.
s. **bop** Avare olmak. 128/30
s. **+di** 117/05
s. **kıl-** 123/32
[=3]
sāvdā Ar. Hayatta karşılaşılan gam ve tasa, zor hâller.
s. 107/25
s. (**kıyāmātdān yāmān sāvdā bol-**) 111/22
s. (**yāmān sāvdā kıl-**) 128/01
s. **sāl-** 107/04, 119/17
[=5]
sāvāş Devletler arasında cereyan eden silâhlı çarpışma, cenk, harp, muhârebe.
s. **+gā** 120/14
s. **kıl-** 112/16
[=2]
sémiz Besili, etli, yağlı.
s. **+ingni** 122/25

[=1]
sén Tekil ikinci şahıs zamiri.
s. 105/09, 111/23, 112/22, 114/28, 123/28, 123/30, 124/14, 124/24, 125/12
s. **+dān başka** 119/31, 119/34, 120/03, 120/06
s. **+gā** 104/16, 106/11, 107/26, 107/28, 108/03, 114/05, 114/31, 117/06, 117/20, 117/21, 117/23, 117/24, 117/27, 117/30, 117/31, 123/24
s. **+i** 106/01, 106/03, 106/08, 106/10
s. **+ing** 105/08, 105/11
s. **+ing bilān** 106/09
s. **+ingmān billā** 106/07
s. **+mān billā** 105/34
[=38]
sérmāslā- Sallamak, kapmak maksadıyla eli şiddetle uzatmak; zaptetmeye çalışmak.
s. **-b** 126/27
[=1]
sıgālā- Gizlice bakmak, kenardan bakmak.
s. **-b qarā-** 104/10
[=1]
sildirā- Sallamak, savurmak, kaldırmak.
s. **-b** 113/14
[=1]
siltā- Hızla çekmek, çekivermek.
s. **-b āt-** 112/11
[=1]
singil Kız kardeş.
s. **+ingni (singlingni)** 111/35, 112/02
s. **+isi (singlisi)** 113/25, 114/34
[=4]
sir (< Ar. *sirr*) Bilinmesi, duyulması, açığa vurulması istenmeyen, gizli tutulan şey.
s. **+ni** 122/17
s. **+ni bildir-** 109/35
[=2]
sirtlān Sırtlangillerden, ana yürdu Afrika olan, iri bir kurt büyüklüğünde, postu benekli, sert ve kalın yeleli, dişleri, tırnakları çok güçlü, leş ve topraktan çıkardığı cesetlerle beslenen, memeli vahşî hayvan.

s.+çä 105/15
[=1]
siylä- İzzet ikram etmek, saygı göstermek.
s.-b 114/02
[=1]
bécäyin siylä- 114/02
[=1]
siz Çokluk ikinci şahıs zamiri.
s. 114/25
s.+dän 124/19, 124/22
s.+gä 102/09, 105/06, 108/24, 109/25, 113/36, 114/24, 114/33
s.+lär 110/35, 129/18
[=12]
sol Bu tarafta bulunan (yön), sol.
s.+ingni (sâğı solî) 101/17
[=1]
sol- Rengi uçmak, rengi atmak, parlaklığını kaybetmek.
s.-äsän 101/13
s.-ib 119/15
s.-mäydi 128/18
[=3]
rängi güldäy sol- 119/15
[=1]
sonä At sineği.
s. 102/08
[=1]
song Son, sonra.
s. 105/21
s. (-gän song) 102/31
[=2]
songrä İçinde bulunulan veya bahsedilen ânın daha ilerisindeki bir zamanda.
s. (-gän songrä) 114/21
[=1]
sorä- Soru yönelterek bilgi istemek, سوال etmek.
s.-ymän 101/14, 101/22, 101/24
[=3]
soy- 1. (Üzerinde bulunan kabuk, deri, zar vb.ni) Kesmek veya tutup çekmek, sıyırmak sûretiyle çıkarmak.
s.-ib 114/22
2. Öldürmek, boğazlamak.
s.-ib 115/01
s.-ing 110/37
[=3]

bökirtib soy- 110/37
[=1]
söylä- (Anlatmak istediği şeyi) Sözle bildirmek.
s.-di 106/20
[=1]
dädil-dädil söylä- 106/20
[=1]
söz Ağızdan çıkan, bir veya daha çok heceden meydana gelen kelime veya kelime dizisi.
s. dé- Konuşmak, lâf söylemek. 105/13
s. äyt- Konuşmak, lâf söylemek. 101/11, 103/14, 104/13, 105/33, 106/32, 107/17, 111/09, 112/04, 113/31, 124/13
s. äytävér- 116/17, 117/15, 118/21, 119/15, 120/13, 121/26, 123/22, 127/23, 128/09
s.+gä 105/05
s.+igä 116/18, 129/26
s.+im 104/16
s.+imä 127/30
s.+imän 121/18
s.+imni 102/09, 117/17
s.+inggä 113/13
s.+ingni 105/09, 117/08
s.+ini 120/25
s. kât- 130/30
s.+lärin 103/19, 103/23
s.+lärni äyt- 104/20
s.+ni 101/05, 102/04, 103/07, 109/37, 116/16
s.+ni (kızık söz) 114/35
[=42]
sözlä- Söylemek, demek, ifade etmek.
s.-gin 121/03
[=1]
sözläş- Konuşmak.
s.-ib 106/26, 130/05
[=2]
suluv Güzel, çekici.
s. 116/05
[=1]
sumbul (Fars. *sunbul*) *mec.* Saç kıvrımı, zülûf.
s.+gä 128/23
[=1]

sungür İkilmede ses benzeşmesi
yönüyle türetilmiş kelime.

s. (gängür-sungür) 112/34

[=1]

suprä (Ar. *sufre* 'den) Üzerine
yiyecekler, içecekler, tabak, kaşık,
çatal vb. konularak çevresine
oturulup yemek yenilecek şekilde
düzenlenmiş masa, sini, yaygı vb.

s.+däy 125/06

[=1]

suv Hidrojen ve oksijenden meydana
gelmiş rengi, kokusu ve tatı olmayan
şeffaf sıvı madde, âb, su.

s. 121/32, 121/34

s. ârt- 130/18

s.+däy (kânini suvdäy tök-) 120/17

[=4]

suvsız Suyu olmayan, susuz.

s. çöl 107/08, 118/23

[=2]

suvlık Dizginin, atın ağzına takılan
metal kısmı.

s.+ıgä (suvlıgıgä) 129/35

s.+ımän (suvlıgımän) 121/32

[=2]

suyät- Yaslanmak, destek almak.

s.-ib 103/08

[=1]

suyäk Kemik.

s.+i (süyägi) 109/35

[=1]

Ş

şağırlät- Tıkırdatmak.

ş.-ib 118/26

[=1]

şāhāb (Ar. *ṣihāb*) Işıklı nokta, kıvılcım,
ateş parçası.

ş.+läri 123/33

[=1]

şāhli Dalli, boynuzlu.

ş. (şāhli miltıq ât-) 120/22

ş. miltıq ât- 120/22, 123/21

ş. miltıqni ât- 121/16

[=4]

Şāhmān Bk. **Şāhmān** Ārāb

Ş. bilän 103/14

[=1]

Şāhmān Ārāb Kişi adı. Krş. **Şāhmān**
Ş. 126/19

[=1]

şāl Felç, kötürüm.

ş. 125/13, 125/24

[=2]

şān (Ar. *şe'n* "hal, durum; rütbe;
tabiat"tan *şān*) Onur, şeref,
haysiyet.

ş.-şāvkāt Onur-büyüklik. 117/30

[=1]

şāp Ucu arkaya kıvrılan tıgılı kılıç.

ş. bāylä- Kılıç kuşanmak. 106/24

ş.+ni 122/16

[=2]

şāş- Ne yapacağını bilemez duruma
gelmek, şaşırarak, hayret etmek.

ş.-di 125/18

[=1]

akli şāş- 125/18

[=1]

şāşir- Güç bir işin içinden çıkamamak,
ne yapacağını, nasıl davranacağını
bilememek.

ş.-dim 113/33

[=1]

aklimni şāşir- 113/33

[=1]

şāvdirä- Homurdanmak.

ş.-ydi 124/37

[=1]

şāvķın Gürültü, velvele.

ş. sāl- Nâra atmak. 124/30, 125/15

[=2]

şāhr Fars. İnsanların toplu olarak

yaşadığı yerleşim yerlerinden, idâri
ve mülkî bakımdan köy ve
kasabadan sonra en büyük olanı,
kalabalık yerleşim merkezi, kent.

ş.+i (Çāmbil şāhri) 104/34, 109/08

ş.+i (Ārābistān şāhri) 104/29

ş.+i (Şirvānning şāhri) 104/35

ş.+idä (Vāyāngānning şāhri) 114/13

ş.+idän (Çāmbil şāhri) 111/13

ş.+idän (Vāyāngān şāhri) 109/32

ş.+igä (Çāmbil şāhri) 115/17, 118/10

ş.+igä (Vāyāngān şāhri) 106/30,

106/31

ş.+ini (Çāmbil şāhri) 102/25, 107/06

ş.+ini (Çämbilning şähri) 109/19
ş.+ini (Väyängäning şähri) 112/36
 [=15]
şāmāl Ar. Rüzgar, yel, esinti.
ş.+dä 107/29
 [=1]
şävkāt Ar. Büyüklük, ululuk, heybet, haşmet.
ş.+imni (şān-şävkāt) 117/30
 [=1]
şér (Fars. *şir*) Aslan.
ş.+däy bop 121/19
 [=1]
şirin Fars. Tatlı.
ş. cān 115/29
 [=1]
Şirvān Yer adı.
Ş. dāşti 130/02
Ş. él 106/01, 106/10, 106/25, 118/23, 118/36, 122/04, 127/04, 127/05
Ş. éli 104/18, 118/29, 119/07, 120/07, 129/27
Ş. kénti 129/12
Ş.+ning éli 101/07, 118/25
Ş.+ning şähri 104/35
 [=18]
şor Dert, bela.
ş.+ini (mängläyidä şor) 113/07
 [=1]
şu 1. İşaret sıfatı.
ş. 103/03, 103/04, 103/09, 103/10, 106/14, 106/22, 106/30, 107/33, 109/13, 115/21, 116/32, 117/28, 118/05, 118/09, 119/17, 123/25, 124/07, 125/12, 127/17, 129/17, 129/33
 2. İşaret zamiri.
ş.+ndä 101/06
 [=22]
şul 1. İşaret sıfatı.
ş. 109/26
 2. İşaret zamiri.
ş.+dir 117/06
 [=2]
şunçä Şu kadar, şöyle.
ş. 110/22, 123/32, 124/01, 124/02, 125/34
 [=5]

şundäy Şöyle, şu şekilde.
ş. 102/18, 107/15, 107/21
 [=3]
şuytib Şöyle yapmak, kılmak.
ş. 124/03, 124/04
ş.+ginä 123/26, 123/29
 [=4]

T

tāc Fars. Hükümdarlık alâmeti olarak giyilen, genellikle kıymetli taşlarla süslü baş kisvesi.
t.+i 107/30
 [=1]
tāğ Çevresindeki araziye göre büyük bir çıkıntı teşkil edecek şekilde yükselen toprak veya kaya kütlesi, dağ.
t.+dän 115/23, 125/01
t.+ığa (Bälä tāğ) 127/02
t.+ka (Bälä tāğ) 121/08
t.+ka (tākka) 121/08
t.+ning 107/29, 118/27, 124/11, 124/14, 125/10, 125/12
t.+ning (Bälä tāğ) 127/34
t.+ning (Äşkär tāğ) 124/06
t.+ning (Äşkär tāğ) 113/04
 [=14]
tağı Tekrar, yine.
t. 114/17, 122/26
 [=2]
tākat Ar. Bir şeyi yapabilmek için gereken güç, kuvvet, derman.
t.+im (tänämdän tākatim kêt-) 114/10
 [=1]
taqsir Ar. Hazret.
t. -ä 102/09
 [=1]
tāmāşä (Ar. *meşy* “yürümek”ten *temāşi* “birlikte gitmek” > Fars. *temāşä*) Bakıp seyretme, zevkle, hayranlıkla seyretme, izleme, gösteri.
t. (toy-tāmāşä kıl-) 101/04
t. äylä- Seyretmek, bakmak. 103/06, 103/10, 111/05, 127/19, 129/29
t. kıl- 124/17
t.+lär (toy-tāmāşälär kıl-) 114/22

t.+ni 124/22
[=9]
tāmīr Damar.
t.+igä 126/22
[=1]
tāp- Bulmak, keşfetmek, kazanmak;
ortaya çıkmak, çıkarmak, tahmin
etmek.
t.-! 105/26
t.-gän 121/26
t.-gänini 115/07
[=3]
tāpşir- Teslim etmek, ulaştırmak,
vermek.
t.-dim 113/36, 114/05, 114/24,
114/26, 114/31, 114/33, 117/18,
117/20, 117/21, 117/23, 117/24,
117/27, 117/30, 117/31, 124/27
[=15]
tārlān Kır (at donu).
t. 101/20
[=1]
tārt- 1. Çekmek.
t.-di 106/19
t.-ib 125/37
t.-ibsän 107/24
t.-māgin 120/30
2. Yardımcı fiil.
t.-di 107/02, 129/28, 130/04,
130/12, 130/21, 130/32
t.-gän 107/16, 115/07
t.-ib 115/15
t.-inglär 110/24
t.-säng 104/19
[=15]
bāngi tārt- 125/37
fātihā tārt- 129/28
kéçä künduz yol tārt- 110/24
mähri tārt- 115/15
nāsvā tārt- 115/07
vāhm tārt- 120/30
vāhmin tārt- 107/24
yol tārt- 104/19, 107/02, 107/16,
130/04, 130/12, 130/21, 130/32
[=14]
tāş Kimyasal veya fiziksel durumu
değişiklikler gösteren, rengini
içindeki maden, tuz ve oksitlerden
alan sert ve katı madde.

t. (bāş kattıkmī tāş kattıq) 122/14,
123/12, 126/07
t.+däy 118/17
t.+idän (pālahmān tāşi) 112/13
t.+in 118/27
t.+lär 112/18
t.+ni 124/09, 125/13, 126/19
[=10]
tāş- 1. (Öfke, heyecan, sabırsızlık,
sevinç vb. durumlar yüzünden) Artık
kendini tutamamak, kabına
sığamayıp coşmak.
t.-di 125/17
2. (Sulu ve sıvı şeyler için)
Bulunduğu yere sığmayarak dışarıya
doğru akmak.
t.-sā 123/33
[=2]
yürägi tāş- 125/17
[=1]
tāvuş Ses, ton.
t.+igä 121/23
[=1]
tāyçä Tay, at yavrusu.
t.+däyin 110/36
[=1]
tāyib Ar. Ayıplama.
t. 103/01
[=1]
tälāk (?)
t.+lär 110/12
[=1]
tälä- Çalmak, yağmalamak, talan etmek.
t.-b āl- 104/25
t.-b kél- 102/27, 104/30
t.-māq 129/17
[=4]
tälābgār (Ar. *ṭaleb* “istek” ve Fars. *-kār*
ekiyle *ṭaleb-kār*) İstekli, arzulu.
t.+ing 110/02
[=1]
tälāt- Yağma ettirmek, çaldırmak.
t.-mādi 129/30
[=1]
tälātop Güçlü, kuvvetli.
t. kıl- 109/20
t.+lär sāl- 106/25
t. mājārā bol- 112/03
[=3]

tälkân Bir bütünden ayrılmış kısım, parça.

t. (tos-tälkân kı1-) 112/28

t.-tälkân kı1- 104/36

t.+in (tos-tälkânin çıkar-) 113/01
[=3]

tân Katılım.

t. 109/36

[=1]

tânâ Vücut, beden, gövde.

t. 129/01

t.+mdân tākatim kêt- Yeterli gücü olmamak, gücü azalmak. 114/10
[=2]

tāngä Sikke, bozuk para (Buhara

Hanlığı'nda 15, Kokan

Hanlığı'nda 20 tiyine denk gümüş para).

t. bér- 104/12

[=1]

tānk "Tenk tenk" diye ses çıkarmak anlamında kullanılan yansıma sözcük.

t.-tānk ét- 125/09

[=1]

tārāf (Ar. *ṭaraf*) 1. Ön, arka, sağ, sol, üst ve alt yanlardan her biri, cihet, yön.

t. 102/33, 118/37

2. Düşünce, görüş ve istekleri birbiriyle çatışan iki kişi veya topluluktan her biri.

t. 119/03

t. bol- 105/01, 119/08

t.+dän (här tārāf) 103/29, 117/05

t.+gä (här tārāf) 103/17, 104/01, 106/35, 111/01

3. Memleket.

t.+ini 110/27

[=12]

tārāplä- Dağıtmak, paylaşmak.

t.-b 130/03

[=1]

tärs-turs Ses taklidi yoluyla oluşturulmuş ikileme.

t. 124/08

[=1]

tärz Ar. Biçim, şekil, sûret.

t.+ing kör- Görünüşüne bakarak hakkında bir fikre varmak. 101/14

[=1]

täşä- Geçmek, devretmek.

t.-b 109/29

[=1]

täşlä- Atmak, savurmak, bırakmak.

t.-b 104/05, 122/09

t.-ng 115/02

t.-säm 105/28

t.-y 120/21, 120/27

[=6]

täşviş Kaygı, endişe.

t. kı1- 129/13

t. kör- 128/33

[=2]

tég- Değmek, dokunmak, ulaşmak.

t.-ib 117/04, 126/23

t.-mägin 128/24

t.-mäy 128/18

[=4]

āftāb tég- 128/18

[=1]

tékis Düz, pürüssüz.

t. (tép-tékis kıp) 120/01

[=1]

Témir Pādşā Bk. **Témirhān Pādşā**

T. 108/17, 113/08

[=2]

Témirhān Bk. **Témirhān Pādşā**

T. 103/02, 116/12, 116/26, 116/29, 117/01, 117/06

T.+ni 110/15

[=7]

Témirhān Pādşā Vayengen şehrinin

padişahı, Hasan Han'ın ve

Gülçehre'nin babası. Krş. **Témirhān, Témir Pādşā**

T. 101/01, 109/28, 109/34, 113/17,

113/26, 113/30, 116/09, 117/12,

117/14

T.+ning 109/37, 113/21, 124/12

[=12]

tép Kuvvetlendirme benzer hecesi

kullanılarak oluşturulan ikilemenin sözcüğü.

t.-tékis kıp Dümdüz etmek, yerle bir etmek. 120/01

[=1]
tépä 1. Bir şeyin en yüksek kısmı, en üstteki bölümü, uç kısmı.
t.+dän 106/16
 2. Bir şeyin veya yerin tam üstü.
t.+sigä 115/22
 [=2]
tér- Toplamak, bir araya getirmek.
t.-gin 108/30
 [=1]
gül tér- 108/30
 [=1]
téri Cilt, deri.
t. 128/11
t.+sin 130/19
 [=2]
téz (< Fars. *tīz*) Çabuk, hemen.
t. 110/18, 110/29, 130/05, 130/30
t. bār- 108/23
t. bol- Acele et, çabuk ol. 111/02
 [=6]
tézrāk Daha hızlı.
t. 129/20
 [=1]
tıg Fars. Kılıç, bıçak vb. kesici âletler; silah.
t. 117/04
 [=1]
tık- Bir kimse ya da nesne için bağışlamak, feda etmek.
t.-äy 115/29
 [=1]
cānimni tık- 115/29
 [=1]
tikkä Dik, dimdik.
t. bār- Üstüne gitmek. 125/14
 [=1]
til Ağızda bulunan, tat almaya ve konuşmaya yarayan organ.
t.+dän (äççik til) 107/07
t.+gä 128/22
t.+idä 111/31
t.+idän (ādām tili) 108/01
t.+idän (küygän til) 120/08
t.+igä 106/26
t.+imä işän- Sözüne inanmak.
 112/22
t.+ni 120/34
t.+ingin 101/16
 [=9]

til- Dilimlemek, parça parça kesmek.
t.-ib 112/18
 [=1]
tim Koyu renkli.
t. édi 123/34
 [=1]
tin- Sona ermek, kesilmek, durmak, devam etmemek.
t.-äydim 115/18
t.-mây 118/35, 120/32, 121/10, 121/22, 122/33, 124/01, 124/07, 128/20, 129/04, 130/32
t.-mây (ât başını tinmây koy-) 111/03
t.-mâyın 123/04, 126/09
 [=14]
ikki közginäm tin- 115/18
 [=1]
tindir- Dinmesini sağlamak, sona erdirmek.
t.-! 106/06, 106/12
 [=2]
hızmatımni tindir- 106/06, 106/12
 [=2]
tipirlät- Kımıldatmak, çırpınmasına sebep olmak.
t.-ib 110/36
 [=1]
tirik Diri, canlı.
t. bol- 115/04
 [=1]
tiriklik Dirilik, canlılık.
t.+dän 115/08
 [=1]
titi-pit kıl- Altını üstüne getirmek; ayrıntılı şekilde araştırmak
t. 112/14
 [=1]
Tohmān Ärāb Kişi adı.
T. 125/36, 126/16
 [=2]
tohtāt- Durdurmak, duraklatmak.
t.-di 121/24
 [=1]
tokmāk Tokmak, çekiç.
t. 118/11
 [=1]
tol- *mec.* (Bir duygu insanın içini, gönlünü) Kaplamak, sarmak.

t.-ib 119/14
t.-mäydi 128/21
 [=2]
öpkäsi tol- 119/14
 [=1]
toldir- *mec.* (Birinde veya bir yerde bir şeyi, bir hâli, bir duyguyu) Hâkim kılmak.
t.-säng 105/27
 [=1]
köngilimni toldir- 105/27
 [=1]
tolä Dolu, tam, eksiksiz.
 t. 101/21, 119/01
t. (yüräklärim tolä kân bol-) 111/27, 127/25
t.+mi 128/12
 [=5]
tolğa- Bir şeyi hep aynı doğrultuda düzenli şekilde hareket ettirmek, sallamak.
t.-ydi 125/24
 [=1]
ton Elbise, giysi.
t. (särpā-ton kiydir-) 109/30
t.+dän 106/22
t.+ini (äcälning tonini kiy-) 110/38
t.+lär (särpā-ton) 101/03
 [=4]
top Grup, takım, yığın.
t. bol- Yığın hâlinde kümelenmek.
 109/01, 130/36
 [=2]
tor Baş köşe, yukarı.
 t. 118/11
 [=1]
tos Çok hafif ve küçük parçalara bölünmüş çok ince toprak.
t.-tälkân kıl- Yok etmek. 112/28
t.-tälkânin çıkar- 113/01
 [=2]
toşli Göğüslü, sîneli.
t.+sini (göşli-toşli) 104/06
 [=1]
toy Ziyâfet, toplu yemek, şölen, düğün yemeği.
t.-tāmāşā kıl- 101/04
t.-tāmāşälär kıl- 114/22
 [=2]

tozân Toz, topraklı yumuşak yer, taşsız yer.
t. çık- Viran etmek, toz toprak içinde bırakmak. 118/18
t. çäl- 119/06
t. tut- 118/30
 [=3]
tök- Dökmek, (göz yaşı, kan, ter vb.) akıtmak.
t.-ärmän 120/17
t.-ib 119/13, 121/15
 [=3]
kânini suvdây tök- 120/17
közdän yaşini tök- 119/13
 [=2]
tökil- (Kan için) Akıtılmak.
t.-gân 127/20
 [=1]
kân tökil- 127/20
 [=1]
tub Dip, alt.
t.+idä 130/25
 [=1]
tubân Alçak, aşağılık.
t. (yüzim tubân bol-) 129/03
 [=1]
tuğ- (Güneş, ay, yıldızlar) Ufuktan yükselerek gökyüzünde görünmek, tulû etmek, doğmak.
t.-sä 121/31, 121/33
 [=2]
kün tuğ- 121/31, 121/33
 [=2]
tul- Deriyi ya da yünü işleyerek yeni bir deri ya da yün ortaya çıkarmak.
t.-up kıp 130/20
 [=1]
tumân Sis, toz veya yanan maddelerin havada meydana getirdiği bulanıklık, sis, pus, duman.
t. (başın tumân çäl-) 127/34
 [=1]
tun Gece.
t.+i 123/01
 [=1]
tuprāk Yer kabuğunun, üzerini kaplayan çürümüş organik maddelerden ve kütle kırıntılarından oluşan canlıların yaşamasına elverişli kısmı, toprak, yer.

t. 121/15
 [=1]
tur- 1. Yapmakta olduğu hareketi kesmek, hareketsiz kalmak.
 t.-**ardı** 118/21
 t.-**ib** 123/20
 2. ... Etkisi bırakmak, ... görünmek.
 t.-**gän ékän** 104/11
 3. Bir yerde bir süreliğine bulunmak, kalmak.
 t.-**gin** 108/35, 124/14
 t.-**sä** 113/14
 4. -ip ve -e ekleriyle yapılmış zarf-fiillerden sonra devamlılık bildiren yardımcı fiil olarak kullanılır.
 t.-**ib** 105/24, 111/24
 t.-**māk** 110/08
 t.-**sä** 113/14
 [=9]
bārib tur- 105/24, 111/24
 [=2]
Turkmän Oğuz Türklerinin bir kolu ve bu koldan olan kimse.
 T. 103/21, 127/07
 T.+**dän** 107/36
 T. **él** 130/31
 T. **éli** 115/27, 121/30
 T.+**gä** 107/04, 129/01
 T.+**lär** 108/16
 T.+**lärgä** 118/37
 T.+**läarning** 103/20, 116/36
 [=12]
tus Renk, görünüş.
 t.+**i kaç-** (Bir kimsenin) Korku veya heyecandan benzi sararmak.
 113/22
 [=1]
tuş- 1. (Bir şey veya bir kimse) Dengesini kaybederek yıkılmak, dik durumda iken devrilip yatık duruma gelmek.
 t.-**gäçä** 125/35
 2. (Bir şeye karşı) Büyük düşkünlük, aşırı ilgi veya sevgi duymak, müptelâ olmak.
 t.-**sin** 113/37
 3. Payına isâbet etmek.
 t.-**sin** 107/18

[=3]
dunyâsi tüş- 107/18
 [=1]
tuşir- İndirmek.
 t.-**dim** 114/03
 [=1]
tuşun- Anlamak, kavramak.
 t.-**mâdi** 116/12
 [=1]
tut- Doldurmak, istîlâ etmek, duyulacak veya görülecek şekilde etrâfi kaplamak.
 t.-**di** 121/17
 t.-**ib** 118/30
 [=2]
älämni tut- 121/17
tozân tut- 118/30
 [=2]
tutä- Duman veya buhar çıkarmak, tütme.
 t.-**b** 124/34
 [=1]
tuy- I Duymak, işitmek.
 t.-**ing** 110/32
 [=1]
polät dābillärni tuy- 110/32
 [=1]
tuy- II Ezip parçalamak, dövmek.
 t.-**inglär** 122/10
 [=1]
sāçni başgä tuy- 122/10
 [=1]
tuyä Deve.
 t.+**lärini** 118/32
 [=1]
tuyğun Atmaca ya da şahin kuşlarının erkeği.
 t. **kušdäy bol-** 113/24
 [=1]
tuz Birinin başka birine verdiği yiyecek ve içecekler.
 t.+**in haklä-** 125/19
 t.+**ini haklä-** Kendisine bakan, himâyesine alan birinin emeklerinin boşa gitmediğini ispat etmek.
 121/09, 121/20
 [=3]
tüg- Bağlamak, iliklemek, düğümlemek.
 t.-**ib äl-** 124/09
 t.-**ib koy-** 110/33

[=2]

ât başini tüg- 110/33

[=1]

tühmât Ar. İftira.

t. kııl- İftira atmak. 107/26

[=1]

U

u 1. İşaret zamiri.

u+ndä Onda, orada. 128/27

u+ndän këyin Ondan sonra. 105/35, 106/07, 113/13, 128/08

u+ning uçun Onun için. 112/24

2. Üçüncü tekil şahıs zamiri.

u. 106/31

u+ngä Ona. 104/12

[=8]

uç Bir şeyin baş veya son noktası.

u.+i 126/23

[=1]

uç- (Kuş, böcek gibi kanatlı hayvanlar)

Havada yol almak, havada gitmek.

u.-är 102/08

u.-ib 112/08

[=2]

gäyibning kuşidäy uç- 112/08

[=1]

uçun 1. Uğruna, yoluna, yararına.

u. 109/29

u. (-i uçun) 117/13

2. Sebep bildirir; sebebiyle, -den
ötürü, -den dolayı.

u. (-ning uçun) 112/24

[=3]

uḥlā- Uyumak.

u.-b 114/17

u.-mäy 123/01

[=2]

ul Cinsiyeti erkek olan evlât, oğul.

u. bol- 114/09, 114/12

u.+imdi 114/18

[=3]

ulär Çokluk üçüncü şahıs zamiri, onlar.

u. 110/35

[=1]

undäli “Onunla bununla” anlamındaki
ikileme için türetilmiş kelime.

u. mundäli 114/14

[=1]

ur- 1. Vurmak.

u.-gin 129/10

2. Dua vs. göndermek.

u.-ibdi 110/03

3. Yardımcı fiil.

u.-ib 125/11

[=3]

coş ur- 125/11

ärväh ur- 110/03

kamçi ur- 129/10

[=3]

uruş Savaş, kavga.

u.+gä 120/24, 124/25

u.+gäni 125/16

u. kııl- Savaşmak. 125/35

u.+ni 124/15, 124/18

[=6]

uruş- Dövüşmek, vuruşmak, savaşmak.

u.-di 125/21, 125/30

u.-äyin 124/20

u.-säm 109/29

[=4]

uṣlā- Tutmak, avuçlamak, yakalamak.

u.-! 126/17, 126/17

u.-b öldir- 110/25

[=3]

uy- 1. Bir yere toplamak, yığın haline
getirmek.

u.-ib 121/26

2. Oymak.

u.-inglär 122/07

[=2]

kāvāqlärni uy- 122/07

[=1]

uzāk Arada çok mesafe bulunan, uzun
sürede gidilebilen, ırak.

u.+ka 127/01

[=1]

uzäl- Uzamak.

u.-ib käl- 125/31

[=1]

uzun İki ucu arasında kendi ölçülerine
göre fazla mesâfe olan.

u. 128/29

[=1]

Ü

üç İkidenden sonra, dörtten önce gelen sayının adı.

ü. 112/20, 123/34

[=2]

üst Bir şeyin yukarıya, göğe doğru bakan yüzü, yüzeyi.

ü.+idä 124/14, 125/12

ü.+igä 103/27, 121/14, 124/06, 124/32, 125/10

[=7]

üy Ev, yuva.

ü.+igä 104/05

[=1]

V

vağır Gürültü, haykırış.

v. **kıl**- Bağırıp çağırmak, gürültü yapmak. 104/08

[=1]

vağırlä- haykırmak, çığlık atmak.

v.-b **két**- 130/34

[=1]

yüräk vağırlä- 130/34

[=1]

väh Ar. Acıma, yakınma, esef bildirir; yazık.

v. 123/24

v. (**öh-väh**) 115/17

[=2]

vakt Ar. Zaman.

v. 102/18, 123/25

v. (**kay vakt bol**-) 127/27, 127/35

v.-**vakt** 102/18

v. **émäs** 118/05, 118/09

v.+**gäçä** 117/28

v.+**im huşlä**- 105/29

v.+**ini huşlä**- 101/04

v.+**lärä** 118/05, 123/25

v.+**lärin huş ét**- 108/10

[=13]

vaktli Vaktinde olan, vaktinde yapılan.

v. 118/06, 120/33, 128/25, 128/28, 128/32, 129/11

[=6]

vây Şaşkınlık, kızgınlık, şikâyet, esef,

telâş, acı, sevgi vb. çeşitli duygularda anlamı kuvvetlendirir.

v. 115/16,

v.-**bây dé**- 105/32

v.-**vây** 111/21, 115/10, 115/10, 115/16

v.-**vaylät**- 121/06

[=7]

vâylä- “Vah vah” diye bağırarak, feryat etmek.

v.-**ib (vây-vâylä)** 121/06

[=1]

vâc Sebep, mazeret.

v.+**ini** 107/32

[=1]

vähm Ar. Gerçekte var olmayan, fakat var olduğu sanılan, varmış gibi tasarlanan düşünce ve zan; yersiz korku.

v.+**in târt**- 107/24

v. **târt**- Kötü ihtimalleri düşünüp korkmak. 120/30

[=2]

vâtân Ar. Bir kimsenin doğup büyüdüğü ve yaşadığı yer, yurt.

v.+**imä** 114/03

[=1]

Vâyängän Yer adı. Témirhân padişahın hükümdarlık sürdüğü memleket.

V. 105/23, 128/06

V.+**dä** 105/30

V.+**däy** 114/15

V. **éli** 117/22

V.+**gä** 102/12, 104/19, 105/31, 106/22, 107/14, 108/16, 108/23, 108/33, 119/16, 119/23

V.+**ing éli** 106/28

V.+**ing şähri** 112/36

V.+**ning şähri** 114/13

V. **şähri** 106/30, 106/31, 109/32

V. **yurti** 117/31

[=22]

vâyran (Fars. *vîrân*) Harap, yıkılmış, yıkık.

v.-**vâyran kıl**- 103/18

v. **kıl**- 104/24

[=2]

Y

yâ 1. Soru cümlelerinin başında anlamı güçlendirir.

y. 101/17, 107/25

2. İki kelimeyi, iki kelime öbeğini veya iki cümleyi birbirine bağlar.

y. 115/01, 115/01

[=4]

yâd Fars. Anma, hatırlama.

y. **âylâ-** Anımsamak, anmak. 122/31

[=1]

yâğâç Ağaç.

y.+i 107/29

[=1]

yahşi Güzel, iyi.

y. 106/03, 106/23, 106/23, 106/26,
113/10, 115/14, 121/18

y. **hızmat kıp** 113/16

y. **kör-** Sevmek. 104/17, 112/32

y. **yâmân dé-** 102/30

[=11]

yâk Taraf, yön, cihet.

y.+dân 106/32

[=1]

yâk- Yanmasını sağlamak, tutuşturmak, ateşe vermek.

y.-mâdi 105/16

[=1]

yakın Arada az mesafe bulunan, uzak olmayan.

y. 122/18, 122/21

y. (**âlisni yakın kıl-**) 107/03

[=3]

yâl Bazı hayvanların gerdanında bulunan uzun saç, yele.

y. 118/11

[=1]

yâlgân Aldatmak maksadıyla bilerek söylenen gerçeğe aykırı, asılsız söz, yalan.

y. **bil-** 103/19

[=1]

yâlgız 1. Yanında başka biri bulunmayan, başkası ile birlikte olmayan (kimse).

y. 112/35, 113/35, 115/32, 126/04,
126/13, 130/24, 130/36

2. Sadece.

y. 114/11

[=8]

yâlgızlık Yalnız olma, yanında kimse bulunmama durumu.

y. 126/14

[=1]

yâmân Kötü, fena.

y. 103/11, 107/25, 113/20, 119/03

y. (**işni yâmân kıl-**) 110/09

y. (**kıyâmâtdân yâmân bol-**) 119/05

y. (**kıyâmâtdân yâmân sävdâ bol-**)
111/22

y. (**yahşi yâmân dé-**) 102/30

y.+dân bol- 110/22

y.+ékân 126/14

y. **işlâr kıl-** 111/19

y. **kıl-** 129/05

y. **künlâr sâl-** 111/11

y.+lärning 103/12

y.+ning 103/10

y. **sävdâ kıl-** 128/01

[=16]

yân- Yanmak, tutuşmak, alev almak.

y.-gân 117/27, 124/34

[=2]

yâp- Kapatmak, kapamak, örtmek.

y.-ip 101/03

[=1]

yâppâ Her biri, tamamı.

y. 107/36, 118/12, 128/34

y.-yâvlik Hep beraber, herkes.

101/02, 104/02, 109/33, 110/11,

110/13, 116/08

y. **bék** 111/07

y. **yür-** 110/23

[=11]

yārân Fars. Arkadaşlar, dostlar.

y.+lâr 121/29

[=1]

yâş 1. Göz yaşı.

y. 129/25

y. (**közlärigä yâş âl-**) 127/13

y.+ini (**közdân yâşini tök-**) 119/13

2. Genç.

y. 104/32, 114/32

[=5]

yât- 1. Boylu boyunca uzanmak.

y.-gân 125/34

2. Uyumak, dinlenmek.

y.-ädigän 118/01, 118/05, 118/09
y.-gän 103/31
y.-sin 114/18
y.-ib édi 109/31
 3. Geceyi geçirmek için bir yerde kalmak.
y.-ib édi 109/33
 4. Bulunmak, durmak.
y.-gän 109/31
y.-ibdi 102/14
 5. Süreklilik işlevinde tasvirî fiiller yapar.
y.-ibdi 125/07
 [=1]
âtışib yât- 125/07
 [=1]
yâtâvér- Boylu boyunca uzanıvermek.
y.-! 121/07
y.-sin 101/05
 [=2]
huşlâb yâtâvér- 101/05
 [=1]
yâv Düşman, hasım.
y. kıp 108/21
 [=1]
yâvgärçilik Düşmanlık, husûmet, savaş.
y. 109/08
y. bol- 104/27, 121/29
 [=3]
yâvlâ- Hücum etmek, düşman olmak.
y.-b 119/22, 119/24
 [=2]
Yâvmit Ersarı, Teke ve Sarıklarla birlikte Horasan Salurlarını oluşturan Türkmen kavimlerinden biri.
Y.+ning 113/19
 [=1]
yây- (Birçok kimseye) Duyurmak, herkesin öğrenmesine sebep olmak.
y.-ing 111/01
 [=1]
hatni yây- 111/01
 [=1]
yâzlâ- Yaz mevsimini bir yerde geçirmek.
y.-gin 121/04
 [=1]
yäk (Fars. *yek*) Tek, bir.
y. köz bol- 121/07

[=1]
yäkdästä Fars. Tek grup, bir deste.
y.+män 120/04
 [=1]
yäkkä (Fars. *yek*) Yalnız, kendi başına, tek.
y. 124/29, 125/29, 126/24
 [=3]
yäksän Fars. Aynı seviyede, düz.
y. (yär bilän yäksän kıl-) 101/07
y. -yäksän ét- 104/04
y. bol- Yerle bir olmak. 119/02
 [=3]
yällä Türkü, şarkı.
y. dé- Şarkı söylemek. 112/30
y.+si 113/19, 124/23
 [=3]
yänä Yine, tekrar, yeniden.
y. 104/35
 [=1]
yängi Yeni, taze.
y. 103/21
 [=1]
yärâk Silah, teçhizat.
y. 110/16
 [=1]
yärâş- Uzlaşmak, barışmak, ateşkes yapmak.
y.-dik 110/10
 [=1]
yäşin Yıldırım, şimşek.
y.+däy 112/17, 124/06
 [=2]
yäşir- Gizlemek, saklamak.
y.-mäyin 101/25
 [=1]
yé- 1. Ağızda çiğneyerek yutmak.
y.-gänçä 115/07
y.-mäydi 113/09
 2. (Dert, düşünce, sıkıntı, merak vb.) İçin için üzüp durmak.
y.-mä 112/19, 120/14, 120/22
y.-mägin 105/26, 112/06, 112/12, 120/16
 [=9]
gam yé- 105/26, 112/06, 112/12, 112/19, 120/14, 120/16, 120/22
 [=7]
yébir-yésir Eşinden ölüm veya boşanma yoluyla ayrılmış kadın.

y. kıl- 128/16
 [=1]
yéc- Soymak, çıkarmak, çözmek.
y.-ib 122/09
 [=1]
yél- Çok hızlı yol almak, koşmak.
y.-ib 112/17
 [=1]
yépin- Kapanmak, örtünmek.
y.-gānča 115/12
 [=1]
yér 1. Ayakla basılan, ayakların altında bulunan yüzey.
y. bilān yāksān kıl- 101/07
 2. Mahal, mekân, mevki.
y.+dā 115/32, 116/32, 124/05
y.+i (yürgān yéri çöl bol-) 114/06
 [=5]
yét- 1. Ulaşmak, erişmek, varmak.
y.-di 104/26, 106/15, 107/14,
 108/16, 126/18, 126/32, 127/04
y.-dim 109/03
y.-āmān 106/04, 106/07, 112/10,
 112/31
y.-āmiz 115/35
y.-ār 119/35
y.-ārmān 112/21
y.-gin 128/25
y.-ib kāl- 119/03
y.-ibdi 102/12
y.-ing 123/01
y.-inglār 103/30
y.-sā 105/19
 2. Kâfi gelmek.
y.-ār ékān 103/11
 [=22]
āgzi kulākka yét- 106/15
ācāl yét- 105/19
bāzör yét- 109/03
murādimā yét- 106/04
 [=4]
kāmsāb yét- 103/30
kistāb yét- 112/10, 112/21
 [=3]
yétti Altıdan sonra, sekizden önce gelen sayının adı.
y. (āyāgı ālti kōli yétti bol-) 104/07
 [=1]
yığ- Belli bir yere toplamak, biriktirmek.

y.-inglār 122/08
y.-ib 121/25
 [=2]
yığdır- Belli bir yere toplanmasını sağlamak.
y.-di 123/05
 [=1]
yıgıl- Bir yerde toplanmak.
y.-ib 116/11
 [=1]
yıgılış- Toplaşmak.
y.-di 106/32
y.-ib kél- 103/15
 [=2]
yıglā- Ağlamak, gözyaşı dökmek.
y.-b 113/31
y.-di 102/34
y.-gānning 129/25
y.-yıglāy öpkālārim pişir- 113/34
 [=4]
zār-zār çun ābri nāvbāhār yıglā-
 113/31
 [=1]
yigit Delikanlı; yürekli, gözü pek kimse.
y.+lār 128/23
y.+lārning 102/16
 [=2]
yirt- Koparmak, parçalamak.
y.-māsin 111/36
 [=1]
yürāk-bağrin yirt- 111/36
 [=1]
yitir- (Bâzı niteliklerini) Kaybetmek, bu niteliklerin yok olması durumu ile karşılaşmak.
y.-di 116/15
y.-dim 111/14, 119/27, 119/30
 [=4]
hisābimni yitir- 111/14, 119/27
hisābini yitir- 116/15
kālāvāmni yitir- 119/30
 [=4]
yok Bulunmayan, mevcut olmayan.
y. 102/13, 104/23, 123/27
y.+di 128/14
 [=4]
yol Bir yerden bir yere gitmek amacıyla içinden veya üzerinden geçilen yer, tarik, rah.
y. (kéčā-künduz yol tārt-) 110/24

y.+dän kâl- Gitmeye niyet ettiği yere gidememek. 129/16, 129/20
y.+gä kir- Yürüyüp gitmek. 113/02
y.+ini 105/23
y. tårt- Yol almak, ilerlemek. 104/19, 107/02, 107/16, 130/04, 130/12, 130/21, 130/32
y. yür- 118/02
y. yüri- 102/12
 [=14]
yolıq- Rastlamak, karşılaşmak, yüz yüze gelmek.
y.-mäsin 118/07
 [=1]
yubâr- Göndermek, yollamak.
y.-gin 117/03
 [=1]
yulduz Işıklı ve sâbit bir nokta hâlinde görülen gök cisimlerinden her biri, yıldız.
y. 130/26
y.+däyin 115/02
 [=2]
yum- Sıkıp kapamak.
y.-günçä 112/31
y.-ib 123/11
 [=2]
âçib yum- 112/31
 [=1]
yumşä- Yumuşamak, sakin bir durumda olmak.
y.-b 116/13
 [=1]
mähri yumşä- 116/13
 [=1]
Yunus Bk. Yunus Pări
Y. 111/35, 112/02, 119/26, 120/09, 123/07
Y.+gä 114/26
Y.+ni 120/23
Y.+ning 120/25
 [=8]
Yunus Miskäl Pări Bk. Yunus Pări
Y.+ni 102/28
 [=1]
Yunus Pări Köroğlu'nun peri olan eşi.
Krş. Yunus, Yunus Miskäl Pări, Yunuscân
Y. 120/11, 120/12, 128/05
 [=3]

Yunuscân Bk. Yunus Pări
Y. 114/18, 119/19, 119/29, 120/05, 121/25
Y.+gä 114/09, 119/14, 119/15
Y.+ni 119/11
Y.+ning 121/18
 [=10]
yurt Ülke, devlet; memleket.
y.+igä (Çämbil yurti) 116/35, 117/03, 128/14, 129/11
y.+igä (Çämbilning yurti) 103/30
y.+imni (Väyängän yurti) 117/31
y.+ingni (Çämbil yurti) 129/07
y.+ini (Çämbil yurti) 129/34, 129/36
y.+ini (Äräbistân yurti) 129/30
 [=10]
yut- Ağızda olan bir şeyi boğazdan aşağı indirmek.
y.-di 104/27
 [=1]
kânlar yut- 104/27
 [=1]
yür- 1. Adım atarak ilerlemek.
y.-gän 119/06
y.-gän yeri çöl bol- 114/06
y.-mäy 123/19
y.-sin 114/14
 2. Yol almak, mesâfe katetmek.
y.-gin 108/31, 118/02
y.-ib 102/12, 130/24
y.-ib kél- 102/07
y.-ing 110/13, 110/23
y.-inglär 115/34
 [=12]
yäppä yür- 110/23
yol yür- 102/12, 118/02
 [=3]
yüräk İnsanın bütün duygularının kaynağı ve manevi varlığının merkezi, gönül.
y.-bağri kabär- Çok duygulanmak. 105/04
y.-bağrim pişir- 113/37
y.-bağrin yırt- 111/36
y.+ti (yürägi) 130/01
y.+ti kınidän çık- 119/13
y.+ti küy- Çok fazla acımak, üzülmek, içi yanmak. 130/01
y.+ti taş- 125/17
y.+läri küy- 104/09

y.+lärim tolä kân bol- Acı çekmek.
111/27, 127/25
y. vağırlä- 130/34
[=11]
yüräkkinä Yürecik.
y.+ng 101/21
[=1]
yürävér- Yol alıvermek, yürüyüvermek.
y.-di 107/08
y.-ing 103/27
[=2]
yüriş Yürüme, yürüyüş.
y. kıl- 118/35
[=1]
yüz Çehre, surat, sima.
y.+i särgay- 115/36
y.+igä 129/25, 129/28
y.+im 129/02
y.+im tubän bol- Yüzü kara çıkmak.
129/03
y.+ing 116/34
y.+ni 114/26
[=7]
yüztä Yüz tane, yüz adet.
y. 102/26
[=1]

[=1]
zär Fars. Altın.
z.+imni 117/23
[=1]
Zäydin Reyhan Arap'ın kızı.
Z. 120/24
[=1]
zinkiy- Sertleşmek.
z.-ib öl- 123/31
[=1]
zor Fars. Güçlü, kuvvetli.
z. 103/02, 116/29, 116/33
[=3]
zorlik Zor olma durumu, güçlük.
z. kıl- 102/34, 117/36, 122/02
[=3]
zulm Ar. Eziyet, cevr, cefâ.
z. 109/09, 111/20
z. kıl- 102/17, 107/28
[=4]

Z

zär Fars. Ağlama, inleme.
z.-zär çun äbri nävbähär yıglä-
Hüngür hüngür ağlamak. 113/31
z. bol- 116/19
z.+i 109/07
z.+ini 102/24
[=4]
zāt Ar. Kimse, kişi, şahıs, özellikle
saygıdeğer kimse.
z.+ingni 101/24, 129/05
[=2]
zāmān Ar. Süre, vakit.
z. 119/17, 119/35
z.+dä 113/15
[=3]
zānglä- Paslanmak.
z.-b 123/17
[=1]
Zānglägän çöl Yer adı.
z. 120/35

TIPKIBASIM

ЎЗБЕК ХАЛҚ ИЖОДИ

КУП ТОМЛИК

www.ziyouz.com kutubxonasi

Чамбил қамали

www.ziyouz.com kutubxonasi

Айтувчи:
Муҳаммадқул Жонмурод ўғли Пўлкан

Нашрга тайёрловчилар:
Муҳаммаднодир САИДОВ, Зубайда ҲУСАИНОВА

Ана энди Темирхон подшо Гулчеҳра билан Ҳасанхоннинг иложини қилолмай, ёппа-ёвлиқ Гўрўғлининг олдига келиб, бор сарпо, тўнлар ёпиб, Гўрўғлибек билан ошна бўлди. Ана энди булар тўй-томоша қилиб, вақтини хушлаб ётаверсин. Энди сўзни Чамбилнинг элидан эшитмак даркор. Ана шунда Чамбилдан Жалман қизил деган Чамбилни ер билан яксон қилмасам, деб Ширвоннинг элига, Райхон подшонинг олдига кечани-кеча, кундузни-кундуз демай, намозгар-намозгар бориб, Райхон подшога салом берди. Райхон подшо келган меҳмонга қараб бир сўз айтди:

Жонни сотиб, отга қамчи чоласан,
Қўп чарчабсан, қизил рангинг сўласан;
Тарзинг кўриб элатингни сўрайман,
Ростин айт, меҳмонжон, қайдан бўласан?

Гапиргин, эшитай, меҳмон, тилингни!
Ё биров олдами соғи-сўлингни?
Қандай элдан, қандай чўлдан келасан,
Баён бер, меҳмонжон, ўсган элингни?!

Ориғ экан минган отинг пес торлон,
Юраккинанг бўлган ўхшар тўла қон,
Бетинг кўриб мазгилингни сўрайман,
Қаердан келасан, айтгин меҳмонжон?!

Мен сўрайман миллатингни, зотингни,
Яширмайин айтавергин дардингни!

Қайси элдан, қайси даштдан келасан,
Менга айтгин, меҳмон, мамлакатингни?!
Ростин айт, меҳмонжон, қайдан бўласан?!

Ана энди Райхон подшодан [бу сўзни эшитиб], Жалман қизил Райхон подшога қараб бўлган гапни айтаверди:

Юриб келдим мен одамсиз чўлидан,
Сўна учар өппоқ ойдин кўлидан,
Тақсир-а, мен сизга айтай сўзимни,
Жонни сотиб келдим Чамбил элидан.

Гўрўғлибек Чамбилбелдан кетибди,
Қўп йўл юриб Ваянганга етибди,
Чамбил элда эркак деган киши йўқ,
Чамбил элда гала хотин ётибди.

Чамбил элга Гўрўғли навкар солди,
Йигитларнинг ҳаммасини сарбоз қип,
Фуқарога бежойин зулм қилди.
Вақт-вақт шундай вақт.
Чамбил элда хотин билан қиз қолди.

Бориб билдирайин, деб мендай меҳмон
Билдиргани меҳмон ўзингга келди.
Эркак кетди, Чамбилбелнинг қизлари
Улим олди, бари эгасиз қолди.

Хўп эшитгин мендай Қизил зорини.
Бузиб келгин бориб Чамбил шаҳрини!
Юзта одам бўлса кифоя қилар,
Бориб талаб келгин ҳарна борини!
Олиб келгин Юнус, Мисқол парини!

Ҳеч бир киши Гўрўғлидан келмади,
Ҳеч бир одам яхши, ёмон демади,
Улса майли, Гўрўғлибек кетган сўнг,
Чамбил элни қулатмасам бўлмади.

Кетган одам бари тараф бўлади,
Зўрлик қилиб олди, бари йиғлади,

Гўрўғлининг касофатига тойиб,
Темирхон ҳам зўр подшоди, ўйласам.
Шу кетгандан битта қолмай ўлади,
Шу палла Чамбилга борсанг лашкар қип,
Борганлар хотиндан ўлжа қилади.

Томоша айланг беимоннинг ишига,
Бу сўзни эшитиб келган меҳмондан,
Райхон араб қўлтиғидан суятиб,
Олиб чиқди шу меҳмонни қошига.
Томоша айланг шу ёмоннинг ишига,
Ёмон етар экан элнинг бошига.
Ёмонларнинг ғажир қўнсин гўшига!

Ана энди Райхон подшо олдидан ўрин бериб, Шох-
мон билан Қопқонга қараб, бир сўз айтди:

Араб битган йиғилишиб келинглар,
Кези кепти, энди ўчни олинглар!
Хабар беринг, ҳар тарафга, араблар,
Чамбилбелни вайрон-вайрон қилинглар!

Елғон билманг бу меҳмоннинг сўзларин,
Ўйиб онглар¹ туркманларнинг кўзларин!
Янги кезга кепти Гўрўғли туркман,
Ҳайдаб келиб, хотин қилинг қизларин!
Ҳар эланса, бовар қилманг сўзларин!

Эшитинглар бу меҳмоннинг додини,
Билмайсанми ўқиб кўриб хатини?!
Гўрўғлидан араб олди лотини,
Юраверинг энди Чамбил устига,
Қолган қизлар арабларнинг хотини!

Ҳар тарафдан гураз-гураз кетинглар,
Чамбилнинг юртига қамсаб етинглар!
Хабар беринг ётган сап арабларга,
Хотин-қизин ўлжа қилиб қайтинглар!

¹ Олинглар.

Отни чопинг ҳар тарафга араблар,
Еппа-ёвлик арабларга айтинглар!
Ҳаялламай бориб, ҳамманг от қўйиб,
Чамбилбелни яксон-яксон этинглар!

Қари кампирларин уйига ташлаб,
Гўштли-тўшлисини ҳайдаб қайтинглар!

Ана энди бу араблар оёғи олти, қўли етти бўлиб,
араб битганга чопишиб вағир қилди. Бунни Холжувон
билди. Холжувоннинг юраклари куйиб кетди. Райхон
подшони аста ичкаридан сиғалаб қаради. Райхон под-
шонинг маҳрами турган экан. Қўл булғаб чақириб ол-
ди. Олдига чақириб олиб, унга бир саноч танга берди.
Ана энди бу қўрқиб қолди. Холжувон бир сўз айтди:

Жонимни дардингга айлайин қурбон,
Қайтайин дунёси қурсин бепоён.
Бир сўзим бор ўзим сенга айтайин,
Холжувонни яхши кўрсанг маҳрамжон.

Хуфтон чоғи чиқиб Ширвон элидан,
Ваянганга қараб қистаб йўл тортсанг...
Гўрўғлига бориб сўзларни айтсанг...

Бола-чақаларинг балки ўлди, де,
Райхон подшо кўп ишларни қилди, де!
Лафзи йўқ, динидан қайтган араблар,
Чамбилбелни бориб вайрон қилди, де!

Ҳамма нарсангизни талаб олди, де!
Араб битган чувлаб элга етди, де!
Евгарчилик бўлиб қонлар ютди, де!
Бориб хабар бергин Гўрўғлибекка!
Арабистон шаҳри бузилиб келиб,
Чамбилбелни бориб, талаб келди, де!
Нима бўлса бола-чақа бўлди, де!
Чақалоқлар, ёш бачалар ота, деб
Ичи куйиб, кўчаларда ўлди, де!
Чамбил шаҳри харобот бўп қолди, де!
Яна хуруш қилиб Ширвоннинг шаҳри
Чамбил элни талқон-талқон қилди, де!
Нима бўлса бола-чақа ўлди, де!

Райхон подшо чўртта тараф бўлди, де!
Ўлган ўлди, қолган қолди, подшойим,
Не иш бўлса бола-чақа бўлди, де!

Гапи курсин юрак-бағрим қабарди,
Холжувон гапирса сўзга чеварди.
Оти анжом сизга берай, маҳрамжон,
Гўрўғлига бориб бергин хабарди!

Акам дейин ўзим сенинг ўзингни,
Дардинг бўлса гапир сен ҳам сўзингни!
Гўрўғлига бориб ўзинг билдирсанг,
Қайта одам қилай сенинг ўзингни!

Холжувондан бу гапларни маҳрам эшитиб, ана Холжувонга қараб бир сўз деди:

Холжувон, мен билсанг қоплонча борман,
Одам эмас, ўзим сиртлонча борман,
Ака-ини, дединг менга ёқмади,
Ака-иниликдан ҳаргиз безорман.

Жондан кечиб бу хизматга кетаман,
Ажал етса бу дунёдан ўтаман,
Бир муччини ўзинг берсанг бетингдан,
Ишонтирсанг сўнг хизматга кетаман.

Ўл десанг ўламан, қил де қиламан,
Ваянган йўлини ўзим биламан,
Бориб туриб Гўрўғлини ияртиб,
Арабларнинг калласини оламан.
Ғам емагин, аввал менинг кўнглим топ,
Кўнглимни тўлдирсанг бориб келаман!

Бўйнингга қўлгинамни ташласам,
Отга минмай пича вақтим хушласам.
Ваянганда менинг қариндошим бор...
Ваянганга ўзим бориб келайин.

Холжувон «вой-бой,— деди.— Ҳа, буни бир алдайин»,
деди. Ана Холжувон бир ҳийла сўз айтди:

Бориб келган сенман билла бўламан,
Ундан кейин айтганингни қиламан,
Жун босганинг ўзим калласин олиб,

Ширвон элга сени подшо қиламан.
Райхон араб қари киши, қаддингдан,
Ўзим сени яхши куёв қиламан.
Иншооло, муродима етаман,
Боққа кириб қизил олма отаман.
Аввал хизматимни тиндир ишонай,
Ундан кейин сенингман билла ётаман.

Ўзим сени қўйнима соламан,
Сенинг билан ҳамиша билла бўламан,
Ширвон элга сени подшо кўтариб,
Ўзим сенга қиздай хотин бўламан,
Аввал хизматимни тиндир эр бўлсанг,
Мен кўнглим ишонса хотин бўламан.

Ишониб шу маҳрам ўзидан кетди,
Хушвақт бўп оғзи қулоққа етди,
Қулоғи қайқайиб тепадан ўтди,
Ҳапаланглаб қолди энди довдираб.

Энди билиб Холжувондай ҳийлагар,
Отни опкеп маҳрам остига тортди.

Эркаксиниб дадил-дадил сўйлади,
Подшо бўлдим, деди маҳрам ўйлади.
Ваянганга кетар бўлди шу маҳрам.

Яхши тўндан, яхши кийим кийдирди,
Эркаксиниб шоп бойлади белига,
Талатўплар солиб Ширвон элига,
Яхши гаплардан сўзлашиб тилига,
Хуфтон минди илдам отнинг белига,
Кетар бўлди Ваянганнинг элига.
Холжувон алдади, кўп фириб этди.
Шу маҳрам Ваянган шаҳрига кетди.

У ҳам жўнайверсин Ваянган шаҳрига қараб. Ана энди гапни бу ёқдан эшитмак даркор. Ана энди араб битган чувлашиб, йиғилишди. Райхон подшо энди бир сўз айтди:

Ҳар тарафга хабар кетди,
Райхон подшо қаҳр этди,

Диндан қайтиб Райхон подшо,
Чамбилбелига йўл тортди.

Олисни яқин қилгани,
Туркманга савдо солгани,
Жўнайверди Райхон подшо,
Чамбил шаҳрини олгани.

Гап чиқади аччиқ тилдан,
Юраверди сувсиз чўлдан.
Чамбил элини олгани,
Қиёмат-қойим бўлгани,
Жўнайверди араб битган,
Хотин-қизни, болаларни,
Барини ўлжа қилгани.

Холжувоннинг маҳрами ҳам Ваянганга етди. Бориб,
Гўрўғлибек подшога салом берди. Шундай жонини сот-
ган, кўп кунлар йўл тортган. Ана Гўрўғлибек ҳалиги
маҳрамга қараб, бир сўз айтди:

Маҳрамжон, дунёси тушсин бепоён,
Сабаб нима бўйтиб келдинг жон сотиб?
Келганингнинг маънисин айт, маҳрамжон!
Жондан қўрқмай шундай чўлдан ўтибсан,
Ҳовлиқасан, ўзинг озиб кетибсан,
Сабаб нима, қистаб келдинг, маҳрамжон,
Дардинг нима, кўп ваҳми тортибсан?
Ёмон савдо ё ўзингга бўлдим?
Бир одамзод сенга тўхмат қилдим?
Сабаб нима хўрсинасан, меҳмонжон,
Бирор киши сенга зулм қилдим?

Шамолда дувлайди тоғнинг ёғочи,
Подшонинг бошида бўлмайми тожи?
Сабаб неди хўрсинасан, меҳмонжон,
Менга айтгин хўрсинганинг важини!

Шу борган, Холжувонни оламан, деган маҳрамбача
часи дод, фарёд, деб бўлган гапларни айтаверди:

Ассалом алайкум Чамбил подшойи,
Қариндош бўп келдим ёппа туркмандан.

Гап чиқади мендай одам тилидан,
Қутулмадик душман қурсин ҳилидан.
Мен сенга ростини айтай подшойим,
Жалман қизил келди Чамбилбелидан:

Арабларга дарров келди, бўлнинг деб,
Қалтак, анжомингни қўлга олинг деб,
Айтаверай ўзим бўлган гапларни,
Хотин-халажларни банди қилнинг деб.

Жалман арабларга эрка бўи кетди,
Райхон подшо вақтларни хуш этди,
Хотин-халажларни опкенглар, деди,
Бўлган гапнинг қолмай барисин айтди.

Гўрўғлибек жонини сотди, деди,
Ҳамма эркакларни навкар қип олиб,
Чамбилбелдан Гўрўғли кетди, деди,
Ваянганга туркманлар етди, деди.
Бир нечасин Темир подшо банди қип,
Кетган беклар дунёдан ўтди, деди.

Бирин-бирин айтаверди барини,
Илоё қариндош қурсин, Гўрўғли,
Ёв қип кетди арабларнинг барини.
Холжувон хуфтонда ўзима айтди,
Тез боргин, деб Ваянганга жўнатди.
Мен сизга ростини айтай подшойим,
Битта қолмай, араб Чамбилга кетди.

Бежой бўлди ўзингизман араблар,
Бола-чақаларни жунлилар хўрлар.
Ўз кўзимман кўриб қайтдим ҳаммасин,
Чувиллашиб кетди жами араблар.

Холжувон гул тергин, деди,
Жонни сотиб юргин, деди,
Бу гапларга чидай олмай,
Ваянганга боргин, деди.

Гўрўғлини кўргин, деди,
Бирор фасл тургин, деди,
Бўлган ҳодисани айтиб,
Маълум қилиб келгин, деди.

Араб битган тўп бўлди,
Бу гапни Жалман қилди,
Пак ўлай деб базўр етдим,
Нима бўлса Чамбил бўлди,
Арабларнинг раҳми келмас,
Хотин-қизлар ўлжа бўлди.

Анакай элчининг зори,
Ёвғарчилик Чамбил шаҳри,
Бундан ортик зулм борми,
Ўлжа бўлди қизнинг бари.

Отли, эшаклиси кетди,
Хотинларга қиёматди.
Шу кетгандан кетган бўлса,
Хотин, бола-чақаларинг,
Ҳаммасини ҳайдаб қайтди.

Райхон араб ғайрат қилиб,
Жалман қизил бошлиқ бўлиб,
Ияртириб арабларни,
Чамбилнинг шаҳрини бузиб,
Чамбилни талатўп қилиб,
Бола-чақа ҳаммасини,
Райхон араб ҳайдаб қайтди.

Подшойим қиёмат бўлди;
Бола-чақа бўзлаб қолди.
Мен сизга ростини айтсам,
Шул ишларнинг ҳаммасига,
Жалман қизил сабаб бўлди.

Гўрўғлибек бу гапни эшитди. Темирхон подшо икки боласи учун кун ташаб, «бунинг билан урушсам болаларимни қийнайди», деб, сарпо-тўн [кийдириб], қариндошланиб, холис ошна бўлиб ётиб эди. Гўрўғли ётган жойга Ваянган шаҳридан қизу жувон, хотин-халаж ёппа-ёвлик бориб-келиб ётиб эди. Ана бу гапни эшитиб, Темирхон подшонинг димоғи куйиб кетди. Сахмоннинг ҳам суяги ўртаниб кетди. Сирни билдирмади. Гўрўғлибек, ўзига тан одамларнинг ичи куйиб кетса ҳам ўйнаб-кулиб ўтиришаверди. Ана энди сўзни Темирхон подшонинг Сахмон полвони одамларга қараб айтаверди

Бола-чақаларни араб қирибди,
Талабгоринг дарров айрил, ботирлар!
Бу Райхон подшони арвоҳ урибди,
Бизни деганларинг айрил, жамоат!!
Райхон подшо Чамбил элни қирибди,
Бу иш ўлимдан ҳам қаттиқ бўлибди.

Арабларни қирмоқ керак,
Белни боғлаб турмоқ керак.
Бу ишни ёмон қилибди,
Ҳаммамиз энди ярашдик,
Ёппа-ёвлик бормоқ керак.
Бу гапга талоқлар қонди,
Ёппа-ёвлик юринг энди!
Ҳаммамиз иттифоқ бўлдик,
Олиб кетсак Темирхонни.

Бормикан ҳаммада яроқ,
Ўлмасликдан борми дарак?
Тез эгарланглар отни,
Нима бўлса бўлиб қолди,
Дарров Чамбил бормоқ керак.

Ўлган одам ўлиб қолди,
Шунча гап ёмондан бўлди.
Ёппа юринг халойиқлар,
Кеча-кундуз йўл тортинглар!
Аввал ушлаб ўлдиiringлар,
Каттаси подшо Райхонди!

Гўрўғлининг тарафини,
Ҳоли, куни харобини,
Ҳайдайвер, тез мингин,
Банди қилиб ўлдиiringлар,
Райхон подшо арабини!

Пўлат добилларни туйинг,
От бошини тугиб қўйинг!
Банди қилиб арабларни,
Улар эчки, сизлар қассоб,
Тойчадайн типирлатиб,
Эчкидай бўкиртиб сўйинг!
Ажалнинг тўнини кийинг!

Ҳар тарафга хатни ёйинг!
Тез бўл, ҳайдайвергин отни!
От бошини тинмай қўйинг!

Қулоқ сонг Сахмон додига,
Томоша айланг ҳимматига.
Ғайрат қилди Ғўрўғлибек,
Аввал Сахмон, ёппа беклар,
Минар бўлибди отига.

Ҳасан чопсонга қараб, Ғўрўғлибек бир сўз айтди:

Ҳасан чопсон, бунда келгин, қаддингдан!
Худо бизга ёмон кунлар солибди,
Илдам бўлсанг, илдамлигинг кўрсатгин,
Чамбилнинг шаҳридан хабар келибди!
Қайтай ўзим ҳисобимни йитирдим,
Гап эшитиб қулоғимни битирдим.
Илдам бўлсанг, илдамлигинг кўрсатгин.
Бола-чақа, хотин-қизлар ўлибди,
Бу ишнинг иложин қилгин, Ҳасанжон.
Райхон подшо ёмон ишлар қилибди,
Бундан ортиқ зулм борми бандага?
Ошнолиғи бекор бўлди, вой-вой,
Қиёматдан ёмон савдо бўлибди.

Ғайрат қилиб сен обрўни олсанг-чи,
Бориб туриб дарагида бўлсанг-чи...
Илдам бўлсанг, иш кўрсатган Чопсоним,
Катта ишнинг иложини қилсанг-чи.

Юракларим бўлиб кетди тўла қон,
Эшитдим, бўп қолдим мен ўзим ҳайрон.
Ишни билсанг, энди ишни кўрсатгин,
Ўлсанг Чамбил элда ўлгин, Ҳасанжон.

Қалима борди мусулмоннинг тилида.
Ўткир ханжар ботирларнинг белида,
Қайтайин белимдан кетди қувватим,
Чопсон, бориб ўлгин Чамбил элида.

Ой Юнус синглингни олиб кетмасин,
Райхон қурсин, юрак-бағрин йиртмасин,

Бундан ортиқ кулфат борми дунёда,
Ой Юнус синглингни олиб кетмасин?!

Бўлди талатўп можаро. От эгарлаяпти, анжом-асбоб-
ни бўғаяпти. Ҳасан чопсон Гўрўглибекка қараб бир сўз
айтаверди:

Ғам емагин, Гўрўглибек,
Ўзим жонимни сотаман.
Ғойибнинг қушидай учиб,
Оғзимни карракдай очиб,
Чамбилга қистаб етаман,
Ўлигин силтаб отаман.

Ғам емагин, куёвгинам,
Палахмон тошидан абжил,
Райхонни тити пит қилиб,
Иззат-обрўларни олиб,
Арабларман саваш қилиб,
Яшиндай чўлларда елиб,
Оёғимни тошлар тилиб,
Ғам ема, Чамбил кетарман!
Уч соатда Чамбил элга
Мен ўзим қистаб етарман.

Нима десам сен ишонгинг тилима,
Асло раҳм айламайман ҳолима.
Унинг учун хафа бўлма, Гўрўгли,
Ҳасанхонни бўйнима миндирсам,
Қайнингни кўрарсан Чамбил элида.
Ҳасанхонни бўйнима миндирсам,
Арабларни тўс-талқон қиламан.
Бўйнимда Ҳасанхон бўлса кетаман.

Ашула айтиб, ялла дейиб мен ўзим,
Кўз очиб-юмгунча Чамбил етаман.
Яхши кўрдим Ҳасанхонни мен ўзим,
Кетгим келмас Чамбил элга бир ўзим,
Ҳасан бўлса гангур-сунгур, подшойим,
Арабга дорийман мен ёлғиз ўзим.

Қабил қилдим Ваянганнинг шаҳрини,
Айтиб қўйдим ичимдагинг барини.

Арабларнинг тўс-талқонин чиқарай,
Димоққинам чоғ бўп мен йўлга кирсам.

Қириб қўяй арабларнинг барини,
Мен биламан Аскар тоғнинг ўрини,
Банди қилай арабларнинг пирини,
Ҳасанхонни бўйнима миндирсам,
Қайнатайин манглайида шўрини.

Нима деса, Темир подшо демайди,
Овқат бўлса мендай полвон емайди.
Ҳасанхонни бежой яхши кўрибман,
Ҳасанхон бўлмаса чопгим келмайди.

Ҳасанхонни бўйнима миндирсам,
Ундан кейин ишонаман сўзингга,
Қокили бўйнида турса силдираб,
Ҳар замонда кўрсам авжим келади,
Яхши хизмат қип берайин ўзингга.

Ана энди Гўрўғли Аҳмадбек, Сахмон, Темирхон подшо маслаҳат қилди. Айтди:— Ҳасанхонни миндирмасак бормайди, бу бесўнақай қурғур. Бу Евмитнинг яллеси деб, бу бошмоқлайди калласи деб, ёмон ўрганиб қолибди,— деди. Ана энди хайр эмаса,— деди. Темирхон подшонинг туси қочиб қолди. Ана бечора Ҳасанхон ирғиб бориб Ҳасан чопсоннинг бўйнига миниб олди. Мингандан ҳай деб худди туйғун қушдай бўлиб, Чамбилга қараб от солиб кетди. Ана энди Гулчеҳра, бечора синглиси ҳам ўзидан кетди. Ана Темирхон подшо ҳам беҳуш бўлиб ўзидан кетди.

Булар боя ошнолашиб ўтириб эди. Энди ҳамманинг димоғи куйиб кетди. Бу хушвақтчилик хафаликка айланиб кетди. Энди Темирхон подшо бечора зор-зор, чун абри навбаҳор йиғлаб бир сўз айтди, Гўрўғли подшога қараб:

Болам кетди, ақлимни шоширдим,
Йиғлай-йиғлай ўпкаларим пиширдим,
Елғиз фарзанд, қайтай кўнглим бўлмади,
Гўрўғли, ўғлимни сизга топширдим.

Фарзанд тушсин, юрак-бағрим пиширдим
Чопсонингнинг қўнғироғини кўриб,

Отамнинг арвоҳи келиб қолди, деб,
Худойилар айтиб бежойин сийлаб,
Олиб бориб ватанима туширдим.
Қўзимнинг равшани Ҳасан жонимди,
Қувватим, ўғлимни сенга топширдим.

Бадбахтингнинг юрган ери чўл бўлсин!
Худойинг ўғлимдан хабардор бўлсин!
Мен билмайман ҳоли қандай бўларин,
Ғойибона Юнусжонга ул¹ бўлсин!

Қайтайин, танамдан кетди тоқатим,
Чамбил элга кетди ёлғиз қувватим.
Икковимизга бирдайгина ул бўлсин,
Ҳам Чамбилда, Ваянганнинг шаҳрида,
Ундали, мундали юрсин фарзандим.

Гавго қилдим Ваянгандай элимди,
Менинг ҳолим фуқарога маълумди(р).
Қўчаларда тағи ухлаб қолмасин,
Юнусжон қучоқлаб ётсин улимди!

Ҳасанжоним кетди Чамбил элига,
Ҳеч жеркиманг, раҳм айланглар ҳолига!
Эсон-омон ҳамманг борган сўнгра,
Моллар сўйиб, тўй-томошалар қилиб,
Фарзандим деб илик беринг қўлига.
Гўрўғли, боламни сизга топширдим.
Ошно-билиш энди сиз билан,
Юзин кўрмай, ой Юнусга топширдим.
Соқибулбул ўзинг хабар олгайсан,
Ҳасанжоннинг сен акаси бўлгайсан!
Боши оғриб касал-пасал бўлганда,
Хабарин олиб менга келгайсан!
Соқие, ўғлимни сенга топширдим.

Ёш ўғлондир, кўкайини чўктирманг,
Аҳмадбек, қўзимни сизга топширдим.

Ана энди бу Ҳасанхоннинг синглиси дод-форёд деб,
қизик сўзни Гулчеҳра айтаверди Гўрўғлибекка қараб:

¹ Ўғил.

Ё олиб кет, ё сўйиб кет ўзимни,
Ўйиб ташланг юлдуздайин кўзимни!
Акамдан айрилиб бунда қолгунча,
Тирик бўлганимдан ўлган лозимди.

Кетаман-кетаман Чамбилга, деди,
Дўст-душман акажоним деганча,
Насва тортган топганини еганча,
Тирикликдан ўлгангинам лозимди,
Акажонимдан айрилиб қолганча.
Вой-вой, вой-вой мен кетаман Чамбилга.

Мен ўзим қопинганча,
Желак-чопон ёпинганча,
Акамдан айрилиб қолиб,
Бунда ўлгангинам яхши,
Меҳри тортиб соғинганча.
Вой-вой, вой кетаман,
Ўҳ-воҳ кетаман Чамбил шаҳрига.

Икки кўзгинам тинайдим,
Бориб Чамбилга қўнайдим,
Акам кетарин билганда,
Мен ҳам бориб шу илдамга,
Тепасига минайдим.

Неча тоғдан дўнайдим,
Акажонимдан қолгунча,
Бир фасл ўзим айрилмай,
Биргагина борайдим.

Кетаман туркман элига,
Бораман Чамбилбелига.
Пой тикай ширин жонимни,
Нима қилай маконимни,
Хазон қилиб бўстонимни,
Бу ерда ёлғиз қолгунча,
Излайман акажонимни.

Юринглар Чамбил кетамиз,
Қистаб ортидан етамиз.
Акам деб сарғайиб юзи,

Кўринг Гулчеҳранинг ўзи,
Гулчеҳраман кетамиз деб,
Минишиб олди отларга,
Гулчеҳраман билла келган,
Қирқ-элликча сулув қизи.

Баттолликни Соқи қилди,
Ҳамма одам бу ишларга,
Ёппа-ёвлик ҳайрон қолди.
Темирхон подшо инграниб,
Ҳар дарди ичида бўлди.

Ана энди ҳамма йиғилиб, маслаҳат қилиб, бу ишнинг ҳисобига тушунмади. Ўзлари Темирхон одамгарчилик қилгандан кейин, меҳри юмшаб, «Ҳасанхон билан Гулчеҳрани кўйиб кетмак даркор», деб маслаҳат қилиб ўтириб эди. Ана энди ҳаммаси ҳисобиңи йитирди. Ана билгир Сахмондан сўзни эшитинг! Сахмон халойиққа қараб бир сўз айтаверди:

Баракалла Гулчеҳранинг сўзига,
Зор бўларсан болаларинг изига,
Нима дахлинг қолди икки фарзандда,
Ҳар одамнинг ихтиёри ўзида.

Ақлин олди Соқибулбул бегумон,
Дуо қил, ҳар жойда бўлгай-да омон,
Энди индасанг катта жанжал қилади.
Чеҳра ҳам бир эрка қизди, халойиқ,
Гулчеҳрани раъйига қўй, Темирхон!

Гулчеҳра ҳам кириб қолган гўйига.
Не иши бор Гулчеҳранинг ўйида?
Гулчеҳра ҳам бир зўр қизди, Темирхон,
Нима деса қўявергин раъйига!

Борма десанг, қаттиқ қасам айтади,
Кўнглингизни шу ерда қабартади,
Гулчеҳра ҳам бир зўр қизди, подшойим,
Аччиғланса юзинг кўрмай кетади.

Кетар бўлди энди Чамбил юртига,
Миниб олди туркманларнинг отига,

Гулчеҳра ҳам кучли қизди, Темирхон,
Хуш-хушвақт кўнглини қолдирмай,
Юборгин, подшойим, Чамбил юртига!

Тиф тегиб, ўлганнинг бадани қонди,
Неча одам ҳар тарафдан сарсонди,
Насиҳатим шулдир сенга, Темирхон,
Хушвақт қип жўнатгин Гулчеҳражонни!

Оталик қип энди айтма сўзингни!
Бўзортиб кетади икки кўзингни,
Бирор нарса дема гапинг ўлади,
Чамбилга жўнатгин Чеҳра қизингни!

Ана энди Темирхон подшо Гўрўғли билан икки фар-
занди учун жон аяшмас, мол аяшмас ошна бўлди. Те-
мирхон подшо кўнглини очиқ-ойдин қилиб, Гўрўғлибек-
ка бир сўз айтаверди:

Чини билан ошна дегин ўзимни,
Нима десам хатга битгин сўзимни!
Ҳам элимни, ҳам улимни топширдим,
Чамбилга опкетгин Чеҳра қизимни!

Аркон давлатимни сенга топширдим,
Ҳарна ихтиёрим сенга топширдим,
Ваянган элимдан бўлгин бохабар,
Хазнада заримни сенга топширдим,
Ҳар нима боримни сенга топширдим.

Бор бўлгин, ўлигимнинг эгаси,
Қайтай кетди, кўнглимнинг ҳаваси,
Ёнган чироғимни сенга топширдим.
Шу вақтгача катта қилдим мен ўзим,
Ўзинг бўлгин ой Чеҳранинг отаси!

Шон-шавкатимни сенга топширдим.
Ваянган юртимни сенга топширдим;
Ўзинг бўлгин икки боламнинг эгаси!
Бор, Гўрўғли, энди Чамбилга боргин,
Душманингни қўймай қувалаб киргин!

Райхон араб борган бўлса Чамбилга,
Зўрлик қилса, менга ҳам дарак бергин.

Ётадиган палла эмас, Гўрўғли,
Кеча-кундуз демай қистаб йўл юргин!

Очилсин ҳамиша кўнгилнинг гули!
Ўзингни ўртади арабнинг хили,
Шу вақтларда ётадиган вақт эмас,
Вақтли Чамбилга жўна, Гўрўғли!

Бола-чақа йўлиқмасин соқолтойнинг қаҳрига!
Гулчеҳражон кўнғироқнинг баҳрида,
Шу паллалар ётадиган вақт эмас,
Қистаб жўнайвергин Чамбил шаҳрига!

Ана энди Сахмон Гулчеҳрани олиб, тўқмоқ тўр ёл
отни Ҳасанхонга энчи бериб, ҳаммаси ёппа жўнаб кетди
Чамбилга.

Гўрўғли, Аҳмадбек, Соқибулбул ҳаммаси жўнаб кет-
ди. Ана булар Чамбилга қараб жўнайверсин, энди Рай-
хон арабдан эшитмак даркор.

Райхон араб тошдай Чамбилни [кўзлаб келаверди]:
Элсорининг чўлидан булқуллаб тўзон чиқаверди. Ҳур-
кинчилик пайдо бўлиб қолди. Энди мол боққан чўпон-
лар Райхон подшо келди деб, дарвозанинг оғзида турар-
ди. Бангибой чўпон Асқарга қараб бир сўз айтаверди:

Келди, келди-ай, бола-чақа ўлди.
Ширвон элдан, сувсиз чўлдан,
Райхон араб қибла билан,
Ширвоннинг элидан келди.

Калтагини шағирлатиб,
Тоғнинг тошин доғирлатиб,
Соқоли киндикдан ўтиб,
Ширвон элини ияртиб,
Элсорини тўзон тутиб,
Ҳамма арабни хезлатиб,
Туяларини бўзлатиб,
Жунларини жалпиллатиб,
Райхон араб хуруш қилиб,
Тинмай қистаб юриш қилиб,
Ширвон элдан араб келди,
Туркманларга тараф келди.

Элсори бўлар тўла қон,
Бола-чақа бўлди яксон,
Ёмон тараф етиб қолди,
Маслаҳат бергин, Асқаржон!

Қиёматдан ёмон бўлди,
Юрган чўлни тўзон чолди.
Ширвон элидан қасд бўлиб,
Араб битган тараф бўлиб,
Чамбил элга Райхон келди.
Бача-чақа, хотин ўлди.
Эсизгина Юнусжонни,
Райхон подшо ўлжа қилди.

Ана Асқар бечора кўздан ёшини тўкиб, юраги қини-
дан чиқиб, Юнусжонга бориб, ўпкаси тўлиб, ранги гул-
дай сўлиб, Юнусжонга қараб бир сўз айтаверди:

Ваянганга беклар кетди бегумон;
Душман қурсин, савдо солди шу замон.
Кун қиёмат бўлди, энди қайтайин,
Эсинг борди, маслаҳат бер, Юнусжон!

Ҳай аттанг, Гўрўғлибек бўлмади,
Ўлганимни қариндошлар билмади.
Райхон подшо бунда ёвлаб келганин,
Ваянганга кетган беклар билмади.
Райхон подшо бунда ёвлаб келганда;
Ўлигим эгаси, подшо бўлмади.
Ой Юнус маслаҳат қандай бўлади?

Райхон қурсин ҳисобимни йитирдим,
Хафа бўлиб, қулоғимни битирдим,
Юнусжон, маслаҳат бергин ўзима,
Душман кўпди, калавамни йитирдим.

Сендан бошқа маслаҳатчим бўлмаса,
Ҳеч бир киши хабар олиб келмаса,
Маслаҳат бер, мендай хизматкорингга,
Сендан бошқа каттаконим бўлмаса!

Ҳали замон араблар Чамбилга етар,
Бурқиллатиб жазоилини отар,

Теп-текис қип араб, Чамбилбелини,
Хотин-халажларни банди қип кетар.

Сендан бошқа ҳимоятим бўлмаса,
Якдастаман Ҳасан кўлбар келмаса,
Юнусжон, қайтайин, маслаҳат бергин,
Сендан бошқа куч-қувватим бўлмаса.

Райхон подшо келди Ширвон элидан;
Ғап чиқади мендай куйган тилидан,
Ой Юнус, ўзима бергин маслаҳат,
Не иш келар хотинларнинг қўлидан?

Ана энди бунинг қўрққанлигини Юнус пари билди,
Райхон подшо келди. Ана энди Юнус пари Асқарга
қараб, мардоналик бериб бир сўз айтаверди:

Ғам ема ўзим савашга чиқарман,
Душманларнинг қадди-бўйин букарман,
Ғам емагин, лашкар кўпдир ўрдада,
Арабнинг қонини сувдай тўкарман!

Элсориға ҳангалатай лошини,
Мен қиларман арабларнинг ишини,
Душман келди, деб ҳеч хафа бўлмагин,
Кесиб ташлай арабларнинг бошини!

Отавергин, шохли милтиқ, ғам ема,
Ой Юнусни Гўрўғлидан кам дема!
Урушга оп чиқай Зайдин қизини,
Ҳазил дема, ой Юнуснинг сўзини!
Душман келди, деб кўкайинг чўкирма,
Қириб ташлай арабларнинг ўзини.

Элсори бўп қолар бунда кўчқил қон,
Бўйингдан бўлайин, Асқаржон, қурбон.
Душман келди, деб ваҳм тортмагин,
Қиёматли акам бўлгин, Асқаржон!

Тинмай отавергин, ака, милтиқни,
Вақтли чиқиб ол жевахонага!
Қувват билгин, акажон, айтган тилни!
Лашкар босиб келди занглаган чўлни,

Қиёмат бўлмайин фикр кетмайди,
Душман ололмайди ҳаргиз Чамбилни.

Дадил бўлиб, одамларга сўзлагин,
Эсон бўлсанг, қишдан чиқиб ёзлагин!
Райхон араб келиб қолса қўрғонга,
Чаккасидан вой-войлатиб кўзлагин!

Як кўз бўлиб писибгина ётавер,
Агар қўрқсанг бало тоққа кетавер!
Гўрўглин тузини ўзинг ҳақласанг,
Кеча-кундуз тинмай милтиқ отавер!..

Асқарга бежой ғайратлар этди,
Асқарбек ўмганни кўтариб кетди.
Гап деганинг дадил қилар эканди,
Чопиб бориб жевахона устига,
Дарвозага тупроқ тўкиб бек Асқар,
Гинғиллатиб шохли милтиқни отди.

Милтиқнинг овози оламни тутди.
Юнусхоннинг айтган яхши сўзиман,
Асқарбек шердай бўп, маст бўлиб кетди.
Ҳақлаб Гўрўглибек берган тузини,
Баракалла, бек Асқар дарвозабон.
Чоқлама қип тинмай милтиқни отди.
Бу Асқарнинг милтиғи товушига,
Райхон араб қўшинини тўхтатди.

Юнусжон Чамбилдаги хотин-қизларни йиғиб, бор
топган гапни ўрталикқа уйиб, бир сўз айтаверди:

Ҳақ эшитсин аёлларнинг додини,
Эшитмади кетган бекнинг хотини,
Ёвгарчилик бўлди энди, ёронлар,
Ғайрат қинглар туркман элнинг хотини!

От бошига кун туғса,
Сувлиғиман сув ичар,
Эр бошига кун туғса,
Этигиман сув кечар.
Райхон подшо келибди,

Ажал кафанин бичар.
Зўрлик қилса араблар,
Хотин билан қизларни
Ширвон элга опқочар.
Араб банди қилганда,
Ҳолларингиз не кечар?

Қовоқларни уйинглар,
Қиз-хотинни йиғинглар!
Пўпакни ечиб ташлаб,
Сочни бошга туйинглар!
Хотинликни қўйинглар!

Сарбоз анжом кийинглар!
Ғайрат қинглар, аёллар,
Бош қаттиқми, тош қаттиқ,
Ғайрат қилиб ҳаммангиз,
Шопни белга бўғинглар!

Душман сирни билмасин,
Элга яқин келмасин!
Сарбози кийим кийинг,
Ҳамманг баландга чиққин,
Душман яқин келмасин!

Ғайрат қинглар, аёллар,
Гўрўғли келгунича,
Райхон подшо оралаб,
Семизингни саралаб,
Тағи овора қилмасин!

Ғайрат қинглар, хотинлар,
Дўст-душман бу гапни,
Ҳеч бир одам билмасин!

Отаверинг милтиқни,
Ёд айланг қодир ҳақни,
Жонни сотинг, хотинлар,
Тинмай отинглар ўқни!

Даштда борди ўтинлар,
Мерган пилтани чўқлар,
Араб бунда келмасин,
Ғайрат қилинг, хотинлар!

Туни ухламай ётинг!..
Сарбози кийим кийиб,
Кундуз баландга чиқиб,
Тинмайин милтиқ отинг!

Хотинларни йиғдирди,
Маст қип майлар қуйдирди.
Хотин-қизга ой Юнус,
Сарбоз кийим кийдирди...

Чиқиб олди пештоққа,
Хотинлар сарбоз бўлиб,
Қўзин юмиб бебахтлар,
Бош қаттиқми, тош қаттиқ,
Отаверди милтиқни.

Қочиб кетди элнинг ақлман ҳуши,
Гулдирайди Чамбилбелининг даши,
Райхон подшо ҳаммаси қулоқ солса,
Занглаб чиқди кўп милтиқнинг довуши.

Одам битган сарбоз кўп деб айтади;
Олдин юрмай кетин қараб қайтади,
Чамбил қўрғонида туриб кўп сарбоз,
Қуртдай қайнаб шохли милтиқ отади.

Ана энди Жалман қизилга қараб бир сўз айтаверди
араблар:

Сенга қарар, Райхон араб, воҳ дединг,
Шў вақтларда койиш кўрган вақт дединг,
Шуйтибгина бизни алдаб келдингми?
Чамбилбелда битта одам йўқ дединг,
Илоё, дингиллаб ўлгин, сен қизил.

Шуйтибгина баттолликни қилдингми?
Сен ғарибсиб бизни алдаб келдингми?
Илоё, зинкийиб ўлгин, Жалманбой,
Шунча одамларни сарсон қилдингми?

Дарё тошса шоҳоблари гум эди,
Уч ой боқса дол бедовлар тим эди.

Шунча сарбоз тинмай милтиқ отади,
Милтиқ отган шунча сарбоз ким эди?

Гўрўғлидан шуйтиб жонсиз бўлдингми?
Хонанг куйгир шуйтиб алдаб келдингми?

Ана энди арабларнинг бу ерда ўлишини кўринг. Ҳасанхонни миндириб, яшиндай оқиб Асқар тоғнинг устига чиқди [Ҳасан чопсон]. «Ана шу Чамбилда тинмай милтиқ отилапти тарс-турс, пағ этиб. Ҳасан чопсон аччиғлаиб, этагини тугиб олди. Ўнча тошни қўйнига солди. Ана энди Ҳасан чопсоннинг авжи келди. Ўн беш кунлик ойдай балқитиб Ҳасанжонни тоғнинг баланд чўққисига миндириб қўйиб, ана бу Ҳасан чопсон Темирхон подшонинг ўғли Ҳасанхонга қараб бир сўз айтди:

Сен тоғнинг устида тургин,
Урушни ўрганиб олгин!
Ҳангомани биздан кўргин,
Томоша қилгин, кўзингдан!

Урушни ўргангин биздан,
Жоним садағадир сиздан!
Арабларман урушайин,
Хабар олгин энди биздан!
Томошани кўрмоқ сиздан.

Ялласи, айлансин қора кўздан!
Сен айналгин, Ҳасан биздан!
Ол кетдим мен урушга,
Хабар олгин, Ҳасан, биздан!
Жонимни топширдим хаққа.
Опти араблар Чамбилни.
Ол кетдим энди якка.

Ҳасан чопсон шовқин солди,
Дабдабаси баланд бўлди.
Райхон подшонинг устига,
Худди мисли балодай бўп,
Тутаб ёнган чаладай бўп,
Ҳар от қўйиб келаётир,
Олди худди моладай бўп,
Шовдирайди арпадай бўп,

Келаётир Асқар тоғдан,
Қулоқлари кўрпадай бўп.

Ҳар чопади Ҳасан чопсон,
Қилтиқланган арпадай бўп,
Қулоқлари кўрпадай бўп,
Ҳамир қилган супрадай бўп.

Ана энди хотинлар Райхон подшо билан отишиб ётибди. Ҳасан чопсон идрайиб-идрайиб қарайверди. Қараса, Чамбилда танқ-танқ этиб милтиқлар отилаётибди. Ана энди Ҳасан чопсон Ҳасанни тоғнинг устига қўйиб, ғайрати жўш уриб, Ҳасанхонга:

— Қўрқмай, писмай сен шу тоғнинг устида ўтир,— деди. Шол калтакни қўлига олиб, бир-икки тошни қўйнига солиб, от қўйди. Райхон подшонинг қўшинига тикка бориб аралашди. Ана энди, ол келди, деб шовқин солиб Ҳасан чопсоннинг араблар билан урушгани:

Чопсон юраги тошди,
Кўрганнинг ақли шошди.
Ҳақлаб Гўрўғли тузин
Кўринг Ҳасандай чопсон,
Арабларман урушди.

Қон қип Чамбил даштини,
Кўринг Чопсон ишини,
Шол калтакни тўлғайди,
Майда-майда қилибди,
Арабларнинг бошини.

Ажалли ўлди, дейишди,
Гўрўғли келди, дейишди.
Ҳасан чопсон якка ўзи,
Арабларман урушди.

Ўлик узалиб қолди,
Анча одамлар ўлди.
Ғайрат қилиб бир ўзи,
Шунча ётган лашкарман,
Тушгача уруш қилди.

Тўхмон араб келди-да,
Банги баҳайбат тортиб,

Ҳасан чопсон гирдини,
Араблар қамсаб олди.
Ҳасан чопсон бечора,
Елғиз ўртада қолди.

Хотинлар жонни сотди,
Сарбози кийим кийиб,
Бош қаттиқми, тош қаттиқ,
Арабнинг қўшинига,
Тинмайин милтиқ отди.

Ҳасан чопсон бечора,
Қўп қўшиннинг ичида,
Ичлари куйиб кетди.
Ўртада ёлғиз ўзи,
Елғизлик ёмон экан,
Қулоғи чиппа битди.

Тўхмон араб ғайрат қип,
Ушла, ушла қўрқманг деб,
Қистаб Чопсонга етди.
Шохмон араб бир тошни,
Нобоп қўлига олиб,
Чопсонни кўзлаб отди,
Чакалак томирига,
Бир учи тегиб ўтди.

Якка ўзи бебахтнинг,
Мийи¹ айланиб кетди.
Жон ҳийласин қилиб,
Қалтагини сермаслаб,
Қўшиннинг чаккасига,
Хез қилиб чиқиб кетди.
Ҳасанхоннинг олдига,

Қўп арабни ўлдириб,
Қистаб бечора етди.
Ўзгинасини жилдириб,
Ҳасанхонни кулдириб,
Бўйинига миндириб.
Ҳайт, деб Ҳасан чопсон,

¹ Мияси.

Элдан ҳаққос узоққа,
Бало тоғига кетди.

Гўрўғли, Сахмон, кўп лашкар,
Ширвон элига етди.
Ширвон элнинг хотини,
Хуркинчилик бўп қолди.
Туркман ўзбек, олдига,
Холжувон чиқиб кетди.

Гулнинг борди гунчаси,
Ўлдик деб чувлашади,
Арабларнинг бачаси.
Гўрўғлибек олдига,
Қўзларига ёш олиб,
Холжувондай чечаси,
[Элчи бўп чиқиб борди].
Анов ким, деб гаплашиб,
Шу қўшиннинг нечаси,
Чувлашади бачаси,
Томоша айланг Холжувоннинг ишига,
Қон тўкилган Чамбил белнинг даштига.
Ҳай аттанг, деб ўпкасини босолмай,
Бориб қолди Гўрўғлининг қошига.

Ана энди Гўрўғлибек Холжувонга қараб бир сўз
айтаверди:

Юракларим бўлиб кетди тўла қон,
Ҳамроҳ бўлғай мусулмонларга имон,
Қай вақт бўлди араб Чамбил кетгани,
Хабар бергин Гўрўғлига, чечажон?!

Ҳеч нарса кўринмайди кўзима,
Нима десам қулоқ солгин сўзима!
Араб битган қачон Чамбилга кетди,
Хабар бергин, чечажоним, ўзима?!

Араб битган отларини жилди экан,
Бало тоғнинг бошин туман чолди экан,
Қай вақт бўлди араб Чамбил кетгани,
Хотинларнинг ҳоли қандай бўлди экан?!

Жун соқоллар ёмон савдо қилдими,
Кўча-кўча ўлик бўлиб қолдими?
Хаёлламай дарров гапир, чечажон,
Чамбилбелни қаллобилар олдими?

Юнус пари хафа бўлиб қолдими?
Қандай билди мен Ваянган кетганим,
Қайтибгина Райхон араб билдикан?

Ана энди Гўрўғлибек бу гапларни айтди. Ундан кейин Холжувон Гўрўғлига қараб бир сўз айтаверди:

Остингда Фиркўк от ўйнар ҳар алвон,
Ботирга берибсан карк тери қалқон,
Хотинни чопганман обрў тўлами?
Ҳайдавергин Фиркўк отни, бачажон!

Араб борган йўқди Чамбил юртига,
Қулоқ солгин мендай чечанг додига!
Чамбил элни ебир-есир қилмасин,
Хом деб қарамагин отнинг бетига!

Офтоб тегмай боғларда гул сўлмайди,
Ботир бўлмай белга ханжар чолмайди.
Ҳайдайвер, бачажон, тинмай отингни,
Хотинни ўлдирсанг, обрўй тўлмайди!

Қулоқ солгин бачажон, айтган тилга!
Йигитлар ишқивоз сочи сумбулга.
Мени десанг, бачаларга тегмагин,
Вақтли бачажон, етгин Чамбилга!

Райхон подшо Чамбилбелга бормасин,
Ажалсиз неча одам унда ўлмасин.
Вақтли ҳайдайвер, қайним, отингни,
Чамбил элни узун соқол олмасин.

Бола-чақа кўчаларда сарсон бўп.
Кун қиёмат хотинларга бўлмасин.
Ҳайдайвер, бачажон, вақтли отни,
Хотин-халаж ташвиш кўриб қолмасин!

Еппа ҳайданг, ҳамманг бирдай қариндош,
Хотинларни банди қилиб келмасин,

Ўлганча туркманга таъна бўлмасин,
Икки юзим чирковул бўп қолмасин,
Қариндошга юзим тубан бўлмасин.

Ҳайдайвер қариндош тинмай отингни,
Ёмон қилма авлодингни зотингни.
Хотинлардан нима обрў оласан?
Бориб кўриб олгин Чамбил юртингни,
Бачажон, қўригин мамлакатингни.

Хом деб қарамагин отнинг бетига,
Қамчи ургин дол бедовнинг чотига,
Вақтли боринглар Чамбил юртига,
Дахл қилмай кетинг Ширвон кентига.

Ҳай чироғим, бунда ташвиш қилманглар,
Бола-чақаларни оғизга олманглар.
Ғайрат қилиб кетаверинг Чамбилга,
Хаёлламанг, қистанг, йўлдан қолманглар.

Шу палла таламоқ хумсанинг иши; -
Сизлар ботир эрлигингдан қолманглар.
Диндан қайтиб араб кетди Чамбилга,
Ҳайданглар тезроқ, йўлдан қолманглар.

Ҳайдайвер, ҳайдайвер,
Араблар олмасин ўзбек элини.
Жунлилар олмасин Чамбил белини.
Ҳайданглар, чироғим, кетинг Чамбилга.

Йиғлаганнинг ёш милдирар юзига,
Ҳамма ишонди Холжувоннинг сўзига.
Хотини қўрқиб қолди Ширвон элининг,
Омин, деб фотиҳа тортди юзига.

Томоша айланг Холжувон ҳимматини,
Талатмади Арабистон юртини.
Холжувоннинг гапи билан Ғўрўғли,
Гала ўзбек миниб олди отини.

Ўқиб кўрди шу қизилнинг хатини,
Излайверди энди Чамбил юртини.
Сувлиғига қуйруқ бойлаб кўп қўшин,
Излар бўлди энди Чамбил юртини.

Юраги куйиб кетди,
Ширвон даштин чангитди.
Иш тараплаб Гўрўгли,
Элатига йўл тортди.

Тез ҳайданг, деб сўзлашиб,
Майиблардай бўзлашиб,
Жўнайверди Гўрўгли,
Чамбилбелни излашиб.

Ҳаммалари жон сотди...
Отларини ўйнатди.
Чамбилбелнинг беклари,
Доим чўлда йўл тортди.

Раҳм айлагай ҳолига,
Булбул қўнар гулига.
Гўрўглибек жўнади,
Жўнаб Чамбил элига,
Доим насвасиз чўлига.

Чарм мешга сув ортиди.
Катта гўссам терисин,
Нечтасини тулуп қип,
Доим қистаб йўл тортди.

Кеча демайди, кундуз,
Бир нечалар жуфт бўлган,
Бир неча юриб ёлғиз,
Дарё тубида қундуз,
Намозшом чиқар юлдуз,
Раббано, деб жўнади,
Ҳам кеча-ю, ҳам кундуз.

Отларни иргитди,
Тез ҳайданг, деб сўз қотди...
Туркман элнинг лашкари,
Тинмай қистаб йўл тортди.

Кеча демайди кундуз,
Юрак вағирлаб кетган,
Гўрўглибек ҳа, деди,
Гоҳ тўп бўлиб, гоҳ ёлғиз,
Чанг бўлибди қуло-туз.

KAYNAKLAR

- Alptekin, Berat; İçel, Hatice, “Batı Versiyonlarında Köroğlu”, *Millî Folklor*, S. 91 (2011), s. 37-50.
- Akalın, Şükrü Halûk vd., *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı, Ankara 2011.
- Argunşah, Mustafa, *Çağatay Türkçesi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2014.
- Argunşah, Mustafa, Galip Güner, *Codex Cumanicus*, Kesit Yayınları, İstanbul 2015.
- Aslan, Mehmet, Tatyana Eşkına, Gakilya Kamaletdinova, *Rusça-Türkçe, Türkçe-Rusça Modern Sözlük*, Fono Yayınları: 260, İstanbul, 2011.
- Atalay, Besim, *Abuşka Lugatı veya Çağatay Sözlüğü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1970.
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Bayat, Fuzuli, *Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009.
- Berdak, Yusuf, *Türkçe-Özbekçe ve Özbekçe-Türkçe Sözlük*, Taşkent, 1993.
- Boratav, Pertev Naili, *Köroğlu Destanı*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1931.
- Caferoğlu, Ahmet, *Türk Dili Tarihi II*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1974.
- Clauson, Sir Gerard, *Sanglax, A Persian Guide to the Turkish Language, by Muhammed Mahdi Xan, Facsimile Text, with an Introduction and Indices*, London 1960.
- _____, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford University Press, Oxford 1972.
- Coşkun, Mustafa Volkan, *Özbek Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Courteille, A. P., Dictionnaire Turk-Oriental, Amsterdam 1972.

“Destan”, *TDEA*, C. 2, s. 263-271.

“Destan”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, İkinci Cilt, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1985.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2010.

Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Eckmann, Janos, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (hızl. Osman Fikri Sertkaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Ekici, Mehmet, *Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol) -İnceleme ve Metinler-*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Eraslan, Kemal, “Çağatay Edebiyatı”, *DİA*, C. 8, s. 168-176.

Ercilasun, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2013.

_____, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Eren, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999.

Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul 2009.

Ergun, Metin, “Özbek Türklerinin İntizar Destanı”, *Millî Folklor*, S. 7 (1990), s. 45-47.

Fedakar, Selami, “Özbekistan’da Destan Çalışmalarının Tarihçesi” *Millî Folklor*, S. 62 (2004), s. 67-79.

Gabain, A. Von, *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Garriyev, B. A., *Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları*, (çev. Fikret Türkmen, Muvaffak Duranlı, Feyzullah Rahmankul), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Hacıeminoğlu, Necmettin, *Türk Dilinde Edatlar*, (hızl. Vahit Türk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.

- Hazirgi Zaman Özbek Tili*, Özbekistan CCP Fanlar Akademiyası Nesriyatı, Taskent 1957.
- Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lûgati*, 4 cilt, İstanbul Devlet Matbaası, 1928-43.
- Karahan, Abdulkadir, “Türk Destanlarına Genel Bir Bakış”, *Makaleler ve İncelemeler I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- Kanar, Mehmet, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2009.
- Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, (hızl. Ahmet Bican Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
- Kırbaşoğlu, Filiz, Köroğlu Destanı'nın Özbek Varyantları Üzerine Bir Araştırma-Köroğlu'nun Doğuşu, Yunus Peri, Hasanhan, Miskal Peri, Avazhan, Köroğlu'nun Ölümü (İnceleme-Metinler), II Cilt, Atatürk Üniversitesi Erzurum 2000.
- Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri – Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981.
- Marufov, Z. M., *Özbek Dilinin İzahlı Lugati*, Cilt 1-2, Rus Dili Neşriyatı, Moskova 1981.
- Mirzayev, M., Usmanov, S., Rasulov, İ., *Özbek Tili*, Okituvchi Neşriyatı, Taskent 1966.
- Oğuz, M. Öcal, “Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları”, *Millî Folklor*, S. 62 (2004), s.5-7.
- Sakaoğlu, Saim, *Halk Hikâyeleri*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2011.
- Steingass, F., *Persian-English Dictionary*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2005.
- Sümer, Faruk, Nurettin Albayrak, “Köroğlu”, *DİA*, C. 26, s. 268-270.
- Şaabdurahmanov, Ş., Hacıyev A., *Özbek Tili Grammatikası I Tom Morfologiya*, Fen Neşriyatı, Taşkent 1975.

- Şen, Mesut, *Türk Dilinin Dünü ve Bugünü*, Post Yayın, İstanbul 2016.
- _____, “Tarihî Şivelerde Ek Uyumsuzluğu Var mı?”, 4. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (2000), s. 1695-1733, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhari, *Lugat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî*, İstanbul 1298.
- Topaloğlu, Ahmet, İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugati Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2007.
- Toparlı, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- Türkmen, Fikret, “Köroğlu’nun Özbek ve Ermeni Varyantları”, *Köroğlu Semineri Bildirileri*, Ankara 1983, s. 83-90.
- Üşenmez, E., Boltabayev, S., Tuğlacı, G. *Özbekçe Türkçe Sözlük*, Türk Dünyası Vakfı Türk Dünyası Vakfı, İstanbul 2016.
- Wurm, Stefan, “Özbekçe”, (Çev. Mehmet Akalın), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* S.62, (1989) s. 139-186.
- Yaman, Ertuğrul, Mahmud, Nizameddin, *Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi- Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Yetiş, Kâzım, “Destan”, *DİA*, C. 9, s. 202-205.
- Yıldırım, Dursun, “Köroğlu Destanı’nın Orta-Asya Rivayetleri”, *Köroğlu Semineri Bildirileri*, Ankara 1983, s. 103-114.
- Yudahin, K. K., *Kırgız Sözlüğü*, (çev. Abdullah Taymas), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Zaloğlu, Pınar, *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2011.